

Eski Uygurcada Göz Fiilleri¹

The Eye Verbs in Old Uighur

Hüseyin YILDIZ

Ordu University (Ordu/Turkey)

E-mail: turkbilimci@gmail.com

Mental verbs make up one of the groups in the verb classifications of a language. Mental verbs are important in terms of expressing emotions, thoughts and perceptions of those who speak a language. Accordingly, mental verbs are classified into three categories: cognitive verbs, psych verbs and perception verbs. Perception verbs are the third category of mental verbs. Perception verbs refer to actions which we can perceive through mind and sensory organs. In this article, firstly mental verbs and perception verbs will be outlined. Then, eye verbs, which are the first group of perception verbs, in Old Uighur will be classified, being examined. In this way, the mind world of Old Uighurs will be tried to illustrate and understand.

---

¹ Bu çalışma, 2016 yılında savunulan *Eski Uygurcada Mental Fiiller* başlıklı tezin bir konusudur. Ancak, konunun ele alınışı ve verilerin işlenişi birebir aynı değildir, geliştirilmiş ve değiştirilmiştir.

Key Words: Turkic language, Old Uighur, mental verbs, perception verbs, eye verbs.

1. Mental Fiil Kavramı

Mental fiiller konusundaki çalışmaların tarihi Türkiye’de son yirmi yılı kapsasa da, dünyada daha eskiye gitmektedir. Özellikle teknolojinin gelişmesiyle beyin araştırmalarının daha detaylı yapılabilmesi, bu konudaki çalışmaların da derinleşmesine imkân vermiştir.

‘Mental fiil nedir?’ sorusunun cevabı Biber et al 2003’ten hareketle maddeler halinde şöyle verilebilir (107-108):

- *Mental (zihinsel) durum ve aktiviteleri karşılamaktadırlar.*
- *Semantiğinde fizikî bir hareket bulunmaz.*
- *Bazı fiiller isteğe bağlı, bazıları istem dışı oluşabilir.*
- *Geniş bir anlam yelpazesine sahiptir:*
  - *Mental durumlar ve süreçler (düşünmek, bilmek vb.)*
  - *Duygular, davranışlar veya arzular (sevmek, istemek vb.)*
  - *Algılar (görmek, tatmak vb.)*
  - *İletişimi algılama (okumak, duymak vb.)*
- *Pek çok mental fiil, anlam bakımından kısmen aktif mental hareketleri karşılamaktadır: (TV izlemeye) karar vermek, (ders) çalışmak vb.*
- *Bazı mental fiiller anlam bakımından diğerlerine nazaran daha fazla durum belirtirler: bir hareketten ziyade bir durumu tanımlarlar ve hoşlanmak, korkmak, nefret etmek ve tercih etmek gibi duygu ve davranışı gösteren pek çok fiilin yanı sıra inanmak, hatırlamak, anlamak gibi mental durumları da karşılarlar.*

Dilbiliminin yanı sıra psikoloji, psikanaliz, nöroloji, nöropsikoloji, çocuk gelişimi, eğitim bilimleri, reklamcılık vb. pek çok alanla da bağlantılı olan mental fiiller, esasen disiplinlerarası çalışmalara hitap etmektedir. Genel ağ üzerinden ‘mental’ şeklinde bir tarama yapıldığında karşılaşılan veriler, bu konuyla ilgili, farklı ve çok sayıda bilim kolunun olduğunu sezdirmektedir.

Mental fiiller üzerine Türkiye’de sayılı çalışma yapılmış olup, bu çalışmaların bir kısmı mental fiillerin bir kolu üzerinedir. İster dilbilimci olsun ister Türkolog, Türk diliyle ilgili, adında ‘mental fiil/eylem’ geçen kitap hacminde bir çalışma

henüz yayınlanmamıştır. Tez olarak ‘mental fiil’ adını taşıyan iki tez vardır, bunlar Şahin 2012 ve Yıldız 2016’dır. Makale esasında YAYLAGÜL’ün bu konuda çalışmaları bulunmakla beraber, Türk dilindeki mental fiillerle ilgili Türkiye’de yapılan çalışmaların sayısı çok değildir.

Mental fiil sınıflandırmaları söz konusu olduğunda, araştırmacılar genellikle üç ana başlık konusunda ittifak etmişler, ancak terminoloji konusunda bazı farklı görüşler belirtmişlerdir.

CROFT, *Case Marking and the Semantics of Mental Verbs* başlıklı çalışmasının ‘The Phenomenon’ altbaşlığında *mental verbs* ve *psych verbs* terimlerini eşdeğer sayarak, söz konusu fiilleri *perception* ‘algı’, *cognition* ‘bilgi’ ve *emotion* ‘duygu’ (1993: 55) şeklinde üç gruba ayırırken; García-Miguel et al 2005’te aynı üç grup için *feeling* ‘duygu’, *perception* ‘algı’ ve *cognition* ‘bilgi’ terimleri kullanılmaktadır. İkisi arasındaki tek fark ‘duygu’ teriminin farklı kelimelerle ifade edilmesidir. Halliday 2014’te de mental süreçler üçe ayrılmıştır, ancak bu sefer adlandırma Croft 1993’e göre çok daha farklıdır: *seeing* (görme), *feeling* (duygu) ve *thinking* (düşünme).

Üç görüş karşılaştırıldığında, şu tablo ortaya çıkmaktadır:

	MENTAL FİİL SINIFLARI		
	1	2	3
Croft 1993	<i>perception</i>	<i>cognition</i>	<i>emotion</i>
García-Miguel et al 2005	<i>perception</i>	<i>cognition</i>	<i>feeling</i>
Halliday 2014	<i>seeing</i>	<i>thinking</i>	<i>feeling</i>

Tablo 1. Mental fiil sınıflandırmalarında terminoloji farklılığı

Bu tablodaki üçlü kalıp dışında, mental fiilleri farklı sınıflandırmalara tâbi tutanlar da vardır. Sözelimi, VIBERG, *Polysemy and Differentiation in the Lexicon, Verbs of Physical Contact in Swedish* (1999) başlıklı çalışmasında mental fiilleri altı gruba ayırmaktadır: *metalinguistic, verbal communication, perception, cognition, desire ve other mental*.

Türkiye’deki çalışmalara bakıldığında mental fiiller, Yaylagül 2005’te dört, Şahin 2012’de ve Yıldız 2016’da ise üçer kolda ele alınmıştır:

	MENTAL FİİL SINIFLARI			
	1	2	3	4
Yaylagül 2005	<i>duyu</i>	<i>duygu</i>	<i>anı ve uslamlama</i>	<i>açıklama</i>
Şahin 2012	<i>idrak (kognitif)</i>	<i>duygu</i>	<i>algılama</i>	-
Yıldız 2016	<i>biliş</i>	<i>psikolojik durum</i>	<i>algı</i>	-

Tablo 2. Türkiye’deki mental fiil sınıflandırmalarında farklılıklar

İngilizcede genel olarak *perception verbs* olarak adlandırılan ve Yaylagül 2005’te *duyu fiilleri* şeklinde Türkçeleştirilen grup, Şahin 2012’de ‘algılama fiilleri’, Yıldız 2016’da ise ‘algı fiilleri’ şeklinde adlandırılmıştır. Bu konuda yapılan, biri yüksek lisans (Türkdil 2013), diğeri doktora (Kamchybekova 2010) olmak üzere, iki tezde de *duyu fiilleri* terimi tercih edilmiştir. Yaylagül 2005’teki tasnifin önceki üç gruplu tasniflerden farkı, diğerlerinde *cognitive verbs* karşılığında bulunan ve içine iletişim, konuşma vb. fiilleri de alan ilk gruptan bu son kısmı çıkarması ve dördüncü grubu bu şekilde oluşturmasıdır. İletişim fiilleri olarak da adlandırılan (Erdem 2007) bu grup, Yaylagül 2005’te ‘açıklama fiilleri’ adını almıştır.

2. Algı Fiilleri

2.1. Terminoloji

Güncel Türkçe Sözlük’te (GTS) ‘insanların ve hayvanların, dış dünyanın uyarılarını görme, işitme, koklama, dokunma ve tatma organlarıyla algılama yeteneği, duyum, hasse’ şeklinde tanımlanan *duyu* kelimesi Türk yazar Nazlı ERAY’dan alıntılanan “Tüm duyularım uyanık olarak trenimin rengini ve numarasını bulmaya çalışırdım.” cümlesiyle örneklenmiştir. Tanımda geçen Osmanlıca *hasse* (< *his*) kelimesinden ve örnek cümleden de anlaşılacağı üzere *duyu* terimini kavramak için *algı*, *his* kavramlarını ve bazı organların işlevlerini bilmek gerekir.

Her ne kadar, XVI. yüzyıla ait *Cinanü’l-Cinas* ve *Babüsü’l-Vâsıt*’ta² ‘duygu, his’ anlamında geçse de, Cumhuriyet döneminde yukarıdaki anlamıyla kullanılagelen

² Agâh آگاه [Fa.]: Tuyusu طویوسی olan, habîr mânasına. (*Cinas*. XVI. 54-1); Alem علم [Ar.]: Kişiye gelen bili ve anlama ve tuyu ve âlim olmak. (*Bab*. XVI. 2, 463) [TarS. 1298].

duyu kavramıyla ve 'beş duyu organı' kalıbıyla kanıksanmış duyular kastedilmektedir.

2.2. Duyu Sistemleri ve Algı

Nörofizyoloji, biyoloji, eğitim bilimleri, davranış bilimleri, psikanaliz, psikoloji, felsefe, reklamcılık gibi alanlarda da karşılık bulan *duyu* teriminin görme, işitme, tatma, koklama, dokunma, basınç, ısı, denge, uzay, zaman, yön gibi çeşitleri olsa da; *duyu* kavramı söz konusu olduğunda 'beş duyu organı' kalıbıyla kanıksanmış *görme, işitme, tatma, koklama* ve *dokunma* duyuları kastedilir. Yine de, bazı çalışmalarda duyu sistemleri dörde³ ayrılmaktadır.

KOPTAGEL-İLAL'in *Tıpsal Psikoloji* isimli eserinde duyu türleri ve duyular arası ilgi şu şekilde izah edilmiştir (1991: 23):

Temel ve Bileşik Duyular olmak üzere iki duyu tipi vardır. Temel duyular fizyolojik olarak değişik bölümlerin bir araya gelmesinden oluşmamış olan yalın duyular olup, belli bir alıcı tarafından alınıp belli bir iletici tarafından merkeze götürülürler. Buna karşılık, edinilmesinde değişik fizyolojik sistemlerin bir arada çalışması söz konusu olan duyular ise, bileşik (kompleks) duyulardır. Her ne kadar yalın ve temel duyulardan söz ediyorsak ve böyle duyular da varsa bile, yine de bir yerde her alıcı hücreye göre değişen temel bir duyunun olabileceğini, en yalın gibi görünen temel duyuların bile bileşik bir yanları bulunacağını kabul edebiliriz. Örneğin görme, işitme, tad gibi duyular temel duyular olmakla birlikte dışarıdan gelen uyaranların uyartısı sırasında bunların salt biri değil, diğerleriyle ilgili hücreler de uyarılırlar. Dokunma duyusu da böyledir. Yağlı bir maddeyi ellediğimizde, hem dokunma, hem de ısı hücreleri uyarılarak bizde son duyuyu uyarırlar (yani o sıvıyı ellediğimizde hem yağlı olduğunu, hem de sıcak ya da soğuk mu olduğunu anlarız).

Duyuların çeşitliliği ve sınıflandırılması meselesinde nörologlar, dörtlü bir gruplama⁴ yoluna gitmişlerdir. Bu bakış açısına göre, 'beş duyu' kavramıyla

³ Duyu sistemleri (Arkonaç 2005: 72-84): '1. Görsel Sistem, 2. İşitsel Sistem, 3. Koklama Sistemi, 4. Tat Sistemi'.

⁴ 1. Özel duyular: Görme, işitme, tatma ve koku alma duyuları, 2. Yüzeysel duyular: Deği, basınç, soğukluk, sıcaklık ve ağrı duyuları, 3. Derin duyular: durum - denge, derin ağrı, derin basınç duyuları, 4. İç organ duyuları: İç organ ağrı duyusu ve organik duyular (Tanalp 1975: 24).

Periferik sinir sisteminin afferent (sensitif) sinir sonlanmalarının duyu organlarında bulunmasından hareketle temel bir ayırım yapıldığında, duyuların özel ve genel duyular olmak üzere iki grupta

kalıplaşmış grup, *özel duyular* olarak adlandırılmakta ve bunlar arasında *dokunma* duyusu bulunmamaktadır. Aşağıda verilen çizelge nörofizyologların konuya bakışı hakkında daha net bir fikir verebilir:

Duyu organı	Duyu	Duyumlar	Duygular
<i>Görme organı</i>	Görme duyusu	Aydınlık renk biçim	Nesnenin bu özellikleri ile tanınması
<i>Korti organı</i>	İşitme duyusu	Ton, lokalizasyon şiddet.	Seslerin, ilişkili nesnelere tanınması ve lokalize edilmesi
<i>Vestibüler organ</i>	Denge duyusu	Absolut hareket ve denge	Durum ve hareketin bilinmesi

toplandığı söylenebilir (Arıncı-Elhan 1991: 1): 1. Özel (spesial) duyular; beş duyu olarak da bildiğimiz görme, işitme-denge, koklama ve tad duyularıdır: *göz (oculus)*, *kulak (auris)*, *tad organı (organum gustatorium 'gustus')*, *koku duyusu (organum olfactorium 'olfactus')*, *deri (integumentum commune 'cutis')*; 2. Genel duyular ise basınç, temas, ağrı ve ısı (sıcak-soğuk) duyularıdır.

SHERRINGTON, 1893'te *proprioseptif* (durum duyumuna ilişkin), 1897'de ise *sinaps* terimlerini kullanmış, ayrıca 1924'te gerim refleksi keşfetmiştir. *Biyoloji Terimleri Sözlüğü*'nde "*Sinir hücrelerinin uzantılarının diğer sinir hücrelerinin akson, dendrit ya da gövdesi ile ya da epitel, kas ve bez hücreleri ile anatomik olarak temas yerleri. Kimyasal sinapslarda impuls nörotransmitterlerle, elektrik sinapslarında presinaptik ve postsinaptik hücre zarlarındaki aralıklı birleşme yerleri aracılığı ile iletilir.*" şeklinde açıklanan *sinaps* kavramının beyindeki olası tüm işlevleri (algı, hafıza, duygu ve düşünme gibi) gerçekleştirmek amacıyla nöronlar arasındaki iletişimi sağlayan etkileşim kanallarına işaret ettiği (^wbisav) düşünüldüğünde keşfin, algı ve duyu kavramlarıyla ilgisi daha iyi anlaşılabilir. İngiliz nörofizyolog SHERRINGTON'ın XX. yüzyılın başlarında duyularla ilgili yeni keşiflerde bulunması duyuların yeni bir sınıflandırılmasının yapılmasını gerektirmiştir. SHERRINGTON'un da dört başlıkta tasnif ettiği duyular şu şekildedir (Tanalp 1975: 25): 1. Proprioseptif duyular: Proprioseptörlerin hasıl ettiği ve organizmanın durum - dengesiyle ilgili kas, eklem, tendon ve labirent duyuları; 2. Eksteroseptif duyular: Eksteroseptörlerin meydana getirdikleri ve yakın çevredeki değişiklikleri bildiren deri duyuları; 3. Enteroseptif duyular: Enteroseptörlere ait olan ve iç alemdeki değişikliklerle ilgili duyular; 4. Teleseptif duyular: Teleseptörlerin sağladığı uzak çevreden bilgi veren göz, kulak ve koku organı faaliyetleriyle ilgili duyular.

Son gelişmelerin yansmasıyla, insanların çeşitli uyarılara yönelik alıcı olarak hizmet veren duyularının on iki adet olduğu Kanat 2001: 35-36'da belirtilmektedir: 1. Termik ısı duyusu, 2. Kinetik duyu ya da kas duyusu, yani hareket duyusu, 3. Statik veya bedensel denge duyusu, 4. Ağrı duyusu, 5. Mekân duyusu, 6. Zaman duyusu, 7. Genel canlılık duyusu (genel duyu, keyiflilik ya da keyifsizlik), 8. Dokunma duyusu, 9. Koklama duyusu, 10. Tat alma duyusu, 11. İşitme duyusu, 12. Görme ya da renk duyusu.

<i>Koku organı</i>	Koku alma duyusu	Lavanta, sarımsak, eter, baharat ve kokuşma kokuları	Kokuların, ilişkili nesnelere tanınması
<i>Tat organı</i>	Tat alma duyusu	Tatlı, ekşi, tuzlu acı, buruk tatlar	Tatların ve ilişkili maddelerin tanınması
<i>Deri</i>	Deri duyuları	Basınç, değışi, ağrı, ısı, durum relatif hareket	Deriye yapılan dış etkiyi, durumu, relatif hareketi anlama
<i>İç organ, kas, tendon, eklem</i>	Derin duyu	Durum, direnç, içağrı relatif hareket ve denge	Genel durum ve iç organların durumunu anlama
<i>Yeri belirsiz</i>	İç âlem duyuları	Açlık, tokluk, susuzluk, bulantı, miksiyon dışkılama, sıkıntı	Organizmanın genel durumunu anlama

Tablo 3. Duyu organlarının Tanalp 1975'te duyum ve duygu karşılıkları

Duyuların neleri, nasıl algıladığı konusuna dair bilgiler akademik dünyada tamamen netleşmemiş olsa da, Bulduk 2014a'dan hareketle oluşturulan aşağıdaki tablo, bu konuda fikir yürüteceklere katkıda bulunabilir:

DUYUM Duyu Organı	RESEPTÖR	KODLANAN NİTELİK (Alt modaliteler)	BEYİN ALANI (İleten sinirler)
GÖRME Göz - Retina	Retinadaki rod ve koni hücreleri	Parlaklık - Kontrast Hareket - Büyüklük - Renk	<i>Birincil Görsel Korteks</i> Oksipital lob - optik sinirlerle iletilir
İŞİTME İç kulak - Koklea	Kokleadaki silli hücreler	Perde (sesin frekansı) Ton (sesin yüksekliği)	<i>Birincil İşitsel Korteks</i> Temporal lob - işitsel sinirlerle iletilir
TAT Dil - Tat tomurcukları	Tat tomurcuklarındaki mikrovilli hücreler	Temel tat olduğu tartışmalı Tatlı - Tuzlu Acı - Ekşi - Umami	<i>Birincil Tat Korteksi</i> İnsula ve Fronral operkulum

			- tat, dokunma ve sıcaklık duyusuna özgü kafa çiftleriyle iletilir
KOKU Burun – Koku epiteli	Koku mukozasındaki silli hücreler	Temel koku olduğu tartışmalı Çiçek – Meyve – Misk – Keskin kokular vs.	<i>Birincil koku korteksi</i> priform korteks – limbik sistem Frontal ve temporal lob - koku sinirleriyle iletilir
DOKUNMA Deri, deri altı ve iç organlar	Mekanoreseptörler Termoreseptörler Ağrı reseptörleri	Dokunma – basınç – titreşim sıcaklık – ağrı – kaşınma ve gıdaklanma	<i>Birincil somatik duyu korteksi</i> Parietal lob - lemniskal sistem - spinotalamik ve retikulotalamik yollar
DENGE İç kulak	Vestibüler organdaki yarım daire kanalları	Yer çekimi – yön – baş pozisyonu	<i>Beyin sapı, visiovestibuler korteks</i> Parietal – insuler korteks Talamo – kortikal yollar

Tablo 4. Duyu sistemi ve algılanan nitelikler (Bulduk 2014: 4)

Son olarak, GOLDSTEIN'e göre duyu alıcılarının uyarılması görme, işitme, tat ve koku alma ve dokunma gibi deneyimlerle sonuçlandığında algı gerçekleştiğini (2013: 102) belirtmek gerekmektedir.

2.3. Algı Fiilleri (*Verbs of Perception*) Kavramı

Duyuların sayısı ve özellikleri hususundaki araştırma ve tartışmalar devam etse de, konu algı fiilleri olduğunda genellikle 'beş duyu organı' temelli sınıflandırmalar yapılmıştır. Konuya dair gerek VIBERG, LEVIN, SWEETSER, FRAMENET, IBARRETXE-ANTUÑANO, GONZÁLEZ-ORTA, GUNNARSDÓTTIR,

BLENDAE vb. araştırmacılar tarafından yabancı diller; gerekse KULİEV, YAYLAGÜL, KAMCHYBEKOVA, ŞAHİN, SEÇKİN, AYAN-TÜRKDİL, GÖKÇE, YILDIZ vb. araştırmacılar tarafından da Türk dili temelli çalışmalar yapılmıştır.

Algı fiilleri üzerine yabancı kaynaklarda *perception verbs* (Viberg 1983, Muskens 1993, Ibarretxe-Antuñano 1999, Benedetti 2012, Leech 2013, Neagu 2013, Blendea 2015), *sensory perception verbs* (Rojo-Valenzuela 2005), *sensation verbs* (Churen-Hong 2005) terimleri kullanılmakta olup, zaman zaman *cognitive verbs* (Reyes 2008) başlığı altında konunun ele alındığı da görölr.

Algı fiilleri konusunda detaylı çalışmalara imza atan VIBERG'in 1984 ve 2001'de yayımladığı çalışmaları önemlidir. *The verbs of perception: a typological study* (1984: 123-162) ve *The verbs of perception* (2001: 1294-1309) isimli çalışmalarında VIBERG farklı dil ailelerine mensup 53 dilden örneklerle tipolojik bir inceleme yapmış, tipik örneklerini *gör-(mek)*, *işit-(mek)*, *dokun-(mak)*, *tat-(mak)* ve *kokla-(mak)* şeklinde gösterdiği algı fiillerinin semantik genişleme eğilimi olduğu belirterek aşağıdaki hiyerarşiyi tespit etmiştir (Gökçe 2015: 6): *sight* 'görme' > *hearing* 'işitme' > *touch* 'dokunma' > *smell/taste* 'koklama/tatma'.

ALGI TÜRLERİ	DENEYİM ESASLI		KAYNAK ESASLI
	Hareket	Deneyim (durum/başlama)	Birleşik (durum)
GÖRME	<i>bakmak</i>	<i>görmek</i>	<i>görüntü</i>
	Ahmet, kuşlara baktı.	Ahmet, kuşları gördü.	Ahmet, mutlu görünüyor.
İŞİTME	<i>dinlemek</i>	<i>işitmek</i>	<i>ses</i>
	Ahmet kuşları dinledi.	Ahmet kuşların sesini duydu.	Ahmet'in sesi mutlu geliyor.
DOKUNMA	<i>hissetmek</i>	<i>dokunmak</i>	<i>temas</i>
	Ahmet, kumaşı hissetti. /ne kadar yumuşak olduğunu anlamak için/	Ahmet, ayağının altında bir taş hissetti.	Kumaş, yumuşak hissediliyor.
TATMA	<i>tat almak</i>	<i>tatmak</i>	<i>tat</i>

	Ahmet, yemeğin tadına baktı. /yeyip yemeyeceğini anlamak için/	Ahmet, yemekte sarımsak tadı aldı.	Yemeğin tadı güzeldi.
KOKLAMA	<i>kokusunu almak,</i> <i>kokmak</i>	<i>koklamak</i>	<i>koku</i>
	Ahmet, sigarayı kokladı. /içip içmeyeceğini anlamak için/	Ahmet, odada sigara kokusunu aldı.	Ahmet, güzel kokuyor.

Tablo 5. Viberg 1984: 125'ten uyarlanan algı fiilleri

SWEETSER, *From Etymology to Pragmatics* isimli çalışmasında 'Sense-perception verbs in English and Indo-European' başlığı altında algı fiillerini üç grupta sınıflandırmıştır (1990: 32-37):

a. Görme (*vision*)

1. Görme fiilleri için genel semantik kaynaklar:

a. Görmenin fiziki yapısı: (ışık, gözler, yüz ifadeleri vb.)

b. Görme metaforları

i. Görme (*vision*) ← fiziksel temas, yönlendirme/düzenleme (*physical touching, manipulation*)

ii. Görsel izleme (*visual monitoring*) ↔ kontrol (*control*)

c. Hint-Avrupa dilindeki temel görme fiili kökleri

2. Görme fiilleri için hedeflenen etki. Görme fiilleri genellikle, zihin hareketlerinin soyut duyularını geliştirir.

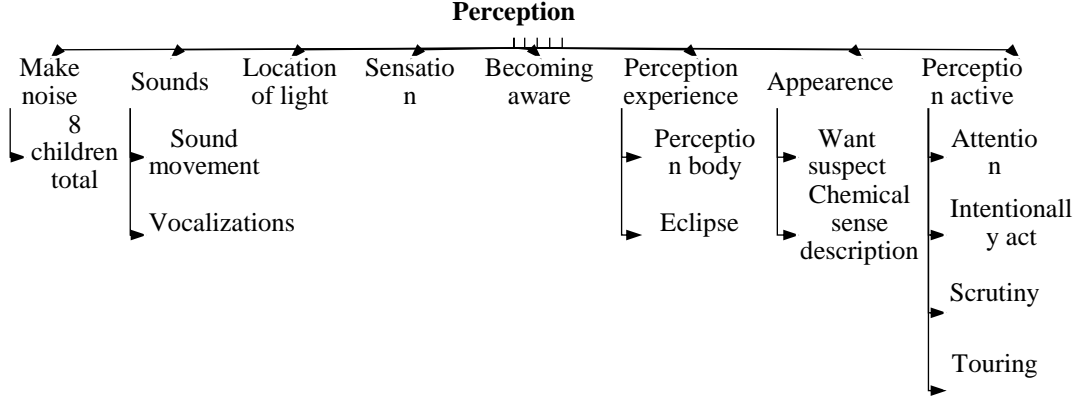
a. Fiziksel görüş (*Physical sight*) → bilgi, idrak (*knowledge, intellection*)

b. Fiziksel görüş (*Physical vision*) → zihinsel 'görme' (*mental 'vision'*)

b. İşitme (*hearing*)

c. Koklama, Tatma ve Dokunma (*smell, taste, and feel*)

Algı kavramıyla ilgili bir diğer sınıflandırma ise FrameNet'e aittir. California, Berkeley'deki *International Computer Science Institute*'te yürütülen FrameNet projesinde 170.000 örnek cümleli 10 binden fazla kelimeyi içeren çalışmalardan biri olarak da, algı (*perception*) kavramıyla ilgili aşağıdaki şema verilir:

Şekil 1. FrameNet'te kategorize edilen algı şeması (wframe)

LEVIN, EVCA'da algı fiillerini (*verbs of perception*) dört grupta değerlendirmiş (1994: 185-188), dokunma fiillerine ise algı fiilleri altında yer verilmeyip, ayrı bir başlık altında temas fiilleri (*Verbs of contact: Touch verbs*) grubunda ele alınmıştır (1994: 155-156). EVCA'daki veriler şu şekilde tablolaştırılabilir:

		İNGİLİZCE FİLLER	TÜRKÇE FİLLER
ALGI FİLLERİ (Verbs of perception)	Görme (See verbs)	<i>detect, discern, feel, hear, notice, see, sense, smell, taste</i>	<i>tespit et-(mek), fark et-(mek), hisset-(mek), işit-(mek), farkına var-(mak), gör-(mek), duyumsa-(mak), kokla-(mak), tat-(mak)</i>
	Gözlem (Sight verbs)	<i>descry, discover, espy, examine, eye, glimpse, inspect, investigate, note, observe, overhear, perceive, recognize, regard, savor, scan, scent, scrutinize, sight, spot, spy, study, survey, view, watch, witness</i>	<i>gözüne çarp-(mak), keşfet-(mek), gözüne iliş-(mek), incele-(mek), dikkatle bak-(mak), anlık bak-(mak), gözden geçir-(mek), incele-(mek), not et-(mek), gözlemle-(mek), gizlice dinle-(mek), algıla-(mak), ayırt et-(mek), gözet-(mek), tadını çıkar-(mak), tarayıcıda görüntüle-(mek), kokusunu al-(mak), dikkatle incele-(mek), gözetle-(mek), değerlendir-(mek), gözle-(mek), irdele-(mek), göz gezdir-(mek), görüntüle-(mek), izle-(mek), tanım ol-(mak)</i>

	Gözetleme (Peer verbs)	<i>check, gape, gawk, gaze, glance, glare, goggle, leer, listen, look, ogle, peek, peep, peer, sniff, snoop, squint, stare</i>	<i>kontrol et-(mek), alık alık bak-(mak), bakakal-(mak), gözünü dik-(mek), göz at-(mak), göze bat-(mak), google'da arama yap-(mak), kötü niyetle bak-(mak), dinle-(mek), bak-(mak), dikizle-(mek), kaçamak bak-(mak), burnuna çek-(mek), gizlice ara-(mak), gözlerini kısarak bak-(mak), boş boş bak-(mak)</i>
	Uyarı (Stimulus subject perception verbs)	<i>feel, look, smell, sound, taste</i>	<i>hisset-(mek), bak-(mak), kokla-(mak), ses ver-(mek), tat-(mak)</i>
TEMAS FİİLLERİ (Verbs of contact)	Dokunma (Touch verbs)	<i>caress, graze, kiss, lick, nudge, pat, peck, pinch, prod, sting, stroke, tickle, touch</i>	<i>okşa-(mak), sıyr-(mak), öp-(mek), yala-(mak), dirsekle-(mek), sıvazla-(mak), gagala-(mak), çimdikle-(mek), dürt-(mek), bat-(mak), vur-(mak), gıdıkla-(mak), dokun-(mak)</i>

Tablo 6. Levin 1994'ten uyarlanan algı fiilleri

Levin 1994'teki bu sınıflandırma REYES'de de aynen kullanılır (2008, 150).

IBARRETXE-ANTUÑANO, İngilizce, Baskça ve İspanyolca temelli incelediği tezinde algı fiillerini, *Semantic classifications of perception verbs* başlığı altında Viberg 1984'teki tasnife uyarak semantik bakımdan sınıflandırmıştır (1999: 42-46).

DUYU TÜRÜ	DENEYİM	HAREKET	ALGI
GÖRME	İng. <i>See</i>	<i>Look</i>	<i>Look</i>
	Bsk. <i>Ikusi</i>	<i>Begira</i>	--- (<i>Iruditu</i>)
	İsp. <i>Ver</i>	<i>Mirar</i>	--- (<i>Parecer</i>)
İŞİTME	İng. <i>Hear</i>	<i>Listen</i>	<i>Sound</i>
	Bsk. <i>Entzun / Aditu</i>	<i>Entzun / Aditu</i>	---
	<i>Oír</i>	<i>Escuchar</i>	<i>Sonar</i>
DOKUNMA	İng. <i>Feel / Touch</i>	<i>Touch / Feel</i>	<i>Feel</i>

	Bsk. --- (Sumatu / Nabaritu)	Ukitu	---
	İsp. Tocar / Sentir	Tocar	--- (tener un tacto)
KOKLAMA	İng. Smell	Smell / Sniff	Smell
	Bsk. Usaindu	Usnatu / Usaindu	--- (Usain eduki / erion)
	İsp. Oler	Olfatear / Husmear / Oler	Oler a
TATMA	İng. Taste	Taste	Taste
	Bsk. Dastatu (Sumatu / Nabaritu)	Dastatu	Dastatu (Zapore / Gustu eduki)
	İsp. --- (Notar)	--- (Probar)	Saber a

Tablo 7. Ibarretxe-Antuñano'dan uyarlanan algı fiilleri (1999: 45, 46, 60)

Algı fiillerini parçalı olarak ele alan çalışmalar da bulunmaktadır. Sözelimi González-Orta 2003-2004'te *The Lexical Class of Smell Verbs in Old English* başlığı altında koku fiilleri algı (*smell perception*) ve duygu (*smell emission*) alt başlıkları altında değerlendirilmiştir (36-37).

GUNNARSDÓTTIR, İzlandaca ve İngilizce fiilleri karşılaştırmalı olarak incelediği çalışmasının *Perception verbs* başlığı altında algı fiillerine de değinmiştir (8-10):

DUYU TÜRÜ	DENEYİM	HAREKET	ALGI
GÖRME	İng. see	look	look
	İzl. sjá / horfa	líta á	líta út
İŞİTME	İng. hear	listen	sound
	İzl. heyra	hlusta / hlýða	hljóma
DOKUNMA	İng. feel / touch	touch / feel	feel
	İzl. finna	snerta / koma við	-
KOKLAMA	İng. smell	smell / sniff	smell
	İzl. bragða	smakka	smakka / bragða
TATMA	İng. taste	taste	taste
	İzl. lykta	þefa / hnussa	lykta

Tablo 8. Gunnarsdóttir'den uyarlanan algı fiilleri (2013: 8, 9)

Türk dilinde algı fiillerine dair çalışmalar, yabancı dillere nazaran henüz yeni sayılsa da; konunun KULİEV, YAYLAGÜL, ŞİRİN, KAMCHYBEKOVA, ŞAHİN, GÖKÇE, YILDIZ gibi araştırmacılar tarafından incelendiği ve Türkçe kaynaklarda bazen *algılama fiilleri* (Şahin 2012), bazen *duyu fiilleri* (Yaylagül 2005, Kamchybekova 2010, Seçkin 2014, Ayan-Türkdil 2014, 2015), bazen de *algı fiilleri* (Gökçe 2015, Yıldız 2016) şeklinde adlandırıldığı görülmektedir.

KULİEV, *Semantika Glagola v Tyurkskih Yazıkov* başlıklı çalışmasında algı fiillerini dört grupta incelemiş ve o da EVCA'da olduğu gibi *dokunma* fiillerini bu gruplandırmaya dâhil etmemiş, ayrı bir grupta değerlendirmiştir.

KULİEV'in sınıflandırması şu şekildedir (Kamchybekova 2010: 26'dan naklen):

Algılama Fiilleri (Kuliev 1998: 86-102)

1. görsel algılama fiilleri: gör-, bak-, seyret-
2. işitsel algılama fiilleri: işit-, dinle-, kulak ver-
3. koku alma fiilleri: kokla-, kok-
4. tat alma algılama fiilleri: tat-, tadına bak-

Hissetme fiilleri (Kuliev 1998, 181): hisset-, duy-, ayıl-, sızla- don-, ısın-, titre-, üşü-, uyuş-, sıkış-, yan-, kavrul-, kızar-, gıcılka-, kaşın-, zonkla-.

Algı fiilleri Jaeckel-Doğanata tarafından 2006 yılında hazırlanan *A dictionary of Turkish verbs: in context and by theme* (DTV) başlıklı çalışmada *The Body and The Senses* (Beden ve Duyular) sınıfının alt başlıklarında yer almaktadır. Buna göre algı fiillerinin tasnifi şu şekildedir:

	ALT SINIF	ÖRNEK VERİLER
24. Duyum <i>Sensation</i>	24:6 – duyumsamak <i>sense</i>	<i>duy-(mak), hisset-(mek), sez-(mek)</i>
27. Görme <i>Vision</i>	27:12 – görmek <i>see</i>	<i>fark et-(mek), gör-(mek), görül-(mek), seç-(mek), seçil-(mek)</i>
	27:13 – bakmak <i>look at</i>	<i>/DAn, A/ bak-(mak), etrafa bak-(mak), gözle-(mek), /I/ izle-(mek), /I/ seyret-(mek)</i>

	27:14 – incelemek <i>scrutinize</i>	<i>gözden geçir-(mek), incele-(mek), muayene et-(mek), muayeneden geçir-(mek), tetkik et-(mek)</i>
	27:16 – göze çarpmak <i>glare</i>	<i>/A/ dik dik bak-(mak)</i>
48. İşitme <i>Hearing</i>	48:10 – dinlemek <i>listen</i>	<i>/I, üzerinden, DAn/ dinle-(mek), dinlen-(mek)</i>
	48:11 – işitmek <i>hear</i>	<i>duy-(mak), işit-(mek), kaçır-(mak), yakala-(mak)</i>
62. Tatma <i>Taste</i>	62:7 – tatmak <i>taste</i>	<i>tadına bak-(mak), tat-(mak)</i>
69. Koklama <i>Odor</i>	69:6 – kokmak <i>have an odor</i>	<i>/θ/ kok-(mak)</i>
	69:8 – koklamak <i>smell sth</i>	<i>kokla-(mak)</i>
71: Kokma <i>Stench</i>	71:4 – kötü kokmak <i>stink</i>	<i>kok-(mak)</i>
73: Dokunma <i>Touch</i>	73:6 – dokunmak <i>touch</i>	<i>/A/ dokun-(mak), /A/ el sür-(mek), /A/ temas et-(mek), yokla-(mak)</i>
	73:8 – vurmak <i>stroke</i>	<i>okşa-(mak), sev-(mek)</i>
74: Dokunma Duyuları <i>Sensations of Touch</i>	74:5 – sızlamak <i>tingle</i>	<i>kaşın-(mak)</i>

Tablo 9. DTV’de algı fiillerinin bulunduğu sınıflar (2006)

Bu fiillerin, mental etkinliğin gerçekleşmesi için gerekli olan girdilerin toplanması işlerini gösterdiğini ve bu sebeple *idrak etme sürecinin* (cognitive process) başlatıcıları olduğunu ifade eden YAYLAGÜL, çalışmasının *Duyu Fiilleri* başlığı altında KOPTAGEL-İLAL’e atıfla, *temel* ve *birleşik* olmak üzere iki tip duyudan bahseder (2005: 24-26).

ŞİRİN’in 2009’da yayımladığı Köktürk harfli Eski Türkçe sözvarlığının incelendiği çalışmada, *duyu* ya da *algı* fiillerine yönelik bir başlık açılmamış, *kör-*

(mek) ‘görmek’, eşid-(mek) ‘işitmek, duymak’, tıñla-(mak) ‘dinlemek’ ve tuy-(mak) ‘duymak, hissetmek’ fiilleri ‘3.9. Etkileşim, İletişim’ başlığı altında teg-(mek) ‘değmek, ulaşmak’ fiili “1.1. Temel; Oluş’, tokı-(mak) fiili ise ‘1.2. Temel; Kılış’ başlıkları altında yer bulmuşlardır.

Kırgızcada Kamchybekova 2010, Türkmencede Şahin 2012, Kazakçada Ayan-Türkdil 2013 ve Eski Uygurcada Yıldız 2016 Türkiye’de ve Türk lehçelerinde algı fiilleri üzerine hazırlanmış tezler olmaları bakımından önem taşımaktadır.

Kırgızcadaki algı fiillerinin incelendiği Kamchybekova 2010’da *Duyu Fiillerinin Türleri* başlığı çeşitli sınıflandırmalar verildikten sonra yine KOPTAGEL-İLAL’den hareketle iki grup algı fiilinden bahsedilir (28). KAMCHYBEKOVA’nın tasnifi ve verileri de şöyle gösterilebilir (2010: 35-181):

I. TEMEL	1.1. Görme	1.1.1. <i>akmala-</i> duyu fiilleri grubu: <i>akmala-</i> , <i>baykaş kıl-</i> , <i>közömöldö-</i>
		1.1.2. <i>akşiy-</i> duyu fiilleri grubu: <i>akşiy-</i> , <i>akıray-</i> , <i>akşıray-</i> , <i>akırayda-</i> , <i>akşında-</i>
		1.1.3. <i>kara-</i> duyu fiilleri grubu: <i>kara-</i> , <i>karap koy-</i> , <i>karap tur-</i> , <i>salkın kara-</i> , <i>köz kırın sal-</i> , <i>köz çaptır-</i> , <i>közünün ağı menen kara-</i> , <i>bakala-</i> , <i>kılgı-</i> , <i>körölöö-</i> , <i>közdör-</i> , <i>metirey-</i> , <i>saamda-</i> , <i>sagala-</i>
		1.1.4. <i>kör-</i> duyu fiilleri grubu: <i>kör-</i> , <i>közü çal-</i> , <i>körün-</i> , <i>körünüp tur-</i> , <i>közgö ilin-</i> , <i>suuk körün-</i> , <i>öñü ciluu uçur-</i> , <i>kuvakta-</i> , <i>körgöz-</i> , <i>körsöt-</i>
		1.1.5. <i>şıkaala-</i> duyu fiilleri grubu: <i>şıkaala-</i> , <i>ıškaala-</i> , <i>maanala-</i> , <i>şıjaala-</i> , <i>şalala-</i> , <i>meele-</i>
		1.1.6. <i>tikte-</i> duyu fiilleri grubu: <i>tikte-</i> , <i>teşe tikte-</i> , <i>mara-</i> , <i>bakıray-</i> , <i>telmir-</i> , <i>temirey-</i> , <i>tikirey-</i> , <i>tirmiy-</i>
	1.2. İşitme	1.2.1. <i>uk-</i> duyu fiili grubu: <i>eşit-</i> , <i>uk-</i> , <i>ugul-</i> , <i>ugup al-</i> , <i>ugup bar-</i> , <i>ugup cat-</i> , <i>ugup cür-</i> , <i>ugup kal-</i> , <i>ugup tur-</i> , <i>ugup otur-</i> , <i>kulak çal-</i> , <i>kañırışta-</i> , <i>añır-</i> , <i>sözgö konok ber-</i>
		1.2.2. <i>tıñsa-</i> duyu fiilleri grubu: <i>tıñsa-</i> , <i>tıñsap cat-</i> , <i>tıñsap cür-</i> , <i>tıñsap kal-</i> , <i>tıñsap koy-</i> , <i>tıñsap tur-</i> , <i>kulak sal-</i> , <i>kulak tür-</i> , <i>kulagina il-</i> , <i>kulak capır-</i> , <i>kulak kak-</i> , <i>kulağının sırtınan ket-</i> , <i>kıyıkıt-</i> , <i>tıñda-</i>
		1.2.3. ikincil işitsel duyu fiilleri grubu: <i>dabışta-</i> , <i>ündö-</i> , <i>dabış çık-</i> , <i>dabış çıgar-</i> , <i>kulakka tol-</i> , <i>ün çıgar-</i> , <i>ün kat-</i> , <i>ün köş-</i> , <i>kulak-meeni car-</i> , <i>kulak meeni tundur-</i> , <i>kulak car-</i>
	1.3. Tat	1.3.1. <i>ce-</i> duyu fiilleri grubu: <i>azıktan-</i> , <i>ce-</i> , <i>cep al-</i> , <i>cep cür-</i> , <i>cep kal-</i> , <i>cep koy-</i> , <i>cep tur-</i> , <i>tamaktan-</i> , <i>tat-</i> , <i>ookattan-</i> , <i>tüştön-</i> , <i>bört-</i>

		1.3.2. Anlamca kaynaşmış tat alma duyu fiilleri grubu: <i>daam tat-, daam tattır-, daam tatıp kör-, daam tatıp kal-, daam sız-, naar al-, naar tat-, ooz tiy-, özök calga-, şam şum et-, at çalına kazan as-, caagın ayrı-, oozunun çiği kurgaba-, tuz buyru-, kekirtegin talga il-, kekirtegi talga asıl-, kıl kırkpa-, oozuna alba-</i>
		1.3.3. İçmek duyu fiilleri grubu
		<i>cut-, cutup al-, cutup ciber-, cutup koy-, kulk ettir-, kürmöp cut-, kilt etip koy-, iç-, sor-, şimir-, uurta-, uurtap-tat-, mañgıt-</i>
		1.3.4. İkincil tat duyu fiilleri grubu: <i>cala-, calmala-, çayna-, em-, kemir-, mülcü-, toy-, oozuna kara suu kel-, özöğü karar-, özöğü üzö tart-</i>
	1.4. Koku alma	1.4.1. Temel koku alma duyu fiilleri grubu: <i>citta-, cıttap al-, cıttap cür-, cıttap koy-, cıttap tur-, cıttan-, cıttanıp kal-, cıttanıp tur-, murun örde-, iske-, iskep cür-, iskep kal-, iskep koy-, süysün-, şüyküm-, kañılcaarın car-, kañşaarın car-, murdun car-</i>
		1.4.2. Hoş koku niteleyen duyu fiilleri grubu: <i>añkı-, añkıp kal-, añkıp tur-, burkura-, buruksu-, burulda-</i>
		1.4.3. Hoş olmayan koku duyu fiilleri grubu: <i>bıksı-, bükşü-, bılık-, kañırsı-, koñursu-, külümçü cıttan-, sası-, ıstan-</i>
	1.5. Dokunma	1.5.1. Temel dokunma duyu fiilleri grubu: <i>bas-, çırpı-, çokun-, daarı-, kabırgala-, kak-, karma-, kuran karma-, öpkösün koluna karma-, sap karma-, söz karmat-, söök karma-, tal karma-, kımtı-, tapta-, tiy-, tiygiz-, uşta-</i>
		1.5.2. Şefkat içeren dokunma duyu fiilleri grubu: <i>aymala-, öp-, öpkülö-, sıla-, sıypala-, kıyıkta-</i>
		1.5.3. Şiddet içeren dokunma duyu fiilleri grubu: <i>cöölö-, culmala-, süz-, sok-, muşta-, türt-, tep-, töpöştö-, ur-, cıga koy-, kök ala koydoy soy-, kızıl koydoy soy-, kök ala kıl-, kol tiygiz-, kol kötör-, kol kayrı-, kol kaytar-, tüy-, urıp cat-, urup ciber-</i>
2. BİRLEŞİK	2.1. Sezgi duyu fiilleri: <i>baamda-, bayka-, tuy-, sez-</i>	
	2.2. Vücut durum duyu fiilleri: <i>açış-, sızda-, tızılta-, çımıra-, ooru-, uyu-, azat boyu tik tur-, başı aylan-, başı mañ bol-, başı sın-, canı közünö körün-, közü ala çakmak bol-, közü tunar-, közü karangıla-, köjülü karangıla-, özün koyorgo cer tappa-</i>	

Tablo 10. Kamchybekova'nın algı fiilleri tasnifi (2010: 35-181)

Türkmencedeki mental fiillerin incelendiği Şahin 2012'de '3. Algılama Fiilleri' başlığı altında yapılan tasnif 'beş duyu organı' esaslıdır:

Algılama Fiilleri	3.1. Görme algılama fiilleri <i>bakmak, garamak, garancaklamak, görmek, göz aylamak, göz aylamak, gözünü gıtağını aylamak, gözlemek, nazar salmak, seretmek, sın etmek, sınılamak</i>
	3.2. İşitme algılama fiilleri <i>diş salmak, dinlemek, doňuz dişini salmak, duymak, gulak asmak, gulak goymak, gulak kabartmak, gulak salmak</i>
	3.3. Tatma algılama fiilleri <i>datmak</i>
	3.4. Koklama algılama fiilleri <i>ıs almak, ısgamak</i>
	3.5. Dokunma algılama fiilleri <i>değirmek, ellemek, degmek</i>

Tablo 11. Şahin'in algı fiilleri tasnifi (2012: 362-396)

Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı'nda geçen mental fiillerin ele alındığı Seçkin 2014'de *Duyu Fiilleri* başlığı altında yalnızca *kör-(mek)* ve *bak-(mak)* fiilleri gösterilmiştir (923-924).

Ayan-Türkdil 2014 taranan metinlerde geçen Kazakça görme fiillerini altı alt grupta incelemiştir (29-37):

Temel Görme Duyu Fiilleri (<i>bakmak, görmek vb.</i>)	<i>bağdarla-, baq-, bejze-, boyla-, kör-, köz sal-, köz tasta-, közin avdar-, qara-</i>
Uzun Süreli ve Dikkatli Bakmayı İfade Eden Görme Duyu Fiilleri (<i>dikkatli bakmak, göz dikmek vb.</i>)	<i>bayqasta-, baqıla, baqşiy-, köz tik-, nazarla-, qadalıjkara-, sığırayt-, sıqşiy-, şuqşiy-, telmir-, tesil-, tikte-, üñil-</i>
Şefkat, İyi Niyet ve Masumiyet Bildiren Görme Duyu Fiilleri (<i>şaşkınca bakmak, utanarak bakmak vb.</i>)	<i>abalaqta-, eleñde-, eleste-, javtañda-, javdıra-, möliy-, telmeñde-, tömilji-</i>
Şiddet, korku, sinirlilik ve kötü niyet belirten Görme Duyu Fiilleri (<i>dik dik bakmak, korkarak bakmak vb.</i>)	<i>adıray-, alar-, buqaközden-, edirey-, ejirey-, jaltaqta-, odıray-, ojıray-, oqıray-, oqşıray-, özevre-, şekirey-, tesirey-, tiksiy-</i>

Takip ve gözetleme anlamı veren görme duyu fiilleri (gözlemek, izlemek vb.)	<i>aıdı-, barla-, er-, iz kes-, izde-, quvala-, sıgala-, sırgala-, suğanaqтан-, şol-, torı-, toruvılda-</i>
Taranan metinlerde geçmeyen görme fiilleri	<i>suqi-, şegire-, qadas-, jirti- şaqşiy- şekşiy-</i>

Tablo 12. Kazakça görme fiillerinin tasnifi (Ayan-Türkdil 2014)

GÖKÇE, 2014 ve 2015 yıllarında yayımladığı ‘gör-(mek)’ fiili merkezli iki çalışmasında genel olarak *algı*, özel olarak da *görme* fiilleri üzerinde durur. Gökçe 2014’te *gör-(mek)* fiilinin doğasına ve metaforlaşmasına dair teorik bilgiler verildikten sonra *gör-(mek)* fiilinin doğasının *bak-(mak)* fiili aracılığıyla daha iyi anlaşılabilirliğine değinen GÖKÇE, iki fiili karşılaştırarak şu temel farklılıklara ulaşmıştır (6-10):

- (i) GÖR- (+dinamik): BAK- (-statik)
- (ii) GÖR- (+bitimli): BAK- (-bitimsiz)
- (iii) GÖR- (+anlık): BAK- (-sürekli)
- (iv) GÖR- (+yetenek) : BAK- (-yetenek)

Algı fiilleriyle ilgili olarak Yıldız 2016’da önerilen sınıflandırmada altı alt grup bulunmakta olup, bunlardan üçüncüsü ve beşincisi hariç diğerlerinde başka alt gruplar da bulunmaktadır. ‘Algı Fiilleri’ kategorisinde toplamda 20 terimin kullanıldığı sınıflandırma şu şekildedir:⁵

-Göz Fiilleri	-Görme Fiilleri -Görünme Fiilleri -Bakma Fiilleri -Gözlem Fiilleri -Gözetme Fiilleri -Gösterme Fiilleri
-Kulak Fiilleri	-İşitme Fiilleri -Dinleme Fiilleri
-Tat Fiilleri	

⁵ Bu sınıflandırmada alışılmışın dışında olan, *denge fiilleri grubudur*. Bu akademik çalışmalar neticesinde tartışmalı olan duyu sayısı meselesiyle ilgilidir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bu makalede bk. 3. dipnot.

-Burun Fiilleri	-Kokma Fiilleri -Koklama Fiilleri
-Temas Fiilleri	-Dokunma Fiilleri -Sarma Fiilleri -Tutma Fiilleri -Vurma Fiilleri
-Denge Fiilleri	

Tablo 13. Yıldız 2016’da Uygulanan Algı Fiilleri Tasnifi

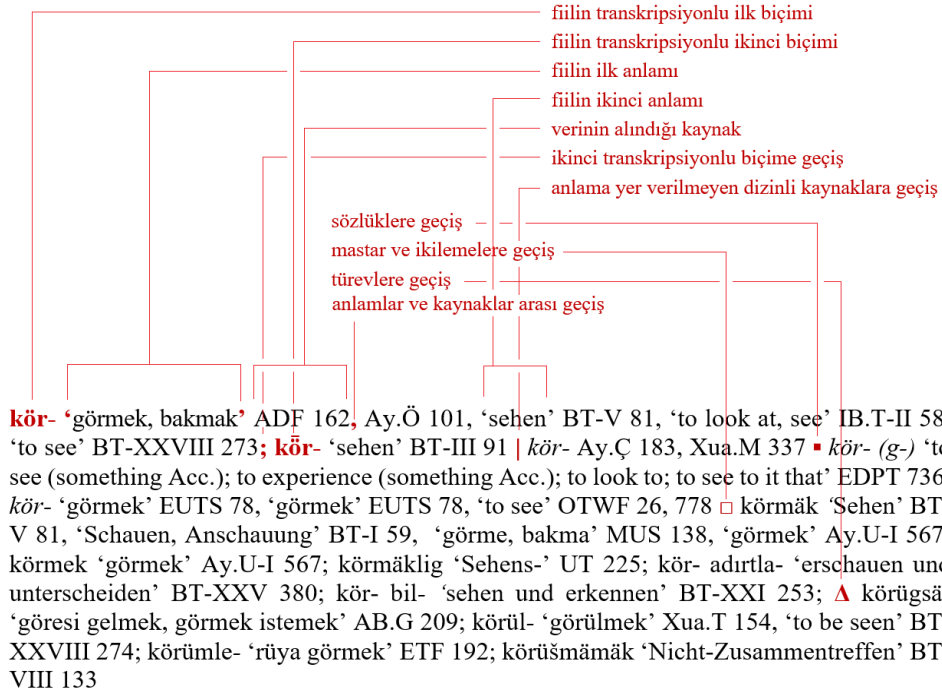
Bu tasnifte algı fiilleri, duyu organları esasında bir tasnife tabi tutulmakla beraber, tartışmalı duyular olandan daha az tartışmalı olan *dokunma* ve son zamanlarda kabul görmeye başlayan *denge* duyusunun da dâhil edilmesiyle altı alt grupta değerlendirilmişlerdir.

3. Veri Tabanı

Bu çalışmada kullanılan veriler, Eski Uygurcanın tam ve kapsamlı bir sözlüğü bulunmadığı için Yıldız 2016’yı hazırlarken tarafımızdan oluşturulan *Eski Uygurca Fiil Veri Tabanı* (EUFV)’na dayanmaktadır. EUFV’de 70 civarında çalışmadan derlenen, tekrarlı 30.000’e veri bulunmaktadır. Veriler işlenirken, *g, ğ, γ; ç, ğ; ş, ş; k, k, q* gibi harf farklılıkları göz önünde bulundurularak, her farklı imlâ, anlam ve diziliş ayrı ayrı gösterilmiş, ortaklıklar virgül (,), farklılıklar noktalı virgül (;) işaretiyle ayrılarak sıralı verilmiştir. (|) işareti, anlam gösterilmeyen dizimli çalışmalardaki verileri, diğerlerinden ayırmak için kullanılmıştır. (▪) işareti sözlük ya da sözvarlığı çalışmalarındaki verileri, (□) işareti, kelimenin mastar ekli ya da ikileme şeklindeki kullanımlarını, (Δ) işareti ise varsa ve gerekiyorsa türevlerini belirtmek amacıyla kullanıldı.

Bir örnekle bu durumu netleştirmek gerekirse, ilk örnek olan *kör-(māk)* fiilini ele alalım. Sözkonusu fiilin yer aldığı kaynağa bağlı olarak ‘görmek, bakmak’, ‘görmek’, ‘bakmak, görmek’ vb. karşılıkları gösterildiği; ‘kör-’ ve ‘kōr-’ biçimlerinde yazıldığı; ‘kōrmāk’, ‘kōrmeklig’ şeklinde mastarlı ve ‘kör- adır-la-’ ve ‘kör- bil-’ şeklinde ikilemeli kullanımlarının olduğu; ‘kōrül-’, ‘kōrügä-’ vb.

türevlerinin bulunduğu görülmektedir. Bu durumda verinin işlenişi şu şekilde olacaktır.⁶

Şekil 2. kör-(māk) fiilinin EUFV'de madde başında işlenmesi

Maddeler halinde işlenen veriler, önce mental fiiller, sonra da algı fiilleri kategorisine göre sınıflandırılmıştır. Bu çalışmada konu edilen fiiller, algı fiillerinin alt gruplarından biri olan *göz fiilleri*dir. Fiillerin tasnif edilmesinde rehber olarak, her grubun başında o grubun adının GTS'deki anlamları verilmiş ve o grupla ilgili anahtar kelimeler kaynak veri dilleri olan Türkçe, İngilizce ve Almanca biçimleriyle gösterilmiştir. Levin 1993'te de kullanılan anahtar kelime yöntemi, grup ve sınıfların belirlenmesinde avantaj sağlamaktadır.

4. Eski Uygurca Göz Fiilleri

Göz: a. 1. anat. Görme organı. 2. Bazı deyimlerde, görme ve bakma: Gözden geçirmek. Gözden kaybolmak. Göz önünde. Gözü keskin. 3. Oda: 'Şu fakir mahallede bir göz evim olsaydı / Nasıl sevinç içinde çıkardım şu yokuşu' Z. O. Saba. 4. Bakış, görüş: Bu sefer alacaklı gözüyle baktım. 5. Suyun topraktan kaynakdığı yer, kaynak: 'Asıl felaket

⁶ Maddenin tam hali 4.1.'de bulunan (1) numaralı örnektir.

bu pınara sırt çevirmek, bu pınarın gözlerine taş tıkamak değil de ne olurdu?’ T. Buğra. 6. Delik, boşluk: İğnenin gözü. ‘Köprüünün gözleri karış karış kazılmıştır.’ S. F. Abasıyanık. 7. Çekmece: Masanın gözleri. 8. Terazi kefesı. 9. Nazar: ‘İnsanı gözle yiyip bitirirler.’ Ö. Seyfettin. 10. Sevgi, ilgi, gönül bağlantısı: Gözden düşmek. Göze girmek. 11. Ağacın tomurcuk veren yerlerinden her biri: Göz aşısı. 12. Bölüm, hane: Dama tahtasında altmış dört göz vardır. 13. Bazı yaraların uç bölümü: Çıbanın gözü.

ANAHTAR KELİMELEER: görmek, görünmek, bakmak, gözlemek, göstermek, gözetmek | to see, to be visible, to look at, to watch for, to show, to observe | sehen.

Göz fiilleri, kişinin eylemi yapma ya da eyleme obje olma durumuna göre altı alt grupta sınıflandırılmıştır.

4.1. Görme Fiilleri

GÖRMEK: (-i) 1. Göz yardımıyla bir şeyin varlığını algılamak, seçmek: ‘Merdivenin başındaki paravanın arkasında garip bir sahne gördüm.’ A. Gündüz. 2. Anlamak, kavramak, sezme: ‘Türk iradesinin ne demek olduğunu da sen göreceksin.’ R. E. Ünaydın. 3. Yanına gidip konuşmak: Bugün müdürü göreceğim. 4. Bir şey hakkında bir yargıya varmak, değerlendirmek. 5. Belirli bir zamanın içinde bir olaya tanık olmak, yaşamak: ‘Hangi memlekete gitsek resmî makamlar kadar halkın da rağbetini görürdük.’ F. R. Atay. 6. Yapmak, etmek: İş görmek. Masraf görmek. 7. (-den, -i) Kendisine yapılmak, bir davranışla karşılaşmak, maruz kalmak. 8. (-den) Almak: Birinden ders görmek. 9. (nsz) Bir şeye erişmek: Cebi para görmek. Yardım görmek. 10. Çok değer vermek: Gözü yalnız parayı görüyor. 11. (nsz) Bir işleme uğramak: Teftiş görmek. 12. (nsz) Yüzü bir yöne doğru olmak, bakmak: Ev güneş görüyor. 13. Ziyaret etmek. 14. Karşılaşmak, rastlaşmak. 15. (-le) Gözlerin görmediği durumlarda başka duyu organlarıyla algılamak: Körler parmaklarıyla görürler. 16. (nsz) Sahne olmak, geçirmek: Bu ova çok savaş gördü. 17. Saymak, herhangi bir şey gibi görmek. 18. Gezmek: Ankara’yı gördün mü? 19. tkz. Vermek: ‘Baba hiç param yok, biraz görsen beni, dediği sabahı minnetle anımsar, Ali Bey...’ N. Meriç. 20. sp. Karşı oyuncunun yapacağı vuruşu önceden kestirip ona göre durum almak.

ANAHTAR KELİMELEER: görmek | to see | sehen

(1) kör- ‘görmek’

kör- ‘görmek, bakmak’ ADF 162, Ay.Ö 101, Dkm.E 366, IB.T-I 55, MUS 138, Üİ 158, Xua.T 154 ‘görmek, dikkatle bakmak’ SDB 368, ‘görmek, uymak’ XST 150, ‘görmek’ AB.G 208, Ay.A 322, Ay.T 675, Dış.K 176, KP.Y 681, Ay.T 675,

Dış.K 176, KP.Y 681, Ay.U-I 566, Ay.U-II 274, Ay.Çt 242, ÇM 88, EUDÇ 175, KK.K 388, Kp.H 197, ‘bakmak, görmek’ Mayt.Tk 417, ‘bakmak; görmek’ Ay.B 78, ‘sehen’ BT-V 81, BT-VIII 133, BT-XX 167, BT-XXIII 210, BT-XXIX 197, Dış.Y 161, UT 225, Xua.S 104, *kör-* [*kwr-*, *kwyr-*] ‘görmek, bakmak’ Kp.H 196, ‘to look at, see’ IB.T-II 58, ‘to see’ BT-XXVIII 273, Xua.B 396, ‘görmek, bakmak’ Xua.T 154, ‘sehen || görmek’ DDUS 174, ‘sehen, betrachten’ BT-VII 90, ‘sehen, erblicken, betrachten’ BT-XIII 216, ‘sehen, erkennen, wahrnehmen’ BT-XXI 253, ‘sehen, schauen, ansehen (als), betrachten, mustern’ BT-XXV 380, ‘sehen, schauen’ BT-I 59, ‘(etw.) beobachten’ Xua.S 198, ‘(etw.) betrachten’ Xua.S 90, ‘(etw.) erblicken’ Xua.S 114, ‘(etw.) in Betracht ziehen’ Xua.S 104, ‘(etw.) schauen, sehen’ Xua.S 79, ‘(etw.) sehen’ Xua.S 162, ‘nach oben blicken, betrachten’ Xua.S 181; **kör-** ‘sehen’ BT-III 91 | *kör-* Ay.Ç 183, Xua.M 337, Xua.Ö 248, Ay.K 563, BT-II 59, Mayt.S 88 ▪ *kör-* (*g-*) ‘to see (something Acc.); to experience (something Acc.); to look to; to see to it that’ EDPT 736, *kör-* ‘görmek’ EUTS 78, ‘görmek’ EUTS 78, ‘görmek, bakmak, tabi olmak’ ETF 246, ‘to see’ OTWF 26, 778 □ **körmäk** ‘Sehen’ BT-V 81, BT-XIII 216, BT-XX 167, BT-XXV 381, BT-XXIX 197, UT 225, ‘Schauen’ BT-VIII 133, ‘Schauen, Anschauung’ BT-I 59, ‘görme, bakma’ MUS 138, ‘görmek’ Ay.U-I 567; **körmek** ‘görmek’ Ay.U-I 567; **körmäklig** ‘Sehens-’ UT 225; **körmeklig** ‘görme’ Mayt.Tk 418; **körmädük** ‘ungesehen’ BT-XX 167; **kör-adırtla-** ‘erschauen und unterscheiden’ BT-XXV 380; **kör-bil-** ‘sehen und erkennen’ BT-XXI 253; **kör-qolula-** → qolula- ‘to contemplate || kör-qolula-, qolula- sakın-’ Xua.B 405; **körmägülük äšidmägülük** ‘(Dinge, die) man weder sehen noch hören mag’ BT-XXV 380; **çınkaru kör-** ‘dikkatlice bakmak, net bir şekilde görmek’ Dkm.E 322⁷ Δ **körüksä-** ‘göresi gelmek,

⁷ Eski Uygurcada *kör-(mek)* fiiliyle oluşmuş başka deyimler de bulunmaktadır, ancak bunların bir kısmı, mental fiillerin diğer kolları olan *biliş* ve *psikolojik durum* fiilleriyle ilgilidir. Bu konuya daha sonraki çalışmalarımızda değinilecek olup, şimdilik *kör-(mek)* fiiliyle ilgili deyimlere birkaç örnek vermekte fayda vardır: **emgek kör-** ‘eziyet görmek (Istırap çekmek)’: **on ok bodun emgek körti** ‘On-Ok halkı ıstırap çekti’ (KT D₉, [42]; SuvKaya: 514₁₁ [280]; MaitrH XV: 14₁₅ [201] → EUDV 72); **tuyurkap körüp kođ-** ‘bemerken und genau betrachten’ BT-XXV 425; **tül kör-** ‘düş görmek’ Xua.T 154, 185 → **tül tüşä-** ‘düş görmek’ Xua.T 185, 186, **tül tüşä-** ‘rüya görmek’ Dkm.E 442; **yavız kıj köz üze kör-** ‘kötü gözle bakmak (kötü niyetlerle bakmak)’: **yavız kıj köz üze körüp öz etözümniñ yégiñe küçlügiñe tayanıp** ‘... kötü gözle bakıp bedenimizin kuvvetli oluşuna güvenerek...’ (BT XXV: 772 [102] → EUDV 159); **yol kör-** ‘yol

görmek istemek' AB.G 209, 'görmek istemek' MUS 139; **körügse-** 'görmek istemek' Ay.Çt 243; **köröksä-** '→ *körüksä-*' MUS 138 | *körügse-* Ay.K 566 ▪ *körügse-* 'Desid. Den. V. fr. körüg' EDPT 744, *körse-* (*g-*) 'Desid. f. of kör-; n.o.a.b. Cf. körügse-' EDPT 746, *körüksä-* 'görmek istemek, görmek isteğinde bulunmak' EUTS 78, 'to wish to see' OTWF 526, *köröksä-* '= *körüksä-* ; görmek istemek' EUTS 78, *körügse-* 'görmek istemek' ETF 223; **körül-** 'görülme' Xua.T 154, 'to be seen' BT-XXVIII 274, Xua.B 396 | *körülmä-* Xua.M 338 ▪ *körül-* (*g-*) 'to be seen' EDPT 745, *körül-* 'görülme, sanılmak' EUTS 79, 'görülme' ETF 352, *körül-* 'to be seen' OTWF 666; **körümle-** 'rüya görmek' ETF 192; **körümlä-** OTWF 440; **körüş-** 'einander sehen' UT 226 'sich gegenseitig sehen' BT-V 81, 'sich gegenüberstehen' BT-XXV 381, 'sich sehen' BT-XIII 216, BT-XXVI 304, 'zusammenkommen' BT-VII 90, 'zusammenkommen, sich begegnen' BT-VIII 133, 'to see each other' Xua.B 397; **körüş-** 'görüşmek' IB.T-I 56, KK.K 390, 'to see one another, meet' IB.T-II 58, 'buluşmak' KP.Y 682, 'görüşmek, buluşmak, karşılaşmak, bir araya gelmek, toplanmak' MUS 139, 'sich sehen || görüşmek' DDUS 175, 'görüşmek, bakışmak, selamlaşmak' Dkm.E 368, *körüş-* [*kwyrwş-*] 'görüşmek, karşılaşmak, konuşmak' Kp.H 197 | *körüş-* Mayt.S 88, BT-II 59 ▪ *körüş-* 'görüşmek' EUTS 79, ETF 436, *körüş-* (*g-*) 'to see one another; to meet' EDPT 748, 'to see one another, to look at each other, to meet' OTWF 562 □ **körüşmämäk** 'Nicht-Zusammentreffen' BT-VIII 133; **körüşdür-** 'vergleichen' UT 226 ▪ **körüşdür-** 'görüştürmek' ETF 272, *körüşdür-* OTWF 817

(2) *közkiş-* 'birbirini karşılıklı görmek' (< *köz-(i)-k-(i)ş-*)

közkiş- 'vergleichen' BT-XXVI 304 ▪ **közkiş-** 'birbirini karşılıklı görmek' ETF 436, *közkiş-* 'karşılıklı görmek; birbirini görmek' EUTS 80, 'to compare a copy

---

görmek (yola çıkmak): **koşuglug kañlın yol körü** '... koşumlu arabayla yola çıkararak...' (SuvKaya: 641₄ [334] → EUDV 166); **yultuz kör-** 'yıldız bakmak (gelecekte haber almak için yıldız falı bakmak)': **yultuz körüp yér ülgüledi** 'yıldız falına bakıp araziye belirledi' (HT VII: 389 [46]; BT III: 244 [38] → EUDV 168); **yümçiksiz közin kör-** 'yumulmayan gözlerle bakmak (göz kırpmadan bakmak, gözünü ayırmadan izlemek)': **yümçiksiz közin titrü körüp** '... gözünü ayırmadan sürekli bakıp...' (SuvKaya: 650₃ [338] → EUDV 169); **yüz kör-** 'yüz görmek (ayrımcılık yapmak, iltimasta bulunmak): **alkunı bir teg yüz körmedin ölüerdeçi yétürdeçi erür** '... hepsini aynı şekilde ayırım yapmadan öldürendir' (DKP/H I: 257 [98]), 260 [98], 270 [98] → EUDV 172)

with the original, collate mss.' OTWF 562, közkiş- (g-) 'Hap. leg.; recip. f. of közük- Den. V. fr. 1 köz' EDPT 759

- (3) *karagur-* 'yan. görememek, kör olmak' (< *kara+gu+r-*)

kara:ğur- 'to be blind' EDPT 658; **karagur-** 'to be unable to see' OTWF 501

- (4) *yum-* 'yan. gözlerini kapamak, yummak, gör(e)memek'

yum- 'schließen' BT-XIII 247, 'yummak, kapamak' Dkm.E 471, 'yummak, kapatmak, örtmek' MUS 266 ▪ *yum-* OTWF 867, 'to shut', usually 'the eyes', but also 'the mouth', and 'to clench' (the fist) EDPT 934, 'yummak, kapamak' EUTS 198, 'gözlerini kapamak' ETF 1082

Kelime, esasında 'kapamak, örtmek' anlamlarına gelmektedir. Ancak ETF 108'deki anlam 'gözlerini kapamak' şeklindedir. Buradaki anlam şu şekilde gelişmiş olabilir:

1	2	3
<i>kapamak, örtmek</i>	→ <i>gözü kapamak</i>	→ <i>görememek</i>

Tablo 6. yum-(mak) fiilinin semantik gelişimi

- (5) *arı-* 'met. görmek, gözü açılmak, gerçeği görmek'

arı- 'rein sein' BT-XXI 222, 'rein werden' BT-XX 153, BT-XXV 328, 'rein werden, verschwinden' BT-XXIII 190, BT-XXVI 284, 'to become clean' BT-XXVIII 255, 'temiz olmak, temizlenmek, arı olmak, saf olmak' Ay.Ö 83, 'temizlemek' Ay.T 648, Ay.U-I 543, 'sauber sein || temiz olmak' DDUS 58, 'temizlemek, temiz olmak' KK.K 287; **arı-, ari-** 'temiz olmak, arı olmak, saf olmak' MUS 75; **arı-** 'rein werden' BT-I 54, BT-VII 84, 'rein werden, rein sein' BT-VIII 124, 'rein werden, verschwinden' BT-XIII 199 | *arı-* Ay.K 382, *arı-* BT-II 56 ▪ *arı-* 'to be or become clean' OTWF 25, '(gönlün kötülük, ihtiras vb...) temizlenmek, arıtmak' ETF 55, 'temizlemek, temiz olmak' EUTS 13; **arı-** 'to be, or become, clean, pure' EDPT 198; **arı-** ["ry-] '1. sauber sein, sauber werden, gereinigt werden // temiz olmak, temizlenmek, arınmak, arıtmak, 2. sauber werden, zum Stillstand kommen (Ausfluß usw.) // temizlenmek, durmak (akıntı vs.), 3. klar werden (Auge), die Wahrheit sehen // açılmak (göz), gerçeği görmek, 4. (von Kleśas, von

Unterscheidungen, von Dualität) rein sein, rein werden, frei sein, frei werden // (Kleśa'dan, fark etmeden, ikilikten) temiz olmak, serbest olmak, 5. bereinigt werden, aufgehoben werden, ver- schwinden // giderilmek, geçersiz kılınmak, yok olmak, 6. sich reinigen, frei machen // temizlenmek, bir şeyden kurtulmak, 7. Ohne Kont.: ETS 210:231; Heilk II 428:172; TT III (m) 5; U III 20 o. 5. a.-maksız Suv 706:5' UWV 67-69 □ **arı- alkın-** 'rein werden und schwinden' BT-XXV 329, **arı- süzül-** 'rein sein₂' BT-XXI 222, 'rein₂ werden, sich klären₂' BT-XXV 329, 'temize havale olmak' KP.T 202; öç- arı- 'verlöschen und rein werden' BT-XXV 397

Kelime, esasında 'temizlenmek, arınmak, temiz olmak' anlamlarına gelmektedir. Ancak UWV 68'de verilen üçüncü anlam 'klar werden (Auge), die Wahrheit sehen // açılmak (göz), gerçeği görmek' şeklindedir. Buradaki anlam şu şekilde gelişmiş olabilir:

1	2	3	4
<i>temizlenmek</i>	<i>gözün</i>	<i>gözün gerçekleri</i>	<i>gerçeği görmek</i>
<i>temiz olmak</i>	→ <i>temizlenmesi</i>	→ <i>net görmesi</i>	→ <i>gerçeği görmek</i>

Tablo 7. arı-(mak) fiilinin semantik gelişimi

(6) **aşa-** 'met. görmek, nail olmak'

aşa- 'speisen' UT 201, 'empfangen, verzehren' BT-I 54, 'essen' BT-XIII 200, BT-XXVI 285, 'genießen, empfangen' BT-XXV 331, BT-XXIX 183, 'speisen, essen' BT-XX 154; **āśā-** 'essen, genießen' BT-III 83; **aşa-** 'yemek yemek' Ay.B 59, XST 146, 'mazhar olmak' KP.T 202, 'kabul etmek' EUDÇ 150, 'kabul etmek; (hürmet vb.) görmek' Mayt.Tk 354, 'to eat' BT-XXVIII 255, 'yemek; zevkini çıkarmak' Ay.U-II 256, 'almak, kabul etmek' Ay.A 294, 'almak, kabul etmek, yararlanmak (Skr. vedana)' Ay.Ö 84, 'görmek, nail olmak' KP.Y 651, '(yemek) yemek' MUS 78, 'speisen || yemek yemek' DDUS 63, 'almak, kabul etmek; sahip olmak' Ay.U-I 544, 'zevk almak' KK.K 291, 'kabul etmek, almak, üstlenmek' Dkm.E 296, **aşa-** ['ş'-] 'yemek, tüketmek, gıda almak' Kp.H 137 | **aşa-** Ay.K 388, Ay.Ç 172, Xua.Ö 241 ▪ **aşa-** 'to eat' OTWF 418, 'aş yemek' ETF 130, '1. yemek, silip süpürmek, 2. kabul etmek, hürmet etmek, saymak' EUTS 15; **aşa-** ['ş'-] '1. essen, verzehren // yemek yemek, yiyip içmek, 2.

empfangen, genießen, erleiden // (zevk) almak, tadını çıkarmak, (acı) çekmek, 3. Freude genießen, glücklich sein // sevincin tadını çıkarmak, mutlu olmak, 4. Ohne Kont.: BT I D 257; BT XIII 12:196' UWV 92-94; **aşa**:- 'to eat; *metaph.* to eat up, destroy; to enjoy, experience (something)' EDPT 256 □ **tägin- aşā**- 'empfangen₂' BT-XXV 412

Kelime, esasında 'yemek, gıda almak' anlamlarına gelmektedir. Ancak KP.Y 651'de verilen anlam 'görmek, nail olmak'⁸ şeklindedir.

(7) **soklun**- 'met. gözleri kamaşmak; görememek' (< sok-(u)l-(u)n-)

soklun- 'gözleri kamaşmak (?)' Mayt.Tk 460; **soqlun**- 'sokmak, sokuşturmak; tutuşturmak, tikiştirmek' MUS 198 ▪ **soklun**- 'gözleri kamaşmak, kör olmak' ETF 399, **soqlun**- 'körleşmek, kör olmak' EUTS 137

Kelime, esasında 'sokmak, sokuşturmak, tutuşturmak' anlamlarına gelmektedir. Mayt.Tk 460 ve ETF 399 ve EUTS 137'deki anlam 'gözleri kamaşmak, kör olmak' şeklindedir. Buradaki anlam şu şekilde gelişmiş olabilir:

1	2	3	4
tıkışmak, tutuşmak	→ gözü tutulmak, gözü kamaşmak	→ göremez olmak, görememek	→ körleşmek, kör olmak

Tablo 8. soklun-(mak) fiilinin semantik gelişimi

4.2. Görünme Fiilleri

GÖRÜNMEK: (nsz) 1. Görülür duruma gelmek, görülür olmak, gözükmek: 'Kapıda Eda Hanım göründü ve ona hatır sordu.' P. Safa. 2. İzlenim uyandırmak: 'Bu, biraz daha inandırıcı görünüyor.' A. Kutlu. 3. Benzemek, görünüşünde olmak. 4. *mec.* Azarlamak: Çocuk pek azdı, biraz görünöver. 5. *mec.* Gözdağı vermek.

ANAHTAR KELİMELER: görünmek, ortaya çıkmak, belirlemek | to be visible, to appear | erscheinen, gesehen werden

⁸ Çalışmanın sahibi Duygu Yavuz, fiilin geçtiği cümleleri şu şekilde transkribe edip anlamlandırmıştır: [50/1] ... Yitiñ küñ erd(i)ni [50/2] alıp bireyin tip tidi. [50/3] Ol ödün edgü ögli tiğın [50/4] yiti küñ lööler tapağın [50/5] uduğın **aşadı**... ♦ [50/1] Yedinci gün mücevher(i) [50/1] alıp vereyim, diyerek söyledi. [50/2] O zaman iyi düşünceli prens [50/1] yedi gün ejderhalar(ın) hizmetine, [50/1] saygısına nail oldu... Görüldüğü üzere burada tek başına bir **aşa**-(mak) fiilinden söz edilemez. Burada söz konusu olan *tapağın uduğın aşā*-(mak) deyimidir. Bu ifade ancak bu şekilde 'görmek' fiiliyle ilişkilendirilebilir ve 'saygı görmek, saygıya nail olmak' anlamına gelebilir.

(8) *közün-* ‘görünmek’ (< *köz+ü-n-*)

közün- ‘görünmek’ EUDÇ 174; **közün-** ‘görünmek’ Ay.U-I 567, Dış.K 176, Mayt.Tk 419, ‘gözükmek, görünmek’ Xua.T 155, ‘gözükmek, görünmek’ SDB 371, Üİ 158, ‘gözükmek, görünmek; kabul edilmek; hazır, mevcut olan, şimdiki’ KK.K 391, ‘erscheinen’ BT-I 59; BT-V 81; BT-VIII 133; BT-XXI 254; BT-XX 167; BT-XXIX 197, ‘erscheinen || gözükmek, ortaya çıkmak’ DDUS 176, ‘gesehen werden, erscheinen’ BT-XXV 381, ‘görünmek, gözükmek’ ADF 163, Ay.A 323, Ay.Ö 101, ÇM 88, Dkm.E 368, MUS 140, ‘gözükmek, kabul edilmek, görünmek, bir şeyin ortada olması’ KP.Y 682; **köşün-** ‘erscheinen’ UT 226, ‘erscheinen’ BT-VII 90, BT-VIII 133, ‘erscheinen vor’ BT-III 91; **közün-** ‘gözükmek’ Ay.T 676, ‘görünmek, gözükmek’ Ay.Çt 243, ‘erscheinen’ BT-XXI 254, ‘sich zeigen’ BT-XXIII 210, BT-XXVI 304, ‘to appear’ BT-XXVIII 274, ‘to be visible’ Xua.B 397, *közün-* [kwyzwn-] ‘görünmek, gözükmek; görünür olmak, hazır bulunmak’ Kp.H 198, *közün-* ‘görünmek’ EUDÇ 174, **közün-** ‘erscheinen vor’ BT-III 91 | *közün-* Ay.Ç 183, Ay.K 568, BT-II 59, Xua.M 338, Xua.Ö 248, Mayt.S 88, *közünmä-* Xua.M 338 ▪ *közün-* (*g-*) ‘to be visible, to appear’ EDPT 762, *kösün-/közün-* ‘gözükmek, görünmek; kabul edilmek; hazır, mevcut olan, şimdiki’ EUTS 79-80, *közün-* ‘gözükmek, görünmek’ ETF 392, ‘to be visible, to appear’ OTWF 607 □ **köşünmä** ‘Erscheinung’ BT-VII 90; **köşünmäk** ‘Erscheinen’ BT-VIII 133; **közünmäk** Xua.Ö 248, **közünmek** ‘görünme, gözükme’ Ay.Ö 102; **közünür** ‘görünen dünya, bu dünya’ Xua.T 155, *közünür / köžünür* ‘gegenwärtig, sichtbar, manifest; Gegenwart’ BT-XXV 381; **közünmäz** ‘görünmeyen dünya, öteki dünya’ Xua.T 155, *közünm(ä)z / köžünm(ä)z* ‘unsichtbar’ BT-XXV 381; **közünmäzin** ‘görünmeksizin, manevî olarak’ Xua.T 155; **közün-** **b(ä)lgür-** ‘erscheinen₂, in Erscheinung treten₂’ BT-XXI 254; **közünmäksiz b(ä)lgürmäksiz** ‘nicht erscheinend₂, sich nicht zeigend₂’ BT-XXI 254; **b(ä)lgülüg köžünmäk** ‘das deutliche Erscheinen’ Xua.S 172

(9) *körün-* ‘görünmek’ (< *kör-(ü)n-*)

körün- ‘görünmek’ Mayt.Tk 419, ‘görünmek’ MUS 139, ‘sichtbar sein, anschauen (?)’ BT-XIII 216, ‘sichtbar werden’ BT-XXVI 304 | *körün-* Ay.K 566, Mayt.S 88 ▪ *körün-* (*g-*) ‘to be visible, to appear, to oneself be seen’ EDPT 746,

körün- ‘görünmek, gözükmek’ EUTS 79, ‘görünmek’ ETF 392, ‘to become visible or be seen; to see for oneself’ OTWF 607

(10) *körtgür-* ‘görünmek’ (< *kör-(i)t-gür-*)

körtkür- ‘görünmek, göstermek’ MUS 138 ▪ **körtgür-** ‘göstermek’ EUTS 78, ‘göstermek’ ETF 292

(11) *bat-* ‘*yan.* batmak, yok olmak, görünmemek’

bat- ‘batmak’ SDB 308, Ay.T 651, ‘batmak, görünmemek’ XST 147, Ay.U-I 546, KK.K 302 ‘batmak, yok olmak, görünmemek, gizlenmek’ Ay.Ö 86, ‘batmak, yok olmak, görünmemek, gizlenmek’ MUS 87, ‘batmak, yok olmak, görünmemek’ Ay.A 297, ‘batmak, yok olmak’ Ay.Çt 224, ‘gizlemek’ Mayt.Tk 361, ‘suya gömülmek, batmak (gemi hk.); (güneş) batmak’ Xua.T 125, ‘(in etw.) versinken’ Xua.S 65, Xua.S 121, ‘niedergeschlagen sein, deprimiert sein’ BT-XXV 344, ‘tauchen’ Xua.S 65, ‘to descend’ Xua.B 384, ‘to sink’ BT-XXVIII 260, ‘untergehen’ BT-V 77, ‘versinken’ BT-I 55, BT-XIII 205, BT-XXVI 289; **bağ-** ‘versinken || batmak’ DDUS 89; **bağ-** ‘versinken’ BT-XIII 205, UT 207; **bäd-** ‘sinken, wertlos sein’ BT-III 85 | *bat-* Ay.Ç 174, Ay.K 407, Xua.M 327, Mayt.S 80, *çom- bat-* Mayt.S 83, *çök- bat-* Mayt.S 83 ▪ *bat-* ‘to descend and dissappear’ EDPT 298, ‘batmak’ EUTS 24, ‘(güneş) vb... şey için batmak, gözden kaybolmak’ ETF 73, *bad-* ‘= *bat-*’ EUTS 20, *bat-* OTWF 856 □ **batma-** ‘batmamak, yok olmamak, gizlenmemek’ Ay.Ö 86; **bağmaq** ‘Versinken’ UT 207; **bağmaksız** ‘nicht absinkend’ BT-XXV 344; **batmaksız** ‘batmayan’ KK.K 302; **çök- bat-** ‘niedergeschlagen₂ sein’ BT-XXV 361; **çom- bat-** ‘in (etw.) versinken₂’ Xua.S 66, **çom- bat-** ‘batmak’ Dkm.E 323, **yitlin- bat-** ‘kaybolmak, yitmek’ Ay.A 287 Δ **bağur-** ‘versenken; (Saatgut) eingebracht werden, eingehen || batırmak’ DDUS 90; **batır-** ‘gizlemek, batırmak, saklamak’ Ay.Ö 86, ‘gizlemek’ Mayt.Tk 361, ‘batırmak, sokmak’ Dkm.E 305 | *batır-* Ay.K 407, Xua.Ö 242 ▪ *batır-* ‘to cause to sink’ EDPT 308, ‘gizlemek, saklamak’ EUTS 24, ‘to cause to sink or go down into something’ OTWF 711, ‘gizletmek, saklatmak’ ETF 240

Kelime, esasında ‘batmak, çökmek’ anlamlarına gelmektedir. Ancak XST 147, Ay.U-I 546, KK.K 302, Ay.Ö 86, MUS 87, Ay.A 297 gibi pek çok kaynaktaki

anlam ‘batmak, görünmemek’ şeklindedir. Buradaki anlam şu şekilde gelişmiş olabilir:

1	2	3	4
batmak, çökmek	→ yok olmak	→ gizlenmek, görünmez olmak	→ görünmemek

Tablo 9. bat-(mak) fiilinin semantik gelişimi

(12) *b(ä)lgür-* ‘yan. belirlemek, ortaya çıkmak görünmek’

b(ä)lgür- ‘belirmek, ortaya çıkmak, görünmek’ Ay.A 297, Ay.T 651, ‘erscheinen, sich transformieren’ BT-XXV 345, ‘erscheinen, sichtbar werden’ BT-XXVI 289, ‘erscheinen’ BT-I 56, BT-V 77, BT-XX 157, BT-XXI 232, BT-XXIII 196, ‘to appear’ BT-XXVIII 260; **b(e)lgür-** ‘belirmek, ortaya çıkmak, görünmek’ Ay.Ö 86, ‘belirmek, ortaya çıkmak’ Ay.Çt 224; **bälgür-** ‘belirmek, ortaya çıkmak’ Xua.T 126, ‘belirmek, ortaya çıkmak, görünmek’ MUS 89, AB.G 188, ‘erscheinen || belirlemek, belli olmak, görünmek, ortaya çıkmak’ DDUS 93, ‘erscheinen’ BT-VII 86, BT-XXIX 186, Dış.Y 155, UT 208, ‘to appear’ Xua.B 385; **bälgür-** ‘erscheinen’ BT-III 85; **bälgür-** [p’lkwr-] ‘açığa çıkmak, belirlemek’ Kp.H 167; **belgür-** ‘belirmek, belli olmak, görünmek’ Dkm.E 307, ‘belirmek, belli olmak, ortaya çıkmak, görünmek’ ADF 150, ‘belirmek, ortaya çıkmak’ KK.K 304, ‘görünmek, belirlemek, ortaya çıkmak’ SDB 309, ‘görünmek’ EUDÇ 153, ‘ortaya çıkmak’ Ay.U-II 259, ‘zuhur etmek’ Mayt.Tk 362, ‘belirmek’ Ay.B 62, ‘ortaya çıkmak’ KP.T 203, ‘belli olmak; ortaya çıkmak’ Dış.K 166, ‘belli olmak’ KP.Y 655; **blgür-** ‘erscheinen, sichtbar werden’ BT-XIII 207, ‘erscheinen’ BT-VIII 129 | *belgür-* Ay.Ç 174, Ay.K 410, *bälgür-* Xua.Ö 243, *bälgür-* (= *blgür-*) Mayt.S 80 ▪ *belgür-* ‘to appear, become manifest’ EDPT 341, *bälgür-* ‘belirmek, belli olmak, görünmek’ EUTS 26, ‘to become apparent, to appear’ OTWF 500, **belgür-** ‘belirmek, açığa çıkmak’ ETF 158, *belür-* ‘see *belgür-*’ EDPT 344, *blgür-* (= *bälgür-*) EUTS 27 □ **b(ä)lgürmä** ‘appearance’ BT-XXVIII 260, ‘Erscheinung’ BT-I 56; **b(ä)lgürmāk** ‘Erscheinen, Transformieren’ BT-XXV 345, ‘Erscheinen’ BT-XX 157; **tug-b(ä)lgür-** ‘geboren werden und erscheinen’ BT-XXV 422; **kögüzintin belgür-** ‘bir düşünceden ortaya çıkmak, belirlemek’ Dkm.E 364; **közün-** **b(ä)lgür-**

‘erscheinen₂, in Erscheinung treten₂’ BT-XXI 254; **tug- b(ä)lgür-** ‘geboren werden und erscheinen’ BT-XXV 422

Kelime, esasında ‘batmak, çökmek’ anlamlarına gelmektedir. Ancak XST 147, Ay.U-I 546, KK.K 302, Ay.Ö 86, MUS 87, Ay.A 297 gibi pek çok kaynaktaki anlam ‘batmak, görünmemek’ şeklindedir. Buradaki anlam şu şekilde gelişmiş olabilir:

1	2	3	4
batmak, çökmek	→ yok olmak	→ gizlenmek, görünmez olmak	→ görünmemek

Tablo 10. bat-(mak) fiilinin semantik gelişimi

(13) *bol-* ‘yan. mevcut olmak, ortaya çıkmak, görünmek’

bol- ‘olmak’ SDB 319, Ay.B 64, Üİ 138, IB.T-I 51, EUDÇ 157, Ay.U-II 261, ADF 152, Ay.Çt 226, KP.T 204, Ay.T 656, Dış.K 167, Ay.U-I 550, KK.K 314, Dkm.E 313, ÇM 78 ‘olmak, yardımcı eylem (Skr. *upâdâya*)’ Ay.Ö 88, ‘olmak, yardımcı eylem’ AB.G 191, MUS 95, XST 148, Ay.A 300, ‘olmak, yardımcı fiil’ Xua.T 129, KP.Y 658, ‘olmak; zuhur etmek; iktidarî y. fiil’ Mayt.Tk 369, ‘erkennen’ BT-XXV 347, ‘werden’ UT 212, BT-V 78, BT-VII 87, BT-VIII 129, Xua.S 163, ‘to become’ IB.T-II 52, BT-XXVIII 262, Xua.B 387 ‘(bei j-m / etw.) vorhanden sein’ Xua.S 196, ‘können’ Xua.S 75, ‘sein, werden’ BT-I 56, BT-XIII 207, BT-XX 159, BT-XXIII 199, Dış.Y 155, ‘sein, werden, (mit -gAlI) können, fähig sein’ BT-XXI 238, ‘sein, werden, Hilfsverb’ BT-XXV 353, ‘werden, fungieren als’ Xua.S 210, ‘werden, sein’ BT-XXIX 189, ‘werden, sein; erscheinen; Hilfsverb || olmak’ DDUS 104; **böl-** ‘sein, Hilfsverb’ BT-III 86; *bol-* [pwl-, pwr-] ‘olmak, bulunmak, meydana gelmek’ Kp.H 172 | *bol-* Ay.K 437, BT-II 58, BT-XVIII 191, Ay.Ç 175, Xua.M 329, Xua.Ö 244, Mayt.S 81, *bolma-* Xua.M 329, *bolmak* Xua.M 329 ▪ *bol-* ‘originally ‘to become (something)’, implying a change of state, in contrast to *er-* ‘to be (something)’ with the contrary implication’ EDPT 331; ‘mevcut olmak, ortaya çıkmak, görünmek’ ETF 75, *bol-* OTWF 857, ‘olmak’ EUTS 31 □ **bolma-** ‘nicht (...) können’ Xua.S 62; **bolmak** ‘das Sein, ...-sein’ BT-XXI 238, ‘olma; var olma kılınc = skr. *Bhava*’ Mayt.Tk 371, ‘Sein’ BT-XXIII 199, ‘Sein, Werden’ BT-XXV 354, ‘olmak’ Ay.U-I 551, **bolmaq** ‘Werden’ UT 213, ‘Sein, Werden’ BT-I 57, ‘Werden’ BT-V 78,

BT-VII 87, BT-VIII 129, BT-XIII 208, ‘olma’ MUS 96, **bolmak** ‘olmak, olma’ Ay.Ö 89, **bolmaklıg** ‘zum ... -sein gehörig, durch ...-sein gekennzeichnet’ BT-XXV 354, ‘olmaklı, olma, olmalı’ KK.K 315, **bolmaklıg** ‘olma, olmak, ‘olmaklı’ Ay.Ö 89, **bolmaqliy** ‘Werden-’ UT 214, **bolmamak** ‘Nichtsein’ BT-XXV 354, ‘olmamak’ Ay.U-I 551; **bolmayay** ‘uygun olmayacak’ Xua.T 129; **ädgölüg bol-** ‘gut werden’ BT-XXVI 286; **adınsıg bolmak** ‘das Verschiedensein, das Unterschiedensein’ BT-XXI 217; **ägşük bol-** ‘mangelhaft sein, unvollständig sein’ BT-XXV 337, **art basut bol-** ‘eine Hilfe₂ sein’ BT-XXV 330, **azlanmaksız yapşınmaksız bol-** ‘ohne Begehren und ohne Haften sein’ BT-XXV 334, **bildäci/biltäci bol-** ‘erkennen’ BT-XXV 347, **burhan bol-** ‘Buddha werden’ BT-XXVI 292, **enč mänilig bol-** ‘friedvoll und froh sein’ BT-XXV 362, **enčgölüg mänilig bol-** ‘friedvoll und glücklich sein’ BT-XXI 242, ‘ruhig und freudig sein’ BT-XXV 363, **erınç çıgay bolmak** ‘Elend- und Armsein’ BT-XXV 363, **eyin bol-** ‘sich angemessen verhalten’ BT-XXV 364, **eyin bolmadaçı** ‘Der (der Welt) nicht nachfolgt (Buddhaname)’ BT-XXV 364, **ırak öñi bol-** ‘sich weit entfernen’ BT-XXV 365, **kertgünčsüz bolmaklıg** ‘Ungläubigsein-’ BT-XXV 373, **kısğa bol-** ‘kurz sein’ BT-XXV 375, **küzätçi bol-** ‘(darüber) wachen, (daß)’ BT-XXI 257, **mänilig bol-** ‘freudig sein’ BT-XXV 389, **öggölük külägölük bol-** ‘lobens- und preisenswert sein’ BT-XXV 397, **ögsüz bol-** ‘şuursuz kalmak, aklını yitirmek’ ADF 168, **öñi bol-** ‘sich trennen, auseinander gehen, unterschieden sein’ BT-XXV 399, **övke köñül yügerü bol-** ‘öfkelenmek’ ADF 169, **seziklik bolmak** ‘Mißtrauischsein’ BT-XXV 405, **tägimlig bol-** ‘würdig sein’ BT-XXV 411, **tägşilmäksizin bol-** ‘unveränderlich sein’ BT-XXV 412, **tanuk bol-** ‘als Zeuge fungieren’ BT-XXV 409, **tıda tutdaçı bol-** ‘zurückhalten’ BT-XXV 416, **tûş bōl-** ‘begegnen’ BT-III 102, **tûş tolum bōl-** ‘begegnen (s. Oben)’ BT-III 102, **tükällig bolmak** ‘das Teilhaftigsein, das Ausgestattetsein’ BT-XXI 282, **umıg bol-** ‘Hoffnungen werden’ BT-XXVI 330, **ü[tçi] ärigçi [bol]-** ‘als Ratgeber₂ fungieren, beraten₂’ BT-XXI 289, **yenik bol-** ‘to become light’ BT-XXVIII 302, **yerin- bağdam bol-** ‘sich grämen und paralyisiert sein’ BT-XXV 444, **yok bol-** ‘Nichtsein’ BT-XXV 446, **yügarü bol-** ‘realisieren’ BT-XXI 295

Kelime, esasında ‘mevcut olmak, var olmak’ anlamlarına gelmektedir. Ancak ETF 75’teki anlam ‘mevcut olmak, ortaya çıkmak, görünmek’ şeklindedir. Buradaki anlam şu şekilde gelişmiş olabilir:

1	2	3	4
olmak	→ var olmak, mevcut olmak	→ ortaya çıkmak, zuhur etmek	→ görünmek

Tablo 11. bol-(mak) fiilinin semantik gelişimi

(14) *amrıl-* ‘met. kaybolmak, görünmez olmak’ (< *am(i)r-(i)l-*)

amrıl- ‘sakinleşmek’ EUDÇ 148, ‘rahatlamak, sakinleşmek, huzurlu olmak’ ADF 147, ‘teskin olmak, sükûnete ermek’ Mayt.Tk 349, ‘sakin olmak’ Ay.T 646, ‘yatışmak, sakinleşmek, teselli etmek, avunmak, hafiflemek, dinmek, teskin olmak’ MUS 69, ‘sevilmek’ Ay.U-I 542, ‘yatıştırmak, sakinleştirmek’ KK.K 285, ‘rahatlamak, sakinleşmek’ Dkm.E 289, ‘vernichtet werden’ BT-XXIII 190, ‘beruhigt werden’ BT-XX 152, BT-XXVI 282, Dış.Y 151, ‘sich beruhigen’ Xua.S 78, 170, ‘sich beruhigen, abgeklärt sein’ BT-XXI 220, sich beruhigen, verlöschen ‘BT-XXV 327’, ‘to quiet down’ BT-XXVIII 254; **amrıl-** ‘sich beruhigen, stil werden’ BT-III 81; **amrıl-** ‘beruhigt sein’ BT-VIII 124, ‘beruhigt werden’ BT-XIII 198, ‘sich beruhigen’ BT-I 53, *amrıl-*, *amrıl-* ‘(sich) beruhigen’ UT 198 | *amrıl-* Ay.K 375, Xua.Ö 240, *amrıl-* Mayt.S 74, *amrıl-* BT-II 56 ▪ **amrıl-** / **amrıl-** ‘Pass. f. of **amur-*’ EDPT 163, *amrıl-* ‘to quiet down, be at peace’ OTWF 653, ‘sevişmek, çok sevmek’ EUTS 9, ‘sakinleşmek, sükûnete ermek’ ETF 340, **amrıl-** [‘**mryl-**’] ‘1. reglos, bewegungslos werden, zur Ruhe kommen // hareketsiz olmak, durgun olmak, sakinleşmek, huzur bulmak, 2. friedvoll, sanft, mild, ausgeglichen, glücklich werden // huzurlu, yumuşak, uysal, dengeli, mutlu olmak, 3. „(im Zustand der Śūnyatā, ohne Sein oder Nichtsein, Entstehen oder Vergehen) ruhig (skr. śānta) sein // (Śūnyatā durumunda, olmaksızın ve olmamaksızın, doğmaksızın ve ölmeksizin) rahat (skr. śānta) olmak, 4. (durch Meditation) zur Ruhe (skr. śānti) kommen, (ohne Haften am Saṃsāra oder Nirvāṇa) beruhigt (skr. śānta) sein // (Meditasyon aracılığıyla) huzur (skr. śānti) bulmak, (Saṃsāra ya da Nirvāṇa’da tutulmadan) rahatlamış (skr. śānta) olmak, 5. nachlassen, vergehen, verschwinden // azalmak, kaybolmak, görünmez olmak, 6.

beständig sein, friedvoll sein (?) // sabit olmak, iç huzuru olmak (?), 7. Ohne Kont.: ETS 198:58, :59, :64; U II 60 o. 3, o. 4. a.-miš turulmiš HtPar 206:25' UWV 58-60 □ **amrıl-** **turul-** 'sich abklären₂, sich beruhigen₂' BT-XXI 220; **bog-** **amrıl-** 'verschwinden' BT-XXVI 291; **öç-** **amrıl-** 'verlöschen und sich beruhigen' BT-XXV 397; **tarik-** **ket-** **öç-** **amrıl-** 'sich entfernen₂ und erlöschen₂' BT-XXV 410; **amrılma** 'Ruhe' BT-XIII 198; **amrılmak** 'Beruhigtwerden' BT-XX 152, 'Erlöschen' BT-XXV 327; **amrılmaq** 'Ruhem, Aufhören' BT-VIII 124; **amrılmaqlıy** 'Ruhens-' BT-VIII 124; **amrılmakka tägmiš** 'zu Ruhe gelangt, beruhigt' BT-XXI 221

Kelime, esasında 'sakinleşmek, rahatlamak' anlamlarına gelmektedir. Ancak UWV 59'daki beşinci anlam 'azalmak, kaybolmak, görünmez olmak' şeklindedir. Buradaki anlam şu şekilde gelişmiş olabilir:

1	2	3	4
sakinleşmek, rahatlamak	→ gevşemek, azalmak	→ kaybolmak	→ gözden kaybolmak, görünmez olmak

Tablo 12. amrıl-(mak) fiilinin semantik gelişimi

(15) **ıçgın-** 'met. kaybetmek; ortadan kaybolmak, görünmez olmak'

ıçğın- 'verlieren' BT-XXIX 191, 'vernachlässigen' BT-XXVI 297; **ıçğın-** 'verschwinden' UT 218, 'verlieren' BT-III 89; **ıçğ(ı)n-** 'to lose, let go' IB.T-II 54; **ıçğın-** 'kaybetmek' IB.T-I 53, 'kaybetmek, elinden kaçırmak' Ay.A 312, 'kaybetmek, elinden çıkarmak' AB.G 199, 'dağılmak, bozulmak, kaybetmek' Dkm.E 334; **ıçğın-** 'kaybetmek' SDB 340, 'kaybetmek, yitirmek; ortadan kaybolmak, görünmez olmak, sıvışmak, kaçmak' MUS 118 | **ıçgın-** Ay.K 492, **ıçgın-** Ay.Ç 178 ▪ **ıçgın-** 'to lose something, let it go, let it slip away' OTWF 601, 'kaybetmek, elden çıkarmak' ETF 69, **ıçgın-** 'dağılmak, kaybolmak, ufalmak = **ıçğın-**' EUTS 56, **ıçğın-** '= **ıçğın-**' EUTS 56, **ıçkın-** '= **ıçğın-**' EUTS 56, **ıçğın-** 'to allow (someone or something Acc.) to disappear; ol et (something) slip' EDPT 23

Kelime, esasında 'kaybetmek; kaybolmak' anlamlarına gelmektedir. Ancak MUS 118'teki anlam 'görünmez olmak' şeklindedir. Buradaki anlam şu şekilde gelişmiş olabilir:

1	2	3	4
<i>kaybetmek</i>	<i>→ kaybolmak, elinden kaçırmak</i>	<i>→ ortadan kaybolmak, görünmez olmak</i>	<i>→ görünmemek</i>

Tablo 13. ıçgın-(mak) fiilinin semantik gelişimi

(16) *ogad-* ‘met. gözden kaçırmak, kaybolmak’

ogad- ‘gözden kaçırmak, kaçırmak’ Ay.A 331, **oğat-** (?) ‘kaybolmak, gözden kaybolmak, görünmemek; acele etmek’ MUS 154, **ogat-** ‘arkada kalmak’ Ay.Çt 249, ‘uyandırmak’ Ay.T 682 | *ogat-* Ay.K 609 ▪ *ogad-* ‘to tarry, to fall behind’ OTWF 488, ‘geri kalmak, yetişememek, vakit kaybetmek’ ETF 152, *oğat-* ‘uyandırmak’ EUTS 93 □ **ogad- şaş-** ‘şaşmak, yanılmak’ Ay.A 285

Kelime, esasında ‘kaybolmak’ anlamına gelmektedir. Ancak Ay.A 331, MUS 154’teki anlamlar ‘gözden kaçırmak, gözden kaybolmak’ şeklindedir. Buradaki anlam şu şekilde gelişmiş olabilir:

1	2	3	4
<i>kaybolmak</i>	<i>→ gözden kaçırmak, gözden kaybolmak</i>	<i>→ görünmez olmak</i>	<i>→ görünmemek</i>

Tablo 14. ogad-(mak) fiilinin semantik gelişimi

(17) *üntür-* ‘met. (ortaya) çık(ar)mak, görünmek’

üntür- ‘çıkarmak, ortaya çıkarmak, ortaya koymak’ Dkm.E 452, ‘çıkarmak’ Ay.U-I 594, SDB 451, ‘ortaya çıkarmak, yükseltmek’ ÇM 103, ‘sunmak (malzeme, ekin), göndermek, çıkmak, yükseltmek’ KK.K 507, ‘çıkarmak, çekmek’ AB.G 237, ‘çıkarmak, sökmek, yerinden çıkarmak’ ADF 180, ‘çıkartmak’ Xua.T 190, ‘dışarı çıkarmak’ Ay.U-II 297, ‘entlassen, hervorkommen lassen’ BT-XXIX 213, ‘entlassen, hervorkommen lassen’ BT-XXV 435, ‘herausbringen, herauslassen’ BT-XXVI 333, ‘herausbringen, herauslassen, hervorbringen, herausführen’ BT-XIII 242, ‘hervorkommen lassen, erscheinen lassen’ BT-XXI 288, ‘to cause to raise, out, grow’ Xua.B 382, ‘çıkarmak, yükseltmek’ Ay.Ö 121, “, ‘çıkarmak, ortaya çıkarmak’ Ay.T 709, ‘çıkarmak, yükseltmek’ MUS 239, ‘1. (ateş için) çıkartmak, 2. (güç için) ortaya koymak’ EUDÇ 204; **ündür-** ‘hervorbringen’ BT-VIII 144, ‘hervorrufen’ BT-VII 100, ‘= üntür-’ Xua.B 382; **ündür-** ‘herausbringen,

herauslassen, hervorbringen, herausführen' BT-XIII 242; **ündür**- '1. treiben, verbannen, 2. herausziehen, herausbringen, 3. aussprechen ?' BT-III 105; **üntür**- 'hervorbringen || çıkarmak' DDUS 286; **üntür**-, **ündür**- 'hervorbringen' UT 268 | **üntür**- Mayt.S 108, Ay.K 775, Xua.M 355, Xua.Ö 257 ▪ **üntür**- '(şafak) sökmek, (güneş ışığı) çıkmak, yükselmek, (çeşitli şeyler için) yükselmek, çıkmak, görünmek' ETF 284, "to cause something to rise' and adjacent meanings like 'to lift up, get something out, bring forth, display, let out, help.out, uproot, remove, bring up, raise a sum" OTWF 812, 'to cause (something Acc.) to rise from' EDPT 181, 'sunmak (malzeme, ekin), göndermek, çıkmak, yükseltmek' EUTS 178 □ **ündürmək** 'Hervorbringen' UT 268, **ündürməklig** 'Hervorbringens-' UT 268

Kelime, esasında 'sökmek, çıkarmak, yükselmek' anlamlarına gelmektedir. Ancak ETF 284'teki anlam 'görünmek' şeklindedir. Buradaki anlam şu şekilde gelişmiş olabilir:

1	2	3	4
sökmek, çıkarmak	→ (şafak) sökmek, (güneş) çıkmak	→ yükselmek, görünür olmak	→ görünmek

Tablo 15. üntür-(mek) fiilinin semantik gelişimi

(18) **yarut**- 'met. aydınlatmak, görünmek'

y(a)rut- 'erleuchten' BT-I 69, 'to brighten' BT-XXVIII 302, 'aydınlatmak, parlatmak, ısıtmak' Ay.A 361, **yârōd**- 'beglänzen' BT-III 106, **yarut**- 'erleuchten' UT 273, '(etw.) erhellen' Xua.S 198, '(etw.) leuchten lassen' Xua.S 91, 'beglänzen' Dış.Y 175, 'beleuchten' BT-XXIX 214, 'beleuchten, ins rechte Licht setzen' BT-XXV 441, 'erstlahren' BT-XXIII 233, 'erstrahlen lassen' BT-XIII 247, BT-XXVI 336, 'to cause it to shine || **yarut**- **yaşut**-, **yarut**- **yaltrüt**-' Xua.B, 425, 'aydınlatmak, parlatmak' XST 155, 'aydınlatmak' Ay.Çt 272, Xua.T 195, Dış.K 191, 'aydınlatmak, parlatmak, ısıtmak' Ay.Ö 123, 'aydınlatmak, parlatmak, ısıtmak' MUS 253, 'parlatmak, aydınlatmak, görünmek' KK.K 520, **yru**t- 'erstrahlen lassen' BT-XIII 247 | **yarut**- Mayt.S 110, Ay.K 797, Xua.M 357, Xua.Ö 258 ▪ **yarut**- physically 'to illuminate (something Acc.), make it bright'; metaph. 'to enlighten, inform' EDPT 960, 'parlatmak, aydınlatmak, görünmek' EUTS 188, 'aydınlatmak, parlatmak'

ETF 329, *yarot-* 'to illuminate; to let shine' or, metaphorically, 'to enlighten'
OTWF 793 □ **y(a)rutmaq** 'Glanz' BT-I 69; **yarut- sözlä-** 'beleuchten und verkünden' BT-XXV 441, **yarut- yaşut-** 'aydınlıtmak, ışıtmak' Ay.A 287

Kelime, esasında 'parlatmak, aydınlıtmak, ışıtmak' anlamlarına gelmektedir. KK.K 520 ve EUTS 188'deki anlam 'görünmek' şeklindedir. Buradaki anlam şu şekilde gelişmiş olabilir:

1	2	3	4
<i>parlatmak, ışıtmak</i>	→ <i>aydınlıtmak, aydınlık olmak</i>	→ <i>görebilmek, görünür olmak</i>	→ <i>görünmek</i>

Tablo 16. yarut-(mak) fiilinin semantik gelişimi

(19) *köziğe tokın-* 'd. gözüne görünmek'⁹

köziğe tokın- 'gözüne görünmek' ADF 163, Dkm.E 368; **köziğe tokın-** 'gözüne dokunmak (gözüne ilişmek, bir şey görüş alanına girmek)': *yaña törtin sınır*

⁹ Eski Uygurcada köz + (fiil) kalıbında oluşmuş başka deyimler de bulunmaktadır, ancak bunlar, mental fiillerin diğer kolları olan *biliş* ve *psikolojik durum* fiilleriyle ilgilidir. Bu konuya daha sonraki çalışmalarımızda değinilecektir, ancak köz kelimesiyle ilgili deyimlere birkaç örnek vermekte fayda vardır: **köz sakt-** 'göz kamaştırmak (hayran bırakmak, göz kamaştırmak)' *hua çeçek saçmak üze köziğ saktıldar* '... çiçek saçarak gözleri kamaştırdılar' (HT VII: 1150 [104] → EUDV 110); **közi alar-** 'gözü kamaşmak (etrafını açık seçik görememek)': **közi alarıp uzun tın alıp** '... gözü kamaşıp derin nefes alıp...' (UigTot: 46 [58]; DLT: 99 [1184] → EUDV 111); **közi yaru-** 'gözü parlamak (çok sevinmek)' **énçin tüzin eşidip antakıya ok közümüz yarutı** '... afiyette olduğmu ışıtip, gözümüz ışıdı' → *közi yaruk bol-* (HT VII: 1904 [162]; BT XXIII: H059 [166]; KB: 496 [64], 604 [76], 1589 [176], 1601 [177] ← *közi yaru- yaşu-, köñli közi yaru-* → EUDV 112); **közi yaru- yaşu** 'gözü parlamak (çok sevinmek)': **nom eşidip alku /// közleri yarudı yaşudı** 'öğretiyi ışıtip bütün ... gözleri parladı' → *közi yaru-* (BT XX: 264 [80] → EUDV 112); **közin aç-** 'gözünü açmak (derman vermek)': **içlig uzun tonluglarnıñ közlerin açdaçı kögüzlerin sogıtdaçı** '... hamile kadınlara derman veren, ferahlatan...' (BT XXIII: H018 [164] → EUDV 112); **közin ba-** 'gözünü bağlamak (yanılmak, gerçeği görmesini engellemek)': **yélviç erniñ yélvi küçi üze yalañuklar közin bamaktan ötgürü** 'büyücünün, büyü gücüyle insanların gözünü bağlamasından ötürü...' (SuvKaya: 385₂₀ [226]; KB:5670 [563] → EUDV 113); **közin kay-** 'gözünü kaydırmak (bakışını çevirmek, dikkatini bir yöne yoğunlaştırmak)': **teñridem közin berü kayıp** 'ilahi bakışlarım bu yana yöneltip...' (BT IX: 37v₂₄ [27]; HamTouen: 1₄₃ [4] → EUDV 113); **közinte yaş tökül-** 'gözünden yaş dökülmek (ağlamak)': **tép közinte yaş tökülüti** '... deyip gözünden gözyaşları döküldü' (HTIII: 374 [71] → EUDV 113); **köziğe ilen-** 'gözüne ilinmek (gözünde değeri olmak)': **agı baram köziğe ilenmegey** 'malın mülkün gözünde değeri olmayacak' (M I: 5 [13]; UigMan: 333 [85jol] → EUDV 113); **köziğe karakıña kan kodul-** 'gözüne kan oturmak (gözünü kan bürümek, nefrete yenik düşmek)': **ötügin tıñlagalı unamadın köziğe karakıña kan kodulup kın közin sıgun tapa körüp** 'dileğini dinlemeden gözünü kan bürüyüp hiddetli gözlerle geyiğe

körüp ıraktın keyikçi er köziñe tokmtı ‘... fil dört yana bakıp uzaktan avcı adam gözüne ilişti’ (U III: 9 [58] → EUDV 113)

4.3. Bakma Fiilleri

BAKMAK: (-e) 1. Bakışı bir şey üzerine çevirmek: ‘Zamanla nasıl değişiyor insan / Hangi resmime baksam ben değilim’ C. S. Tarancı. 2. Aramak. 3. Bir şeyin yüzü bir yöne doğru olmak: ‘Limana bakan penceresinden deniz görünürdü.’ O. V. Kanık. 4. Bir şeyin gelişmesi veya iyi bir durumda kalması için emek vermek. 5. Beslemek, geçindirmek: Üç çocuklu bir aileye bakıyor. 6. Bir iş birinden beklenmek: Evin bütün işleri bana bakıyor. 7. Hastayı muayene etmek. 8. Tedavi etmek için ilgilenmek. 9. Yoklamak, incelemek, denemek: Git bak bakalım, evdeler mi? Şu hesaba sen de bak. Yemeğin tadına bakar mısınız? 10. Bir işi yapmak, bir işi yapmakla görevli olmak: Pasaport işine polis bakar. 11. (nsz) İlgilenmek: ‘Baktılar, ettiler, ilaç, tedavi, faydası olmadı.’ E. Bener. 12. Uğraşmak, meşgul olmak: Çocuğum, sen derslerine bak. 13. Yapılabilmesi bir şeye bağlı bulunmak: Bu iş beş bin liraya bakar. 14. Gözetmek, korumak. 15. Renklerde benzemek, andırmak: Bu kumaşın rengi yeşile bakıyor. 16. (nsz) Anlamak, farkına varmak: ‘Bazı akşamlar bakarım Halil savuşur, nereye gittiğini de kimseye söylemez.’ M. Ş. Esendal. 17. Başka bir şeyle ilgilenmeyip elindeki veya önündeki işle uğraşır olmak: Yemeğini yemene bak! Vaktini boş geçirmemeye bak!

ANAHTAR KELİMELER: bakmak | to look at | anschawen, warten

(20) *bak-* ‘bakmak, görmek’

bak- ‘**bakmak**’ ADF 149, Ay.U-II 257, Dkm.E 302, ‘sehen’ BT-XXIX 186, ‘sehen || bakmak’ DDUS 84; **bağ-** ‘bakmak’ Ay.B 61; **bāq-** ‘anschauen, warten’ BT-III 84, **baq-** ‘schauen’ BT-XIII 204; | *bak-* Ay.K 401, Xua.Ö 242, Ay.Ç 173 ▪ *bak-* ‘to look at (someone or something Dat.)’ EDPT 311, *bak-* ‘bakmak’ ETF 73, *bak-* OTWF 856 Δ **bakıl-** ‘to be watched, looked after’ EDPT 314; **bakiş-** ‘to look at one another’ EDPT 321; **bakur-** ‘Caus. F. of *bak-*; see *bakıt-*’ EDPT 318; **baktokla-** ‘Hap. in Suv quoted in the DTS but not the EDPT: törttin sığar baktoklap barın idi tapmatı ‘He searched in all four directions but could in no way find his possessions’. Either derived from the -dUk form of *bak-*, or

---

doğru bakıp...’ (U IV: C₁₂₈ [38]; DKPAM Elmalı: 320 [65] → EUDV 113); **köziñe tokın-** ‘gözüne görünmek’ ADF 163, Dkm.E 368; **köziñe tokın-** ‘gözüne dokunmak (gözüne ilişmek, bir şey görüş alanına girmek)’: **yaña törtin sığar körüp ıraktın keyikçi er köziñe tokmtı** ‘... fil dört yana bakıp uzaktan avcı adam gözüne ilişti’ (U III: 9 [58] → EUDV 113)

from the -Ok derivate of bak-it-, q.v. below: +lA- is frequently added to -Ok forms, but -dUk does not serve as base for derivations (except the fully petrified agduk in the hap. agdukla-) OTWF 432 Δ **bağın-** ‘bakınmak’ SDB 306 ▪ **bakın-** ‘refl. f. of bak-’ EDPT 316, ‘bakınmak’ ETF 381, ‘to look at something for one’s own benefit; to look around’ OTWF 591; **bağıd- / bağit-** - ‘blicken lassen’ BT-VIII 127 ▪ **bakit-** ‘Hap.leg.; caus. f. of bak-; cf. bakur-’ EDPT 313, ‘(kendisine) baktırmak’ ETF 305, ‘to make someone look at something’ OTWF 764

(21) *kara-* ‘bakmak’

qara- ‘bakmak’ MUS 176 ▪ *kara-* ‘to look at’ EDPT 645, EUTS 111, ETF 111

(22) *tälmir-* ‘yan. yalvararak bakmak’

tälmir- ‘(bittend) umsehen’ BT-XIII 233; **telmir-** ‘yalvararak bakmak’ Mayt.Tk 472, ‘açılmak, delinmek’ Dkm.E 423 || *telmir-* Ay.K 694, Ay.Ç 190, *tälmir-* Mayt.S 102 ▪ *telmir-* (? d-) ‘perhaps Intrans. Den. V. fr. *telim*, but, if so, it should mean ‘to do something many times’; in practice it means ‘to look (at someone) tenderly, or expectantly’ EDPT 500, *tälmir-* ‘1. aramak, hasretini çekmek; 2. yalvararak bakmak, niyaz edercesine bakmak’ EUTS 152, *telmir-* ‘yalvararak bakmak’ ETF 160 □ **tälmirmäk** ‘Zittern’ BT-XXIII 223

(23) *titir-* ‘yan. dikkatlice bakmak’

titrü kör- ‘dikkatlice bakmak, sabit bir şekilde bakmak’ Dkm.E 433, ‘sabit bakışla bakmak’ Xua.T 181, ‘sabit bakışlarla bakmak’ Xua.T 154 ▪ **titir-** ‘sert ve dik dik bakmak, keskin bakışla bakmak’ EUTS 158

(24) *toñıt-* ‘yan. aşağıya doğru bakmak, başını eğmek’

toñıt- ‘aşağıya doğru bakmak, başını eğmek’ ETF 121

(25) *ay-* ‘yan. fala bakmak, önceden görüp söylemek’

ay- ‘demek, söylemek’ Ay.B 60, ‘emretmek, buyurmak; (bir kişiyi bir işle) görevlendirmek’ XST 146, ‘anlatmak, demek’ KP.Y 652, ‘sagen’ BT-I 54, BT-XIII 201, BT-XX 154, BT-XXIX 183, ‘sagen, verkünden’ BT-XXV 333, ‘sormak’ Ay.U-II 257, ‘söylemek’ Mayt.Tk 356, Xua.T 122, Ay.Çt 222, Ay.U-I 545, ‘söylemek, demek’ Ay.A 295, Ay.T 649, ÇM 74, ‘söylemek, demek, anlatmak’

ADF 148, Dkm.E 298, Ay.Ö 85, ‘söylemek, demek, anlatmak; emretmek’ MUS 80, ‘söylemek, konuşmak, haber vermek’ KK.K 294, ‘sprechen’ BT-VII 84, BT-XXIII 192, ‘sprechen, sagen’ BT-V 76, ‘to speak’ BT-XXVIII 256, Xua.B 368, ‘befehlen || emretmek, emir vermek’ DDUS 66; **ay-** [“y-] ‘anlatmak, açıklamak, söylemek, belirtmek, tasvir etmek’ Kp.H 138, **āy-** ‘sagen’ BT-III 83 | *ay-* Mayt.S 76, Ay.K 395, Ay.Ç 173, Xua.M 323 ▪ *ay-* ‘say, speak, declare, prescribe, prophesy, utter’ OTWF 763, ‘to speak; to say, declare, prescribe (something Acc.)’ EDPT 266, ‘söylemek, buyurmak’ ETF 45, ‘söylemek, konuşmak, haber vermek’ EUTS 19, ‘1. befehlen, veranlassen, beauftragen // emretmek, buyurmak, yönlendirmek, (bir kişiyi bir işle) görevlendirmek, 2. mitteilen, erklären, sagen, sprechen // bildirmek, açıklamak, söylemek, konuşmak, 3. weissagen, wahrsagen, prophezeien // fala bakmak, kehanette bulunmak, (bir olayı) önceden görüp söylemek, 4. ordnen, verwalten // düzenlemek, yönetmek, idare etmek, 5. Ohne Kont.: BT V 726 Anm.; BT XIII 13:51; KP 49 u., 50 o.; Maitr 187 v. 13; TT I 51 (?); Yosıpas 110, 140. A.-u ber- HtPek 129 a 3; TT VII 21 m. 5, u. 2, 47 o. 1. Ötik a.-u sa[kın]u BT XIII 28:7 (?)’ UWV 106-110 □ **ay- körgit-** ‘verkünden₂’ BT-XXI 226

Kelime, esasında ‘söylemek, demek’ anlamlarına gelmektedir. Ancak UWV 106-110’daki üçüncü anlam ‘fala bakmak, kehanette bulunmak¹⁰, (bir olayı) önceden görüp söylemek’ şeklindedir. Buradaki anlam şu şekilde gelişmiş olabilir:

1	2	3
<i>söylemek</i>	→ <i>önceden görüp söylemek, fala bakıp söylemek</i>	→ <i>önceden görmek, fala bakmak</i>

Tablo 17. ay-(mak) fiilinin semantik gelişimi

(26) *yıçan-* ‘met. göz kulak olmak, bakmak’

yıçan- ‘dikkat etmek, göz kulak olmak, sakınmak, iyi bakmak’ MUS 258, ‘utanmak, mahcup olmak’ Ay.Çt 274, ‘çekinmek, korkmak, endişe duymak’

¹⁰ Eski Türkçede ‘fala bakmak, kehanette bulunmak’ anlamını karşılayan *ırkla-* fiili de bulunmaktadır:

ırkla- ‘falcıdan sormak, çeke çeke dışarı çıkarmak’ EUTS 58, **ırkla-** ‘fal bakmak, kehanette bulunmak’ ETF 187, **ırkla:-** ‘to cast lots, consult the omens’ EDPT 217

Ay.A 363; **yıçan-** ‘dikkat etmek, çekinmek’ Ay.T 715; **y[i]çan-** ‘achtgeben, sich hüten’ BT-XIII 245; **içan-** ‘sich hüten, sich in acht nehmen’ BT-XXV 365; **içan-** ‘çekinmek, korkmak’ Ay.U-I 557, ‘çekinmek, kaçınmak, sakınmak, dikkat etmek’ KK.K 352 | **içan-** Ay.K 492, **içan-** BT-II 58, **yıçan-** Ay.K 802, Ay.Ç 196 ▪ **içan-** ‘to avoid, take care’ EDPT 29, ‘kaygılanmak’ ETF 387, ‘çekinmek, kaçınmak, sakınmak, dikkat etmek’ EUTS 56, ‘to be apprehensive about something, stand on one’s guard, dodge’ OTWF 600, **yıçan-** ‘bk. **içan-**’ ETF 411 □ **içan- saklan-** ‘sich hüten₂’ BT-XXV 365; **sezin- içan-** ‘sich hüten und in acht nehmen’ BT-XXV 405; **saklan- yıçan-** ‘saklanmak, gizlenmek’ Ay.A 286 Kelime, esasında ‘çekinmek, endişe etmek, utanmak, kaygılanmak, korkmak’ gibi anlamlara gelerek psikolojik durum bildirmektedir. Ancak MUS 258’de verilen anlam ‘göz kulak olmak, iyi bakmak’ şeklindedir. Buradaki anlam şu şekilde gelişmiş olabilir:

1	2	3	4	5
<i>endişe etmek,</i>	→ <i>çekinmek,</i>	→ <i>sakınmak,</i>	→ <i>dikkat</i>	– <i>göz kulak olmak</i>
<i>kaygılanmak</i>	→ <i>utanmak</i>	→ <i>korkmak</i>	→ <i>etmek</i>	– <i>iyi bakmak</i>

Tablo 18. yıçan-(mak) fiilinin semantik gelişimi

(27) **açın-** ‘met. bakmak, gözetmek’ (< aç-(ı)n-)

açın- ‘bakmak, bakımını üstlenerek korumak’ EUDÇ 145, ‘sofra donatmak’ KP.T 201, ‘elbisesini açmak, soyunmak’ Ay.Çt 217, ‘ihtimam etmek’ Mayt.Tk 343, ‘acınılmak, (bir kimseye) iyi bakmak’ KP.Y 646, ‘bakmak, korumak, özen göstermek, ihtimam etmek’ MUS 62, ‘bakmak, meşgul olmak, koruyup kollamak’ Dkm.E 282, ‘soyunmak; bakmak, gözetmek’ Ay.U-I 540, ‘açmak, soymak, çıkarmak (elbise)’ Ay.A 289, ‘(elbise) açmak, soymak, çıkarmak; (günahları) açıkça ortaya koymak, kabul etmek, itiraf etmek’ Ay.Ö 81, ‘acınmak; temizlenmek, arılanmak, arınmak; açıklamak, itiraf etmek, açığa vurmak; özenmek, özen göstermek, itina etmek, ihtimam göstermek’ KK.K 273, ‘(günahları) açıkça ortaya koymak, kabul etmek, itiraf etmek’ Ay.A 289; **açın-** [“cyn-] ‘bakmak, özen göstermek, kaygılanmak, büyük ilgi göstermek, tedavi etmek, meşgul olmak, beslemek’ Kp.H 129; **açın-** ‘to open one’s clothes’ BT-XXVIII 252, ‘versorgen’ BT-XXV 322, **açin-** ‘(das Kleid) öffnen’

BT-XXI 216, 'offen darlegen' BT-XIII 195, 'to tend || *açin- aya-, açin- igid-*' Xua.B 363 | *açin-* BT-II 56, Ay.K 358 ▪ **açin-** [**“çyn-**] 'I-1. öffnen // (elbiseyi) açmak, I-2. offen darlegen, beken- nen // (günahları) itiraf etmek, II-1. versorgen, pflegen, unterhalten, in Ordnung halten // bakmak, bakımını / geçimini sağlamak, düzenini sağlamak, II-2. Unklarere Kont.: Heilk II 24:65, II-3. Ohne Kont.: Maitr 125 b r. 6. In Wh: a.-ur agrinur Maitr 198 v. 3' UWV 4-5, *açin-* 'to care for, look after, tend (a person or an animal); to open one's clothes, baring the bosom; to disclose one's sins' OTWF 584, 'refl. f. of 1 aç-; the meaning in some of the passages below is linked with those of 2 açığ, 2 açığı and, partly, açıl-' EDPT 29; 'acınmak; temizlenmek, arılanmak, arınmak; açıklamak, itiraf etmek, açığa vurmak; özenmek, özen göstermek, itina etmek, ihtimam göstermek' EUTS 2, 'bakmak, bakımını üstlenmek; elbisesini çıkarmak' ETF 377 □ **açin- todgur-** 'versorgen und sättigen' BT-XXV 322; **açin- aya-** 'saygı göstermek' Ay.A 283

Kelime, esasında sesteş iki farklı köke bağlı olarak iki farklı anlamı karşılamaktadır: *aç-(mak)* ve *acı-(mak)*. Maddede verilen 'soyunmak, açılmak' gibi anlamlar ilk kökle, 'korumak, ihtimam etmek' gibi anlamlar ikinci kökle ilgili olsa gerektir. Ay.U-I 540'daki 'bakmak, gözetmek', EUDÇ 145'teki 'bakmak, bakımını üstlenerek korumak', KP.Y 646'daki 'acınılmak, (bir kimseye) iyi bakmak', MUS 62'deki 'bakmak, korumak, özen göstermek, ihtimam etmek' ve Dkm.E 282'deki 'bakmak, meşgul olmak, koruyup kollamak' anlamları ikinci kökten gelişmiş anlamlar olup, göz fiillerinin yan anlam kazanmalarıyla oluşmuşlardır.

(28) *igid-* 'met. bakmak, gözetmek'

igid- 'besleyip büyütme' Ay.B 71, 'bakmak, beslemek' AB.G 200, KP.Y 668, 'beslemek' Kp.T 206, Ay.U-II 268, 'beslemek, bakmak' MUS 121, 'beslemek, yetiştirmek' Dkm.E 337, 'to feed || *açin- igid-*' Xua.B 373, 'aufziehen' BT-VIII 131, 'erbringen (?)' BT-V 79; **igit-** 'aufziehen' BT-XXVI 297, 'aufziehen, großziehen' BT-XXV 366, 'pflegen' BT-XXIX 192, 'pflegen, aufziehen, sorgen für' BT-XIII 212, 'aufziehen || beslemek' DDUS 129; **egid-** [**ykyd-**] 'beslemek, yetiştirmek, özen göstermek, bakmak' Kp.H 143 | *igid-* Mayt.S 84, Ay.K 499, Ay.Ç 179, *igid- bältrüt-* Mayt.S 84, *igid- bältürd-* Mayt.S 84 ▪ *igid-* 'yetiştirmek,

beslemek, özen vermek, bakmak, itina göstermek' EUTS 60, 'beslemek, yetiştirmek' ETF 64, 'to lie' OTWF 420, 'to nourish, rear' OTWF 764, *igid-* 'to feed (a person or animal Acc.)' EDPT 103 □ **igit- bältürt-** 'aufziehen und großziehen' BT-XXVI 297, *igiṣmāk* 'Aufziehen' BT-VIII 131

Kelime, esasında 'beslemek, yetiştirmek' anlamlarına gelmektedir. Ancak AB.G 200, MUS 121, Kp.H 143 ve EUTS 60'taki anlamlar arasında 'bakmak' kelimesi de bulunmaktadır. Buradaki anlam şu şekilde gelişmiş olabilir:

1	2	3	4
<i>beslemek, yetiştirmek, büyütmek</i>	→ <i>büyütürken bakmak</i>	→ <i>bakımıyla ilgilenmek</i>	→ <i>göz kulak olmak iyi bakmak</i>

Tablo 19. ay-(mak) fiilinin semantik gelişimi

(29) *küd-* 'met. bakmak, gözetmek'

kü:d- 'gütmek' EUDÇ 176; **küd-** 'beklemek' SDB 375, 'gözlemek, beklemek' Kp.H 199, 'gözetmek, bakmak' Mayt.Tk 424, 'to wait' Xua.B 397, 'warten' BT-XIII 217, '(birini, bir şeyi) beklemek, gözlemek; kollamak, gözetmek; geciktirmek, ertelemek' MUS 141; **küḏ-** 'abwarten' BT-XXI 256; **küḏ-** 'warten' BT-III 91; **küt-** 'beklemek' Dkm.E 374, ÇM 89 | *küd-* Mayt.S 89, *küt-* Ay.K 582 ▪ *küt-* 'beklemek' ETF 86, 'güdmek, bakmak, itina göstermek, özen vermek; beklemek' EUTS 83, **kütä tur-** 'beklemek' EUTS 83, *küd-* 'gözetmek, bakmak, gütmek, beklemek' ETF 220; '= *küt-* güdmek' EUTS 81, *kü:d-* (g-) '(1) to wait; (2) to wait for; (3) to wait on, attend to' EDPT 701, *küd-* OTWF 861

Kelime, esasında 'beklemek' anlamlarına gelmektedir. Ancak Kp.H 199, Mayt.Tk 424 ve MUS 141'deki anlamlar 'gözetmek, gözlemek' şeklindedir. Buradaki anlam şu şekilde gelişmiş olabilir:

1	2	3	4
<i>beklemek</i>	→ <i>beklerken bakmak, beklerken gözlemek</i>	→ <i>göz kulak olmak</i>	→ <i>gözetmek, bakmak</i>

Tablo 20. küd-(māk) fiilinin semantik gelişimi

(30) *otla-* ‘met. bakmak, tedavi etmek’

otla- ‘ilaç vermek, tedavi etmek’ Mayt.Tk 440, ‘otlamak, yayılmak’ Dkm.E 388 ▪ *otla-* ‘tedavi etmek, bakmak’ EUTS 96, ‘to graze’ OTWF 442, **otla:-** ‘to graze, browse’ EDPT 57

Kelime, esasında ‘otlamak’ anlamına gelmektedir. Ancak Mayt.Tk 440 ve EUTS 96’daki anlamlar ‘tedavi etmek’ şeklindedir. Buradaki anlam şu şekilde gelişmiş olabilir:

1	2	3	4	5
	<i>(ilaç olarak)</i>		<i>tedavi ederken</i>	
<i>otlamak</i>	→ <i>ot koymak,</i>	→ <i>tedavi</i>	→ <i>bakmak,</i>	→ <i>bakmak</i>
	<i>(ilaç olarak)</i>	→ <i>etmek</i>	→ <i>bakımıyla</i>	
	<i>ot vermek</i>		<i>ilgilenmek</i>	

Tablo 29. otla-(mak) fiilinin semantik gelişimi

(31) *sakı-* ‘met. bakmak, beslemek’

sakı- ‘(bir kimseyi) beslemek, korumak, bakmak’ ETF 146, ‘beslemek, ciddi olmak, bir şeye itina göstermek, bakmak’ EUTS 128, *sakı-* OTWF 862; **sakı:-** ‘to wait for, watch’ EDPT 805

Kelime, esasında ‘beslemek, bakımını yapmak’ anlamına gelmektedir. Ancak EDPT 805’teki anlam ‘watch’ şeklindedir. Buradaki anlam şu şekilde gelişmiş olabilir:

1	2	3	4	5
	<i>beslerken</i>			
<i>beslemek</i>	→ <i>bakmak,</i>	→ <i>bakımını yapmak,</i>	→ <i>gözetmek,</i>	→ <i>koruma</i>
	<i>gözlemek</i>	<i>göz kulak olmak</i>	<i>bakmak</i>	<i>k</i>

Tablo 30. sakı-(mak) fiilinin semantik gelişimi

(32) *as(i)ra-* ‘met. bakmak, beslemek’

asıra- ‘bkz. *asra-*’ DDUS 63, ‘beslemek, fayda vermek < Mo.’ MUS 78; **asıra-** ‘verpflegen’ BT-XIII 200; **asra-** ‘verpflegen, versorgen, ernähren || beslemek, korumak’ DDUS 63 ▪ **asıra-**, **aşıra-** † [“syr’-] ‘1. versorgen, unterhalten,

aufziehen // (bir kişiye) bakmak, geçimini sağlamak, büyütme, 2. verwalten, innehaben // yönetmek, idare etmek < mo. *asara-*, 3. in die (geistliche) Obhut nehmen, (auf dem Heilsweg) betreuen // (dinî) koruma altına almak, (selâmet yolunda) özen göstermek, 4. Ohne Kont.: a.- igälä- BT XIII 55:14; Uşp 62 o. 15 (lies so?)’ UWV 89

Kelime, esasında ‘beslemek büyütme’ anlamlarına gelmektedir. Ancak UWV 89’daki ilk anlam ‘(bir kişiye) bakmak, geçimini sağlamak, büyütme’ şeklindedir. Buradaki anlam şu şekilde gelişmiş olabilir:

1	2	3	4	5
	<i>beslerken</i>			
<i>beslemek</i>	→ <i>bakmak,</i>	→ <i>bakımını yapmak,</i>	→ <i>gözetmek,</i>	→ <i>koruma</i>
	<i>gözlemek</i>	<i>göz kulak olmak</i>	<i>bakmak</i>	<i>k</i>

Tablo 31. as(ı)ra-(mak) fiilinin semantik gelişimi

Bu veriler dışında, *bak-(mak)* fiilinin yardımcı fiil olarak kullanıldığı fiiller¹¹ de bulunmaktadır. Ancak bunlar, kanaatimizce *göz fiilleri* arasında değerlendirilemez.

4.4. Gözlem Fiilleri

GÖZLEMEN: (-i) 1. Bir şeyin olmasını veya bir kimsenin gelmesini beklemek, intizar etmek. 2. Dikkatle bakmak, tarassut etmek: *Hava değişikliklerini gözlemek havacılık için önemli bir iştir.* 3. İncelemek, araştırmak. 4. Gizlice bakmak, gözetlemek: *Kuzum bana kim gelip gidiyor, hep böyle gözlüyor musun?* -E. Işinsu. 5. Korumak, kollamak.

ANAHTAR KELİMELER: gözlemek, gözetlemek | to watch for | behüten

(33) *közlä-* ‘gözlemek, gözetlemek’

közle- ‘gözlemek, gözetlemek’ IB.T-I 56; **közl(ä)-** ‘to watch for, look around’ IB.T-II 58 ▪ **közle-** ‘gözetlemek’ ETF 192, **közle:-** (g-) ‘to keep under observation’ EDPT 760, ‘to sit on the lookout’ OTWF 441□ **közlärin yitür-** ‘gözlerini kaybetmek, kör olmak’ Xua.T 155 Δ **közleş-** (g-) ‘recip. f. of közle:-’ EDPT 761

¹¹ **adır-** ‘8. unterscheiden, im Detail betrachten // (farkını) ayırmak, tespit etmek, ayrıntıya bakmak’ UWV 9-11, **tatgan-** ‘tadına bakmak, tatmak’ ETF 401, vs.

(34) *közäd-* ‘gözetlemek, gözetmek, korumak’ (*köz+äd-*)

közäd- [kwyz’d-] ‘göz kulak olmak, beklemek’ Kp.H 197; **kö:zed-** ‘korumak’ EUDÇ 174; **közed-** ‘korumak’ KP.Y 682; **küsäd-** ‘behüten’ BT-III 92; **küşäd-** ‘behüten, beschützen’ BT-XIII 218, ‘bewahren’ BT-VIII 134; **küşät-** ‘behüten, beschützen’ BT-XIII 218; **küzäd-** ‘(etw.) schützen, verteidigen’ Xua.S 57, ‘beachten’ BT-XX 169, ‘behüten’ BT-XXIII 212, ‘behüten, beschützen’ Dış.Y 163, ‘beschützen’ BT-XXIX 199, ‘to protect’ BT-XXVIII 276, ‘gözetmek, yardım etmek’ MUS 144, ‘to protect || köyü küzädü’ Xua.B 398, **küzäd-** ‘behüten, beschützen’ BT-XIII 218, ‘gözetmek, yardım etmek’ Xua.T 157; **küzed-** ‘gözetlemek’ Kp.T 209, ‘bkz. küzet-’ Ay.U-II 307; **küzät-** ‘behüten’ BT-XXIII 212, ‘beschützen, behüten’ BT-XXV 387, BT-XXVI 307, ‘muhafaza etmek, gözetmek’ AB.G 211, ‘bewahren’ Xua.S 96, ‘gözetmek, yardım etmek’ MUS 144, Ay.A 326; **küzät-** ‘beschützen, behüten’ BT-XXV 387; **küzät-** ‘behüten’ BT-III 92; **küzät-** ‘beschützen, behüten’ BT-XXV 387, ‘behüten || korumak, muhafaza etmek’ DDUS 186; **küzät-**, **küzät-** ‘gözetmek, yardım etmek’ Ay.T 678; **küzet-** ‘gözetmek’ Ay.U-II 276, ‘korumak’ Mayt.Tk 426, Dış.K 177, ‘korumak, gözetmek, kollamak’ Ay.Ö 103, ‘gözetmek, himaye etmek’ Ay.U-I 569, ‘gözetmek, saklamak, muhafaza etmek’ KK.K 403, ‘korumak, gözetmek’ Dkm.E 374; **küzet-** [küzet-] ‘korumak, gözetmek’ Ay.Çt 245 | **küzäd-** Mayt.S 89, Xua.M 339, **küzät-** BT-II 59, Mayt.S 89, Xua.Ö 249, **kü-küzäd-** Mayt.S 89, **küzet-** Ay.K 582, **küzet-** (ö) Ay.Ç 184 ▪ **köze:d-** (g-) ‘to guard, protect, watch’ EDPT 758, **közät-** ‘gözetmek, saklamak, muhafaza etmek’ EUTS 80, **küsäd-** ‘= küzät-’ EUTS 83, **küzäd-** ‘= küzät- ‘güdmek’ EUTS 84, ‘to guard oneself’ OTWF 608, **küzät-** ‘gözetmek, saklamak, muhafaza etmek’ EUTS 84, **küzed-** ‘korumak, kollamak, gözetmek’ ETF 152 □ **küzätmäk** ‘gözetleme, kollama’ Ay.A 326; **küzetmek** ‘koruma, kollama, gözetme’ Ay.Ö 103; **küzetmeklig** ‘gözetmeli’ KK.K 403, **küzätmäklig** / **küzätmäklig** ‘im Behüten bestehend’ BT-XXV 387; **ayayu küzät-** ‘andächtig beachten’ BT-XXV 333; **kü- küzät-** ‘behüten, beschützen’ BT-XXVI 306, ‘kollamak, korumak’ Ay.A 285, **kü- küzät-** ‘behüten₂, beschützen₂, wachen₂’ BT-XXI 256, **kü- küzet-** ‘korumak, gözetmek’ ADF 163, ‘korumak, kollamak’ Dkm.E 371 Δ **küzädil-** ‘behütet werden’ Dış.Y 163; **küzetil-** ‘korunmak’ Dış.K 178, **küzedil-**

‘korunmak, gözetlenmek’ ETF 354; **küzädil-** ‘to be guarded’ OTWF 668; **közetiş-** (g-; közediş-) ‘Co-op. f. of közed-’ EDPT 758; **közetkil-** (g-) ‘occurs only in one late and badly written Uyğ. text, possibly mistran-scribed; -kil- is not a known Den. or Dev. Suff.; perhaps a crasis of közet kil-’ EDPT 758; **küzetin-** ‘gözetlemek’ KK.K 403, **küzedin-** ‘(kendi kendini) korumak, gözetmek’ ETF 393, **küzätin-** ‘sich hüten’ BT-XXV 387; **küzetdür-** ‘yerine getirtmek’ Mayt.Tk 426, **küzätdür-** ‘yerine getirmek’ EUTS 84, **küzedtür-** ‘yerine getirtmek’ ETF 274; **küzetdürmek** ‘korutmak, gözettirmek’ Ay.Ö 103; **küzätin- saklan-** ‘sich hüten und vorsehen’ BT-XXV 387

(35) **küd-** ‘*met.* gütmek, beklemek, gözlemek, korumak’

kü:d- ‘gütmek’ EUDÇ 176; **küd-** ‘to wait’ Xua.B 397, ‘warten’ BT-XIII 217, ‘(birini, bir şeyi) beklemek, gözlemek; kollamak, gözetmek; geciktirmek, ertelemek’ MUS 141, ‘gözetmek, bakmak’ Mayt.Tk 424, ‘gözlemek, beklemek’ Kp.H 199, ‘beklemek’ SDB 375; **küđ-** ‘abwarten’ BT-XXI 256, **küđ-** ‘warten’ BT-III 91 | **küd-** Mayt.S 89, **küt-** Ay.K 582; **küt-** ‘beklemek’ Dkm.E 374, ÇM 89▪ **küd-** ‘gözetmek, bakmak, gütmek, beklemek’ ETF 220, ‘= **küt-** ‘güdmek’ EUTS 81, **küt-** ‘beklemek’ ETF 86, ‘güdmek, bakmak, itina göstermek, özen vermek; beklemek’ EUTS 83 □ **küdmäk** ‘Schutzdämme || gözleme, bekleme’ DDUS 182 Δ **küdüñ-** ‘güdülmek, bakılmak’ ETF 392; **küdüñül-** ‘korunmak, gözetlenmek’ ETF 354

(36) **kolula-** ‘*met.* ayrıntısıyla düşünmek, araştırmak, gözlemlemek’

kolula- ‘ayrıntısıyla enine boyuna düşünmek, derinlemesine düşünmek, inceden inceye araştırmak, gözlemlemek, düşünüp taşınmak’ Ay.Ö 100, ‘tefekkür etmek, derinlemesine dikkatle düşünmek’ SDB 365; **kolula-** ‘bedenken, reflektieren’ BT-XXV 376, ‘betrachten’ Xua.S 164, ‘erwägen, bedenken’ BT-XX 166, BT-XXIX 196, ‘geloben, meditieren’ BT-XXVI 303, ‘to observe’ BT-XXVIII 272, ‘derin düşünmek’ Ay.U-II 273, Mayt.Tk 414, ‘derin düşünmek, gözlemlemek, düşünüp taşınmak’ Dkm.E 363, ‘derinlemesine düşünmek’ Ay.Çt 241, ‘düşünceye dalmak, derin derin düşünmek, mülahaza etmek, yemin etmek’ KK.K 383; **qolula-** ‘betrachten, schauen’ BT-I 63, ‘meditieren’ BT-XIII 227, ‘to contemplate || **kör-** **qolula-**, **qolula-** **sakın-**’ Xua.B

405, düşünmek, derinlemesine düşünmek, inceden inceye gözlemlemek, düşünüp taşınmak' MUS 183 | *kolula-* Ay.K 554, Xua.M 337, Xua.Ö 248, *qolula-* BT-II 61 ▪ **kolula:**- 'to meditate' or perhaps 'to investigate' EDPT 621, *kolula-* 'yemin etmek, derin derin düşünmek' ETF 191, *kolula-* 'düşünceye dalmak, derin derin düşünmek, mülahaza etmek, yemin etmek' EUTS 120, *kolula-* 'to meditate on, to investigate' OTWF 440 □ **kolulamak** 'Bedenken' BT-XXIX 196, 'derin düşünmek' Ay.U-I 565; **tänlä-** *kolula-* 'erwägen und bedenken' BT-XXV 413; **sakin-** *kolula-* 'bedenken₂' Xua.S 164

Kelime, esasında 'araştırmak, incelemek, düşünmek' anlamlarına gelmektedir. Ancak Ay.Ö 100, Dkm.E 363, MUS 183'teki anlamlar 'gözlemlemek' şeklindedir. Buradaki anlamlar şu şekilde gelişmiş olabilir:

1	2	3	4
<i>araştırmak,</i> <i>incelemek</i>	→ <i>araştırırken</i> <i>gözlemlemek</i>	→ <i>gözlemlerken analiz yapmak,</i> <i>mülahaza etmek</i>	→ <i>düşünmek</i>

Tablo 32. kolula-(mak) fiilinin semantik gelişimi

(37) *sokuş-* 'met. incelemek, gözetlemek' (< *sok-(u)ş-*)

sokuş- 'incelemek, gözetlemek' Ay.T 692, 'zusammentreffen' BT-XXV 406, BT-XXVI 318, BT-XXIX 204; **sokuş-** 'to come across, meet' IB.T-II 62, 'rastlamak, karşılaşmak' IB.T-I 59, 'rastlamak' Mayt.Tk 460; '1. saplanmak, tutuşmak, 2. rastlaşmak, karşılaşmak, vuruşmak' KK.K 444; **sokuš-** 'birbirine çarpılmak' Kp.T 213; **soquš-** 'begegnen' BT-I 64; **soquš-** (**suquš-** ?) [**swxwş-**] 'birbirine çarpılmak, tokuşmak (birbiri içine girmek?)' Kp.H 210 | *sokuş-* Ay.K 666, *soquš-* Mayt.S 100 ▪ *sokuş-* 'to hit upon something or someone' OTWF 566, 'to beat, crush one another; to meet, encounter one another' EDPT 817, 'karşılaşmak, rastlamak' ETF 441, *sokuš-* '1. saplanmak, tutuşmak, 2. rastlaşmak, karşılaşmak, vuruşmak' EUTS 137 □ **tuš-** **sokuš-** 'begegnen₂, zusammentreffen₂' BT-XXI 281

Kelime, esasında 'tutuşmak; rastlamak' anlamlarına gelmektedir. Ancak Ay.T 692'deki anlam 'gözetlemek' şeklindedir. Buradaki anlam şu şekilde gelişmiş olabilir:

1	2	3	4

araştırmak,	→	araştırırken	→	gözlemlerken analiz yapmak,	→	düşünmek
incelemek		gözlemlemek		mülahaza etmek		

Tablo 33. sokuş-(mak) fiilinin semantik gelişimi

4.5. Gösterme Fiilleri

GÖSTERMEK: (-i) 1. Birini veya bir şeyi işaretle belirtmek: *Vitrindeki oyuncacı parmağıyla gösterdi.* 2. (-i, -e) Görülmesini sağlamak, görmesine yol açmak: *Size kitaplarımı göstereyim.* 3. Belirtmek, anlatmak: *Bu söz onun iyi niyetini gösteriyor.* 4. (-e) Bir şeyin etkisi altında tutulmak: *Güneşe göstermek. Aleve göstermek.* 5. (-e) Kanıtla inandırmak: *Bunun böyle olduğunu size göstereceğim.* 6. (nsz) Öğretmek, açıklamak: *Yol göstermek.* 7. (-e, nsz) Yapmasını söylemek, görevlendirmek: *Size ne iş gösterdiler?* 8. Güzelliğini ortaya çıkarmak, temsil etmek: *'Bu seni ablandan daha şirin gösteriyor, emin ol!' R. N. Güntekin.* 9. Herhangi bir biçimde değerlendirmeye yol açmak: *Gerçekleri çarpıtarak gösteriyor.* 10. (nsz) Görünmek, benzemek. 11. (yar) Etmek: *İtaat göstermek. Dayanışma göstermek.* 12. (-e) mec. Sert bir biçimde karşılık vermek: *'Anası da babasının küfürlerini tekrarlıyor, evde ona göstereceğini söylüyor, gözlerini açıyor, başını sallıyordu.'* -Ö. Seyfettin

ANAHTAR KELİMELER: göstermek, işaret etmek | to show | zeigen

(38) körgür- 'göstermek' (< kör-gür-)

körgür- 'zeigen' BT-XXVI 304 ▪ körgür- 'See körtgür-' EDPT 744, **körgür-** / **körkür-** 'göstermek' EUTS 78

(39) körgüz- 'göstermek' (< kör-güz-)

körgüz- 'See körtgür-' EDPT 744

(40) körkäd- 'göstermek' (< kör-(ü)k+äd-)

körkäd- 'to show' Xua.B 396 ▪ **körke:d-** (g-) 'Intrans. Den.V. fr. körk; 'to be beautiful'. N.o.a.b.;not to be confused with körgit-' EDPT 743, **körkät-** 'göstermek' EUTS 78, **körked-** 'güzelleştirmek' ETF 151

(41) körkit- 'göstermek, işaret etmek' (< kör-k-(i)t-)

körkit- 'göstermek, işaret etmek' MUS 138, 'göstermek' Ay.T 676, Ay.U-I 566, Dış.K 176, Dkm.E 367, SDB 369, Üİ 158, Ay.B 78, Ay.U-II 274, Ay.Çt 242, Mayt.Tk 418, Ay.A 322, Ay.Ö 101 'zeigen || göstermek' DDUS 174, '(etw.) zeigen' Xua.S 114, '(etw.) zeigen, demonstrieren' Xua.S 198, 'verkünden'

Xua.S 149, ‘zeigen’ BT-I 59; BT-VII 90; BT-VIII 133; BT-XVIII 219; BT-XX 167; BT-XXVI 304; Dış.Y 161, ‘to show’ BT-XXVIII 274; **körgit-** ‘to show’ Xua.B 396, ‘göstermek’ KK.K 389, ‘zeigen’ BT-XXV 380; BT-XXIX 197, ‘zeigen, gezeigt werden’ BT-XXI 253 | **körkit-** Mayt.S 88, Ay.K 565, Ay.Ç 183, Xua.M 338, Xua.Ö 248; **körkiç-** ‘zeigen’ UT 225, BT-VIII 133; **körküt-** ‘zeigen’ UT 225, ‘göstermek’ Mayt.Tk 418 ▪ **körkät-** / **körkit-** ‘göstermek’ EUTS 78, **körküt-** ‘göstermek’ EUTS 78, **körgit-** ‘göstertmek’ ETF 315, KK.K 389, **körgit-** (*g-*) ‘to sord; Caus. f. of kör-’ EDPT 743, **körKit-** ‘to show, display, evidence, come up with, let experience’ OTWF 778 □ **körkiçmäk** ‘Zeigen’ UT 225, BT-VII 90; **körkitü yarlıka-** ‘göstermek’ Dış.K 191; **körgit-** **közünçür-** ‘zeigen₂’ BT-XXI 253; **ay-** **körgit-** ‘verkünden₂’ BT-XXI 226; **etözde körkit-** ‘davranışlarla göstermek’ Dış.K 171

(42) **körsät-** ‘göstermek’ (< *kör-sA-t-*)

körsät- ‘göstermek’ Ay.T 676

(43) **körtgür-** ‘görünmek, göstermek’ (< *kör-(i)t-gür-*)

körtkür- ‘görünmek, göstermek’ MUS 138, ‘göstermek’ Mayt.Tk 418, ‘zeigen’ BT-V 81; **körtgür-** ‘zeigen’ BT-XX 167; BT-XXIX 197 | **körtgür-** Mayt.S 88 ▪ **körtgür-** ‘göstermek’ EUTS 78, ETF 292, **körtgür-** (*g-*) ‘to sord; Caus. f. of kör-’ EDPT 740, **körtKür-** ‘to show, make manifest’ OTWF 750 Δ **körtkürt-** ‘= **körtgür-**’ EUTS 78

(44) **körtür-** ‘göstermek’ (< *kör-tür-*)

körtür- ‘to show’ Xua.B 396, **körtür-** (?) ‘gördürmek’ MUS 139 ▪ **körtür-** (*g-*) ‘Caus. f. of kör-; see **körtgür-**’ EDPT 740, **körtür-** ‘is quoted in the EDPT from the DLT, in the DTS also from M III 5,14 (text 1) in a fragmentary and obscure passage. It apparently signified ‘to urge to see’, whereas the common **körtKür-** and **körKit-** were ‘to show, display, make manifest etc.’: The former thus implied influence on the seer, the latter on the object’ OTWF 807

(45) *körünçlä-* ‘göstermek’ (< *kör-(ü)n-ç+lä-*)

körünçlä- ‘(etw.) betrachten’ Xua.S 91, ‘to appear’ Xua.B 396, **körünçle-** ‘göstermek’ Ay.Çt 243, Ay.U-I 567, ‘teşhir etmek, sergilemek’ ADF 162, ‘teşhir etmek, sergilemek’ Dkm.E 368, ‘görmek, seyretmek’ SDB 370 | *körünçle-* Ay.K 566, *körünçlä-* Mayt.S 88 ▪ *körünçle:-* (*g-*) ‘to display, make a sordof (something)’ EDPT 746, *körünçlä-* ‘teşhir etmek, sergilemek’ EUTS 79, *körünçle-* ‘göstermek, ortaya çıkarmak’ ETF 192, *körünçlä-* ‘to display things’ OTWF 440

(46) *köründür-* ‘görünür kılmak’ (< *kör-(ü)n-dür-*)

köründür- (*g-*) ‘Caus. f. of *körün-*; ‘to cause to appear’” EDPT 746

(47) *közüntür-* ‘göstermek’ (< *köz+ü-n-tür-*)

közündür- ‘göstermek, görünür kılmak’ Ay.Çt 243, **közüntür-** ‘erscheinen lassen’ BT-I 59, ‘göstermek’ Ay.A 323, Ay.U-I 567, ‘to show’ BT-XXVIII 274 | *közüntür-* Ay.K 569 ▪ *közündür-* ‘ortaya çıkartmak, zuhur ettirmek’ ETF 272, *közüntür-* ‘to make something appear’ OTWF 821 □ **körgit-** **közüntür-** ‘zeigen₂’ BT-XXI 253

(48) *imlä-* ‘yan. göstermek, işaret etmek’ (< *im+lä-*)

imlä- ‘weisen’ BT-XIII 213, ‘Zeichen geben’ BT-XXV 367, **imle-** ‘belirti, işaret vermek’ KK.K 359 ▪ *imle-* ‘işaret etmek, göstermek’ ETF 188, *imle:-* ‘to make a (secret) sign (to someone Dat.) by a wink, gesture, etc.’ EDPT 161, *imlä-* ‘to wink or gesture to somebody’ OTWF 437 Δ **imlel-** ‘Hap.leg.; caus. f. of *imle:-*’ EDPT 161, ‘işaret edilmek, gösterilmek’ ETF 347; **imlen-** **imlen-* see *yimlen-*’ EDPT 161; **imleş-** ‘recip. f. of *imle:-*’ EDPT 161; **imlet-** ‘Hap.leg.; caus. f. of *imle:-*’ EDPT 161, **yimlen-** (**imlen-**) ‘Hap. leg.?.; refl. f. of *imle:-*’ EDPT 936

Kelime, esasında ‘işaret etmek, belirti vermek’ anlamlarına gelmektedir. Ancak BT-XIII 213 ve ETF 188’deki anlamlar ‘weisen, göstermek’ şeklindedir. Buradaki anlamlar şu şekilde gelişmiş olabilir:

1	2	3
<i>işaret vermek, belirti vermek</i>	→ <i>işaret etmek</i>	→ <i>göstermek, belirtmek</i>

Tablo 34. imlâ-(mâk) fiilin semantik gelişimi

(49) *bâlgürt-* ‘yan. belirtmek, göstermek’ (< *bâlgür-t-*)

b(â)lgürt- ‘belirtmek, göstermek’ AB.G 188, Ay.A 297, Ay.T 651, ‘erscheinen lassen, hervorbringen, (sich) verwandeln’ BT-XXV 345, ‘to make manifest’ BT-XXVIII 260, ‘zeigen, erscheinen lassen’ BT-XX 157; **b(â)lgürt-**, **b(â)lgürt-** ‘zeigen, erscheinen lassen, hervorbringen, (mit Ellipse) sich zeigen’ BT-XXI 233; **b(e)lgürt-** ‘belirtmek, göstermek’ Ay.Ö 86, ‘belirtmek, göstermek, ortaya çıkarmak’ Ay.Çt 224; **bâlgürt-** [*plkwrt-*] ‘açığa çıkarmak, belirlemek’ Kp.H 168, *bâlgürt-* ‘belirtmek, göstermek’ MUS 89, ‘zeigen, erscheinen lassen’ BT-XXIX 186, ‘belirtmek, belli ettirmek’ KK.K 304, ‘belli etmek, açığa çıkarmak’ ÇM 76, ‘göstermek, (kılığa) girmek’ Mayt.Tk 363, ‘ortaya çıkartmak, belli etmek; takınmak’ Dkm.E 307, ‘ortaya çıkartmak’ EUDÇ 154; **blgürt-** ‘erscheinen lassen’ BT-VIII 129, ‘zeigen, hervorbringen’ BT-XIII 207; **bâlgürt-**, **bâlgürđ-** ‘erscheinen lassen, hervorbringen’ UT 208; **belgürt-** ‘göstermek, belirtmek, meydana (vücuda) getirmek’ SDB 310, ‘ortaya çıkartmak’ EUDÇ 154, ‘belirtmek’ KP.Y 655, ‘belirtmek, belli ettirmek’ KK.K 304, ‘ortaya çıkartmak, belli etmek; takınmak’ Dkm.E 307, ‘belli etmek, açığa çıkarmak’ ÇM 76 | *belgürt-* Ay.K 411, *b(â)lgürt-* BT-II 57; **bâlgürt-** [*plkwrt-*] ‘açığa çıkarmak, belirlemek’ Kp.H 168 ▪ *belgürt-* ‘Caus. f. of *belgür-*; ‘to make manifest, display’ EDPT 341, *belgüt-* ‘See *belgürt-*’ EDPT 340, *bâlgürt-* ‘belirtmek, belli ettirmek’ EUTS 26, **bêlgürt-** ‘belirtmek, açığa çıkartmak’ ETF 306, *bâlgürt-* ‘make manifest, display, bring forth’ OTWF 766 □ **b(â)lgürtmä** ‘Erscheinung, Verkörperung’ BT-XXIII 196, BT-XXVI 289, ‘Erscheinung’ BT-I 56, BT-XX 157, ‘incarnation’ BT-XXVIII 260, ‘magisch’ BT-XXI 233, ‘Phänomen, Erscheinungs-, Verwandlungs-’ BT-XXV 345, **bâlgürtmä** ‘Erscheinung, Verkörperung’ BT-XXIII 196, **bâlgürđmä**, **bâlgürđmä** ‘Erscheinung’ UT 208, **belgürtme** ‘zuhur’ Mayt.Tk 363 | *belgürtme* Ay.K 411; **b(â)lgürtmä ätöz**, **b(â)lgürtmä ätöz** ‘Erscheinungskörper, Verwandlungskörper (= skr. *Nirmānakāya*)’ BT-XXI 233, **b(e)lgürtme** ‘belirmiş, yeni bir vücutla ortaya çıkmış, vücut bulmuş; belirtme, gösterme, açık etme, açık hale getirme’ Ay.Ö 87; **ulug b(â)lgürtmä ätöz** ‘der große

nirmāṇakāya’ BT-XXI 285; **bālgürdmäk** ‘Erscheinenlassen, Hervorbringen’ UT 208; **kıl- b(ä)lgürt-** ‘schaffen und hervorbringen’ BT-XXV 374

Kelime, esasında ‘işaret etmek, belirti vermek’ anlamlarına gelmektedir. Ancak AB.G 188, Ay.A 297, Ay.T 651, Ay.Ö 86, Ay.Çt 224, MUS 89, Mayt.Tk 363 ve SDB 310’daki anlamlar ‘göstermek’ şeklindedir. Buradaki anlamlar şu şekilde gelişmiş olabilir:

1	2	3	4
işaret vermek, belirti vermek	→ ortaya çıkmak, açığa çıkmak	→ işaret etmek	→ göstermek, belirtmek

Tablo 35. bālgürt-(māk) fiilinin semantik gelişimi

(50) *yadın-* ‘met. ortaya koymak, göstermek’ (< yad-(i)n-)

yadın- ‘darlegen’ BT-XIII 243; **yağın-** ‘göstermek, ortaya koymak, yaymak’ Ay.Ö 122 | *yadın-* Ay.K 785 ▪ *yadın-* ‘açılmak, itiraf etmek’ EUTS 182, ‘yayılmak’ ETF 408, ‘to open oneself up (to view and to criticism)’ OTWF 625; **yağın-** ‘to spread’ EDPT 892

Kelime, esasında ‘açılmak, yayılmak’ anlamlarına gelmektedir. Ancak Ay.Ö 122’deki anlam ‘göstermek’ şeklindedir. Buradaki anlamlar şu şekilde gelişmiş olabilir:

1	2	3	4
açılmak, yayılmak	→ ortaya çıkmak	→ işaret etmek	→ göstermek

Tablo 36. yadın-(mak) fiilinin semantik gelişimi

Bu veriler dışında, *göster-(mek)* anlamlı deyimlik kullanımlar¹² da bulunmaktadır. Ayrıca EDPT 759’da geçen *közger-(māk)* fiilinin de *gösterme* fiilleri arasında sayılması mümkündür.

4.6. Gözetme Fiilleri

GÖZETMEK: (-i) 1. Korumak, bakmak, özen göstermek, himaye etmek: *Büyük kardeşler küçükleri gözetir.* 2. Önem vermek, göz önünde bulundurmak, ayrı tutmak. 3. (nsz) Kollamak, beklemek: *Fırsat gözetmek. Uygun bir zaman gözetmek.* 4. Bir sonuca giderken bütün ayrıntı ve etkenleri dikkate almak. 5. Kayırmak.

¹² **yügerü kıl-** ‘göstermek, takınmak’ Dkm.E 472

ANAHTAR KELİMELER: gözetmek, korumak, kollamak | to protect, to guard | behüten, bschützen

(51) *közäd-* ‘gözetlemek, gözetmek, korumak’ (*köz+äd-*)

közäd- [kwyz’d-] ‘göz kulak olmak, beklemek’ Kp.H 197; **kö:zed-** ‘korumak’ EUDÇ 174; **közed-** ‘korumak’ KP.Y 682; **küsäd-** ‘behüten’ BT-III 92; **küşäd-** ‘behüten, beschützen’ BT-XIII 218, ‘bewahren’ BT-VIII 134; **küşät-** ‘behüten, beschützen’ BT-XIII 218; **küzäd-** ‘(etw.) schützen, verteidigen’ Xua.S 57, ‘beachten’ BT-XX 169, ‘behüten’ BT-XXIII 212, ‘behüten, beschützen’ Dış.Y 163, ‘beschützen’ BT-XXIX 199, ‘to protect’ BT-XXVIII 276, ‘gözetmek, yardım etmek’ MUS 144, ‘to protect || köyü küzädü’ Xua.B 398, **küzäd-** ‘behüten, beschützen’ BT-XIII 218, ‘gözetmek, yardım etmek’ Xua.T 157; **küzed-** ‘gözetlemek’ Kp.T 209, ‘bkz. küzet-’ Ay.U-II 307; **küzät-** ‘behüten’ BT-XXIII 212, ‘beschützen, behüten’ BT-XXV 387, BT-XXVI 307, ‘muhafaza etmek, gözetmek’ AB.G 211, ‘bewahren’ Xua.S 96, ‘gözetmek, yardım etmek’ MUS 144, Ay.A 326; **küzät-** ‘beschützen, behüten’ BT-XXV 387; **küzät-** ‘behüten’ BT-III 92; **küzät-** ‘beschützen, behüten’ BT-XXV 387, ‘behüten || korumak, muhafaza etmek’ DDUS 186; **küzät-**, **küzät-** ‘gözetmek, yardım etmek’ Ay.T 678; **küzet-** ‘gözetmek’ Ay.U-II 276, ‘korumak’ Mayt.Tk 426, Dış.K 177, ‘korumak, gözetmek, kollamak’ Ay.Ö 103, ‘gözetmek, himaye etmek’ Ay.U-I 569, ‘gözetmek, saklamak, muhafaza etmek’ KK.K 403, ‘korumak, gözetmek’ Dkm.E 374; **küzet-** [küzet-] ‘korumak, gözetmek’ Ay.Çt 245 | **küzäd-** Mayt.S 89, Xua.M 339, **küzät-** BT-II 59, Mayt.S 89, Xua.Ö 249, **kü-küzäd-** Mayt.S 89, **küzet-** Ay.K 582, **küzet-** (ö) Ay.Ç 184 ▪ **köze:d-** (g-) ‘to guard, protect, watch’ EDPT 758, **közät-** ‘gözetmek, saklamak, muhafaza etmek’ EUTS 80, **küsäd-** ‘= küzät-’ EUTS 83, **küzäd-** ‘= küzät- ‘güdmek’ EUTS 84, ‘to guard oneself’ OTWF 608, **küzät-** ‘gözetmek, saklamak, muhafaza etmek’ EUTS 84, **küzed-** ‘korumak, kollamak, gözetmek’ ETF 152 □ **küzätmäk** ‘gözetleme, kollama’ Ay.A 326; **küzetmek** ‘koruma, kollama, gözetme’ Ay.Ö 103; **küzetmeklig** ‘gözetmeli’ KK.K 403, **küzätmäklig** / **küzätmäklig** ‘im Behüten bestehend’ BT-XXV 387; **ayayu küzät-** ‘andächtig beachten’ BT-XXV 333; **kü-** **küzät-** ‘behüten, beschützen’ BT-XXVI 306, ‘kollamak, korumak’ Ay.A 285, **kü-** **küzät-** ‘behüten₂, beschützen₂, wachen₂’ BT-XXI 256,

kü- küzet- ‘korumak, gözetmek’ ADF 163, ‘korumak, kollamak’ Dkm.E 371 Δ **küzädil-** ‘behüetet werden’ Dış.Y 163; **küzetil-** ‘korunmak’ Dış.K 178, **küzedil-** ‘korunmak, gözetlenmek’ ETF 354; **küzädil-** ‘to be guarded’ OTWF 668; **közetiş- (g-; közediş-)** ‘Co-op. f. of közed-’ EDPT 758; **közetkil- (g-)** ‘occurs only in one late and badly written Uyğ. text, possibly mistranscribed; -kil- is not a known Den. or Dev. Suff.; perhaps a crasis of közet kil-’ EDPT 758; **küzetin-** ‘gözetlemek’ KK.K 403, **küzedin-** ‘(kendi kendini) korumak, gözetmek’ ETF 393, **küzätin-** ‘sich hüten’ BT-XXV 387; **küzetdür-** ‘yerine getirtmek’ Mayt.Tk 426, **küzätdür-** ‘yerine getirmek’ EUTS 84, **küzedtür-** ‘yerine getirtmek’ ETF 274; **küzetdürmek** ‘korutmak, gözettirmek’ Ay.Ö 103; **küzätin- saklan-** ‘sich hüten und vorsehen’ BT-XXV 387

(52) **küdüz-** ‘yan. saklamak, korumak, gözetmek’

küdüz- ‘saklamak, korumak, muhafaza etmek’ MUS 141 ▪ **ködez-** ‘to watch over’ EDPT 707

(53) **küd-** ‘met. gütmek, beklemek, gözlemek, korumak’

kü:d- ‘gütmek’ EUDÇ 176; **küd-** ‘to wait’ Xua.B 397, ‘warten’ BT-XIII 217, ‘(birini, bir şeyi) beklemek, gözlemek; kollamak, gözetmek; geciktirmek, ertelemek’ MUS 141, ‘gözetmek, bakmak’ Mayt.Tk 424, ‘gözlemek, beklemek’ Kp.H 199, ‘beklemek’ SDB 375; **küđ-** ‘abwarten’ BT-XXI 256, **küđ-** ‘warten’ BT-III 91 | **küd-** Mayt.S 89, **küt-** Ay.K 582; **küt-** ‘beklemek’ Dkm.E 374, ÇM 89 ▪ **küd-** ‘gözetmek, bakmak, gütmek, beklemek’ ETF 220, ‘= **küt-** ‘güdmek’ EUTS 81, **küt-** ‘beklemek’ ETF 86, ‘güdmek, bakmak, itina göstermek, özen vermek; beklemek’ EUTS 83 □ **küdmäk** ‘Schutzdämme || gözleme, bekleme’ DDUS 182 Δ **küdüñ-** ‘güdülmek, bakılmak’ ETF 392; **küdüñül-** ‘korunmak, gözetlenmek’ ETF 354

(54) **açın-** ‘met. bakmak, gözetmek’ (< aç-(t)n-)

açın- ‘bakmak, bakımını üstlenerek korumak’ EUDÇ 145, ‘sofra donatmak’ KP.T 201, ‘elbisesini açmak, soyunmak’ Ay.Çt 217, ‘ihtimam etmek’ Mayt.Tk 343, ‘acınılmak, (bir kimseye) iyi bakmak’ KP.Y 646, ‘bakmak, korumak, özen göstermek, ihtimam etmek’ MUS 62, ‘bakmak, meşgul olmak, koruyup kollamak’ Dkm.E 282, ‘soyunmak; bakmak, gözetmek’ Ay.U-I 540, ‘açmak,

soymak, çıkarmak (elbise) Ay.A 289, '(elbise) açmak, soymak, çıkarmak; (günahları) açıkça ortaya koymak, kabul etmek, itiraf etmek' Ay.Ö 81, 'acınmak; temizlenmek, arılanmak, arınmak; açıklamak, itiraf etmek, açığa vurmak; özenmek, özen göstermek, itina etmek, ihtimam göstermek' KK.K 273, '(günahları) açıkça ortaya koymak, kabul etmek, itiraf etmek' Ay.A 289; **açın-** ["**cyn-**"] 'bakmak, özen göstermek, kaygılanmak, büyük ilgi göstermek, tedavi etmek, meşgul olmak, beslemek' Kp.H 129; **açın-** 'to open one's clothes' BT-XXVIII 252, 'versorgen' BT-XXV 322, **açin-** '(das Kleid) öffnen' BT-XXI 216, 'offen darlegen' BT-XIII 195, 'to tend || **açin-** aya-, **açin-** igid-' Xua.B 363 | **açin-** BT-II 56, Ay.K 358 ▪ **açın-** ["**čyn-**"] 'I-1. öffnen // (elbiseyi) açmak, I-2. offen darlegen, beken- nen // (günahları) itiraf etmek, II-1. versorgen, pflegen, unterhalten, in Ordnung halten // bakmak, bakımını / geçimini sağlamak, düzenini sağlamak, II-2. Unklarere Kont.: Heilk II 24:65, II-3. Ohne Kont.: Maitr 125 b r. 6. In Wh: a.-ur agrınur Maitr 198 v. 3' UWV 4-5, **açin-** 'to care for, look after, tend (a person or an animal); to open one's clothes, baring the bosom; to disclose one's sins' OTWF 584, 'refl. f. of 1 aç-; the meaning in some of the passages below is linked with those of 2 açığ, 2 açığığ and, partly, açıl-' EDPT 29; 'acınmak; temizlenmek, arılanmak, arınmak; açıklamak, itiraf etmek, açığa vurmak; özenmek, özen göstermek, itina etmek, ihtimam göstermek' EUTS 2, 'bakmak, bakımını üstlenmek; elbisesini çıkarmak' ETF 377 □ **açın-** **todgur-** 'versorgen und sättigen' BT-XXV 322; **açın-** **aya-** 'saygı göstermek' Ay.A 283

Kelime, esasında sesteş iki farklı köke bağlı olarak iki farklı anlamı karşılamaktadır: aç-(mak) ve acı-(mak). Maddede verilen 'soyunmak, açılmak' gibi anlamlar ilk kökle, 'korumak, ihtimam etmek' gibi anlamlar ikinci kökle ilgili olsa gerektir. Ay.U-I 540'daki 'bakmak, gözetmek', EUDÇ 145'teki 'bakmak, bakımını üstlenerek korumak', KP.Y 646'daki 'acınılmak, (bir kimseye) iyi bakmak', MUS 62'deki 'bakmak, korumak, özen göstermek, ihtimam etmek' ve Dkm.E 282'deki 'bakmak, meşgul olmak, koruyup kollamak' anlamları ikinci kökten gelişmiş anlamlar olup, göz fiillerinin yan anlam kazanmalarıyla oluşmuşlardır.

5. Eski Uyurca Göz Fiilleri Üzerine Değerlendirmeler

5.1. Eski Uyurca algı fiilleri arasında toplam 54 veri ‘göz fiilleri’ kategorisinde değerlendirilmiştir. Bu veriler ve bunların alt sınıflara dağılımı şu şekilde gösterilebilir:

Alt Sınıf	Fiil Sayısı	Fiiller
Görme Fiilleri	7	<i>kör-</i> ‘görmek’, <i>közkiş-</i> ‘birbirini karşılıklı görmek’, <i>karagur-</i> ‘görememek, kör olmak’, <i>yum-</i> ‘gözlerini kapamak, yummak, gör(e)memek’, <i>arı-</i> ‘görmek, gözü açılmak, gerçeği görmek’, <i>aşa-</i> ‘görmek, nail olmak’, <i>soklun-</i> ‘gözleri kamaşmak, görememek’
Görünme Fiilleri	12	<i>közün-</i> ‘görünmek’, <i>körün-</i> ‘görünmek’, <i>körtgür-</i> ‘görünmek’, <i>amrıl-</i> ‘kaybolmak, görünmez olmak’, <i>amrıl-</i> ‘kaybolmak, görünmez olmak’, <i>bat-</i> ‘batmak, yok olmak, görünmemek’, <i>b(ä)lgür-</i> ‘belirmek, ortaya çıkmak görünmek’, <i>bol-</i> ‘mevcut olmak, ortaya çıkmak, görünmek’, <i>ıçgın-</i> ‘kaybetmek; ortadan kaybolmak, görünmez olmak’, <i>oğad-</i> ‘gözden kaçırmak, kaybolmak’, <i>üntür-</i> ‘(ortaya) çık(ar)mak, görünmek’, <i>yarut-</i> ‘aydınlatmak, görünmek’, <i>köziye tokın-</i> ‘gözüne görünmek’
Bakma Fiilleri	13	<i>bak-</i> ‘bakmak, görmek’, <i>kara-</i> ‘bakmak’, <i>tälmir-</i> ‘yalvararak bakmak’, <i>titir-</i> ‘dikkatlice bakmak’, <i>toñıt-</i> ‘aşağıya doğru bakmak, başını eğmek’, <i>yıçan-</i> ‘göz kulak olmak, bakmak’, <i>açın-</i> ‘bakmak, gözetmek’, <i>ay-</i> ‘fala bakmak, önceden görüp söylemek’, <i>ıgıd-</i> ‘bakmak, gözetmek’, <i>küd-</i> ‘bakmak, gözetmek’, <i>otla-</i> ‘bakmak, tedavi etmek’, <i>sakı-</i> ‘bakmak, beslemek’, <i>as(ı)ra-</i> ‘bakmak, beslemek’
Gözlem Fiilleri	5	<i>közlä-</i> ‘gözlemek, gözetlemek’, <i>közäd-</i> ‘gözetlemek, gözetmek, korumak’, <i>küd-</i> ‘gütme, beklemek, gözlemek, korumak’, <i>kolula-</i> ‘ayrıntısıyla düşünmek, araştırmak, gözlemlemek’, <i>sokuş-</i> ‘incelemek, gözetlemek’
Gösterme Fiilleri	13	<i>körgür-</i> ‘göstermek’, <i>körgüz-</i> ‘göstermek’, <i>körkäd-</i> ‘göstermek’, <i>körkit-</i> ‘göstermek, işaret etmek’, <i>körsät-</i> ‘göstermek’, <i>körtgür-</i> ‘görünmek, göstermek’, <i>körtür-</i> ‘göstermek’, <i>körünçlä-</i> ‘göstermek’, <i>köründür-</i> ‘görünür kılmak’, <i>közüntür-</i> ‘göstermek’, <i>imlä-</i> ‘göstermek, işaret etmek’, <i>bälgürt-</i> ‘belirtmek, göstermek’, <i>yadın-</i> ‘ortaya koymak, göstermek’

Gözetme Fiilleri	4	<i>közäd-</i> ‘gözetlemek, gözetmek, korumak’, <i>küd-</i> ‘gütmek, beklemek, gözlemek, korumak’, <i>küdüz-</i> ‘saklamak, korumak, gözetmek’, <i>açın-</i> ‘bakmak, gözetmek’
Toplam	54	

Tablo 37. Eski Uygurca Göz Fiillerinin Dağılım Şeması

5.2. Eski Uygurcada tespit edilen göz fiillerinin bir kısmı temel anlamlı, bir kısmı ise yan anlam ya da metafor yoluyla oluşmuş fiillerden oluşmaktadır.

Temel Fiiller		İkincil Fiiller	
		Yan Anlam	Metafor
<i>Görme</i>	<i>kör-, közkiş-</i>	<i>karagur-, yum-</i>	<i>arı-, aşa-, soklun-</i>
<i>Görünme</i>	<i>közün-, körün-, körtgür-</i>	<i>bat-, bälgür-, bol-</i>	<i>amrıl-, içgin-, ogad-, üntür-, yarut-, köziçe tokın-</i>
<i>Bakma</i>	<i>bak-, kara-</i>	<i>tälmir-, tegzin-, titir-, toñıt-, ay-</i>	<i>yıçan-, açın-, igid-, küd-, otla-, sakı-, as(ı)ra-</i>
<i>Gözlem</i>	<i>közlä-, közäd-</i>		<i>küd-, kolula-, sokuş-</i>
<i>Gösterme</i>	<i>körgür-, körgüz-, körkäd-, körküt-, körsät-, körtgür-, körtür-, körünçlä-, köründür-, közüntür-</i>	<i>imlä-, bälgürt-</i>	<i>yadın-</i>
<i>Gözetme</i>	<i>közäd-</i>	<i>küdüz-</i>	<i>küd-, açın-</i>

Tablo 38. Eski Uygurca Göz Fiillerinin Semantik Dağılımı

5.3. Eski Uygurcada tespit edilen göz fiillerinin bir kısmının birden fazla alt sınıfa dahil olduğu görülmektedir. Bu durum, kelimelerin asıl anlamlarının yanısıra, yan ve mecaz anlamlar kazanmasından ileri gelse gerektir. Göz fiillerinde birden fazla alt sınıfta bulunan fiiller şunlardır:

Fiil	Anlam	Alt Sınıflar
<i>açın-</i>	‘bakmak, gözetmek’	BAKMA FİİLLERİ, GÖZETME FİİLLERİ

küd-	‘gütmek, beklemek, gözlemek, korumak’	BAKMA FİİLLERİ, GÖZLEM FİİLLERİ, GÖZETME FİİLLERİ
------	--	---

Tablo 39. Eski Uygurcada Birden Fazla Alt Sınıfta Bulunan Göz Fiilleri

5.4. Eski Uygurcada tespit edilen göz fiillerinin bir kısmının türevleriyle farklı alt sınıflara dâhil olduğu görülmektedir. Bu durum, kelimelerin asıl anlamlarının; türeme esnasında, ekin işlevinin tesirinde kalarak değişmesiyle ilgili olsa gerektir.

GÖRME	<i>kör-</i>	<i>közkiş-</i>	<i>karagur-</i>	-	<i>soklun-</i>
GÖRÜNME	<i>körün-, körtgür-</i>	<i>közün-</i>	-	<i>bälgür-</i>	-
BAKMA	-	-	<i>kara-</i>	-	-
GÖZLEM	-	<i>közäd-</i>	-	-	<i>sokuş-</i>
GÖSTERME	<i>körgür-, körgüz-, körkäd-, körkit-, körsät-, körtgür-, körtür-, körünçlä-, köründür-</i>	<i>közüntür-</i>	-	<i>bälgürt-</i>	-
GÖZETME	-	<i>közäd-</i>	-	-	-

Tablo 40. Eski Uygurcada Türevleri Farklı Alt Sınıflarda Bulunan Göz Fiilleri

5.5. Eski Uygurcada kullanılan görme fiilleri temelde, *kör-* köküne dayanmaktadır. *közkiş-* kelimesi ise *köz* isminden türemiş bir fiildir. *karagur-* ve *yum-* fiilleri yan anlam, *arı-*, *aşa-*, *soklun-* fiilleri ise mecaz anlam kazanarak ‘görmek’ ya da ‘görmemek’ anlamlarından birine gelebilecek kullanımlara sahiptir. Burada aşağıdaki semantik geçişler söz konusudur:

<i>kör olmak = görememek</i>	<i>karagur-</i>
<i>gözlerini kapatmak = gör(e)memek</i>	<i>yum-</i>
<i>gözleri kamaşmak = gör(e)memek</i>	<i>soklun-</i>

gözün temizlenmesi = net görmek	arı-
---------------------------------	------

Tablo 41. Eski Uygurca Görme Fiillerinde Semantik Geçişler

5.6. Eski Uygurcada kullanılan görünme fiilleri temelde, *közün-*, *körün-* ve *körtgir-* fiillerinden oluşmaktadır. *bälgür-*, *bol-*, *üntür-*, *yarut-* fiilleri ve *köziñe tokın-* deyimini olumlu işlevde ‘görünmek’ anlamlı; *amrıl-*, *bat-*, *ıçgın-*, *ogad-* fiilleri ise olumsuz işlevde ‘görünmemek’ anlamlı semantik gelişimler göstermişlerdir. Burada aşağıdaki semantik geçişler söz konusudur:

<i>yok olmak = görünmemek</i>	<i>bat-</i> ,
<i>ortaya çıkmak = görünmek</i>	<i>bälgür-</i> , <i>bol-</i> , <i>üntür-</i>
<i>kaybolmak, kaybetmek = görünmemek</i>	<i>amrıl-</i> , <i>ıçgın-</i> , <i>ogad-</i>
<i>yok olmak = görünmemek</i>	<i>bat-</i> ,

Tablo 42. Eski Uygurca Görünme Fiillerinde Semantik Geçişler

5.7. Eski Uygurcada kullanılan bakma fiilleri temelde, *bak-* ve *kara-* fiillerinden oluşmaktadır. *tälmir-*, *titir-*, *toñıt-* ve *ay-* fiilleri yan anlam yoluyla; *yıçan-*, *açın-*, *igid-*, *sakı-*, *as(i)ra-*, *küt-*, *otla-* fiilleri ise mecaz yoluyla ‘bakmak, bakımıyla ilgilenmek, gözetmek’ anlamlarını kazanmışlardır. Burada aşağıdaki semantik geçişler söz konusudur:

<i>korumak = bakmak</i>	<i>küd-</i> , <i>yıçan-</i> , <i>açın-</i>
<i>tedavi etmek = bakmak</i>	<i>otla-</i>
<i>beslemek = bakmak</i>	<i>igid-</i> , <i>as(i)ra-</i> , <i>sakı-</i>

Tablo 43. Eski Uygurca Bakma Fiillerinde Semantik Geçişler

5.8. Eski Uygurcada kullanılan gözlem fiilleri temelde, *közlä-* ve *közäd-* fiillerinden oluşmaktadır. *küd-*, *kolula-* ve *sokuş-* fiilleri mecaz anlam yoluyla ‘gözlemek, gözetmek’ anlamlarını kazanmışlardır. Burada aşağıdaki semantik geçişler söz konusudur:

<i>beklemek = gözlemek</i>	<i>küd-</i>
<i>araştırmak = gözlemlemek</i>	<i>kolula-</i>
<i>incelemek = gözetlemek</i>	<i>sokuş-</i>

Tablo 44. Eski Uygurca Gözlem Fiillerinde Semantik Geçişler

5.9. Eski Uygurcada kullanılan gösterme fiilleri temelde, üçü isim ikisi fiil olmak üzere dört köke dayanmaktadır: *kör-*, *yad-*, *köz*, *im*, *bäl*. Bunlardan *yadın-* fiili mecaz, *imlâ-* ve *bälgürt-* yan anlam yoluyla ‘göstermek’ anlamını kazanmışlardır. Ayrıca *im* ve *bäl* kelimeleri ‘işaret’ anlamına gelmektedir. Eski Uygurca gösterme fiillerinde aşağıdaki semantik geçişler söz konusudur:

<i>işaret etmek = göstermek</i>	<i>imlâ-, bälgürt-</i>
<i>ortaya koymak = göstermek</i>	<i>yadın-</i>

Tablo 45. Eski Uygurca Gösterme Fiillerinde Semantik Geçişler

5.10. Eski Uygurcada kullanılan gözetme fiilleri temelde, *közäd-* fiilinden oluşmaktadır. *küd-* ve *küdüz-* fiilleri yan anlam ve *açın-* fiili ise mecaz anlam yoluyla ‘gözetmek’ anlamını kazanmışlardır. Burada aşağıdaki semantik geçişler söz konusudur:

<i>beklemek, korumak = gözetmek</i>	<i>küd-</i>
<i>korumak, bakmak = gözetmek</i>	<i>açın-</i>

Tablo 46. Eski Uygurca Gösterme Fiillerinde Semantik Geçişler

6. Kısaltmalar ve Kaynakça

Kısaltmalar

Ab.G = Gulcalı 2014; ADF = Elmalı 2014; Ay.A = Ayazlı 2012; Ay.B = Berbercan 2013; Ay.Ç = Çağatay 1945; Ay.Çt = Çetin 2012; Ay.K = Kaya 1994; Ay.Ö = Ölmez 1991; Ay.T = Tokyürek 2015; Ay.U-I = Uçar 2009; Ay.U-II = Uçar 2013; BT-I = Hazai-Zieme 1971; BT-II = Röhrborn 1971; BT-III = Tezcan 1974; BT-IX = Tekin 1980; BT-V = Zieme 1975; BT-VII = Kara-Zieme 1976; BT-VIII = Kara-Zieme 1977; BT-XIII = Zieme 1985; BT-XVIII = Zieme 1996; BT-XX = Zieme 2000; BT-XXI = Wilkens 2001; BT-XXIII = Zieme 2005; BT-XXIX = Kasai 2011; BT-XXV = Wilkens 2007; BT-XXVI = Kasai 2008; BT-XXVIII = Yakup 2010; DDUS = Civelek 2005; Dış.K = Kaljanova 2005; Dış.Y = Yakup 2006; Dkm.E = Elmalı 2009; Dkm.S = Shogaito et al 1998; DTV = Jaeckel-Doğanata 2006; EDPT = Clauson 1972; ETF = Demirci 2010; EUDÇ = Demirci 2014; EUTS = Caferoğlu 1993; EVCA = Levin 1993; GTS = Güncel Türkçe Sözlük ; IB-I = Tekin 1993; IB-II = Tekin 2004; KK.K = Karaarslan 2011; KP.H

= Hamilton 2011; KP.T = Tulum-Azılı 2015; KP.Y = Yavuz 2011; Mayt. Tk. = Tekin 1976; Mayt.S = Shimin-Klimkeit 1988; MUS = Özertural 1996; OTWF = Erdal 1991; SDB = Barutçu-Özönder 1987; TarS = Türk Dil Kurumu 2009; UT = Zieme-Kara 1979; UWV = Röhrborn 2010; Üİ = Barutçu-Özönder 1998; XST = Özbay 2014; Xua.B = Barat 2000; Xua.M = Mirsultan 2010; Xua.Ö = Ölmez 1994; Xua.S = Semet 2005 ; Xua.T = Tezcan 1975.

Kaynakça

ARINCI, K.; A. ELHAN (1991). Duyu Organları (Organa Sensoria ‘Sensuum’), Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

ARKONAÇ, S. A. (2005). Psikoloji, Zihin Süreçleri Bilimi, İstanbul: Alfa Yayınları.

AYAN, E.; Y. TÜRKDİL (2014). “Anlam Bilimi Açısından Kazak Türkçesinde Görme Duyu Fiilleri”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7/35: 26-41.

AYAZLI, Ö. (2012). Altun Yaruk Sudur VI. Kitap, Karşılaştırmalı Metin Yayını, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

BARAT, K. (2000). The Uygur-Turkic Biography of the Seventh-Century Chinese Buddhist Pilgrim, Xuanzang, Ninth and Tenth Chapters, Bloomington, Indiana: Indiana University.

BARUTÇU-ÖZÖNDER, F. S. (1987). Uygurca Sadāprarudita ve Dharmodgata Boddhisattva Hikâyesi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. (Yayımlanmamış Doktora Tezi)

BARUTÇU-ÖZÖNDER, S. (1998). Üç İtigsizler, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

BENEDETTI, M. (2012). “Valency Alternations with Perception Verbs in Indo-European Languages”, the Indo-European Verb Proceedings of the Conference of the Society for Indo-European Studies, (Los Angeles 13–15 September 2010), Ed. H. C. MELCHERT, Reichert Verlag, Wiesbaden: 1-6.

BERBERCAN, M. T. (2013). Eski Türkçe Bayagut Oğlu Otaçı Beg Hikâyesi, İstanbul: Derin Yayınları.

BIBER, D. et al (1999). Grammar of Spoken and Written English, London: Longman.

BLENDEA, S. (2015). “Prototypical Meanings in Perception Verbs”, Annals of the ‘Constantin Brâncuși’, University of Târgu Jiu, Letter and Social Science Series, 2: 92-97.

BULDUK, S. (2014a). “Duyum ve Algı”, Duyum ve Algı Psikolojisi, Ed. S. BULDUK, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul: 1-46.

BULDUK, S. (2014b). “Görme Duyusu ve Algı”, Duyum ve Algı Psikolojisi, Ed. S. BULDUK, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul: 47-129.

CAFEROĞLU, A. (1993). Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, İstanbul: Enderun Kitabevi.

CHU-REN, H.; Hong, J. (2005). “Deriving Conceptual Structures Form Sense: A Study of Near Synonymous Sensation Verbs”, Journal of Chinese Language and Computing, 15/3: 1-13.

CİVELEK, Ö. (2005). Dindışı Eski Uygurca Metinlerin Karşılaştırmalı Sözvarlığı, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. (Yüksek Lisans Tezi)

CLAUSON, G. (1972). An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish, Oxford: Oxford University Press.

CROFT, W. (1993). “Case Marking and the Semantics of Mental Verbs,, Semantics and the Lexicon. Ed. J. PUSTEJOVSKY, Kluwer Academic, Dordrecht: 55-72.

ÇAĞATAY, S. (1945). Altun yaruktan iki parça: 1. Küü Tav’ın canlıları öldürdüğünden dolayı gördüğü ceza; 2. Üç Prense Pars hikâyesi (Prens Mahasatvi), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

ÇETİN, E. (2012). Altun Yaruk. Yedinci Kitap, Berlin Bilimler Akademisindeki Metin Parçaları, Karşılaştırmalı Metin, Çeviri, Açıklamalar, Dizin, Adana: Karahan Kitabevi.

DEMİRCİ, Ü. Ö. (2010). Eski Türkçede Fiiller, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. (Doktora Tezi)

DEMİRCİ, Ü. Ö. (2014). Eski Uygurca Dört Çatik, İstanbul: Kesit Yayınları.

ELMALI, M. (2009). Daśakarmapathaavadānamālā, Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin-Tıpkıbasım, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. (Doktora Tezi)

ELMALI, M. (2014). Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi, İstanbul.

ERDAL, M. (1991). Old Turkic Word Formation: a Functional Approach to the Lexicon, I-II, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

ERDEM, M. (2017). “Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde İletişim Fiilleri”, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, 4/2: 94-103.

GARCÍA-MIGUEL, J. et al (2005). “Verbs, Semantic Classes and Semantic Roles in the ADESSE project”, Proceedings of the Interdisciplinary Workshop on the Identification and Representation of Verb Features and Verb Classes, Saarbrücken, 28 febrero-1 marzo 2005.

GOLDSTEIN, E. B. (2013). Bilişsel Psikoloji, Çev. O. GÜNDÜZ, İstanbul: Kaknüs Yayınları.

GONZÁLEZ ORTA, M. (2003-2004). “The Old English Verbs of Smell Perception and Emission: Analysis of the Interface of their Semantic and Syntactic Representation”, the Journal of Selim (The Spanish Society for Mediaeval English Language and Literature), 12: 33-48.

GÖKÇE, F. (2014). “Altay Dillerinde Ortak Bir Gramatikal Morfem {Zarf-Fiil Eki/Mastar Eki + GÖR-} Üzerine”, Türkbilig, 27: 1-12.

GÖKÇE, F. (2015). “Kutadgu Bilig’de Kör- ‘Görmek’: Çok Anlamlılık, Metafor ve Gramerleşme”, Türkbilig, 29: 59-76.

GULCALI, Z. (2014). Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur’dan “Aç Bars” Hikâyesi, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

GUNNARSDÓTTIR, Á. B. (2013). Conceptual metaphors in perception verbs: A comparative analysis in English and Icelandic, University of Iceland School of Humanities Department of English.

HALLIDAY, M. A. K. (2014). Halliday’s Introduction to Functional Grammar, London-New York: Routledge.

HAMILTON, J. R. (2011). İyi ve Kötü Kalpli Prens Öyküsü, Çev. V. KÖKEN, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

HAZAI, G.; P. ZIEME (1971). Fragmente der uigurischen Version des “Jin’gangjing mit den Gāthās des Meister Fu”, Berlin: Akademie Verlag.

IBARRETXE-ANTUÑANO, B. I. (1999). Polysemy and Metaphor in Perception Verbs: A CrossLinguistic Study, University of Edinburgh, Edinburgh. (Unpublished Doctoral Thesis)

JAECKEL, R.; E. G. DOĞANATA (2006). A Dictionary of Turkish Verbs: in Context and by Theme = Örnekli ve Tematik Türkçe Fiiller Sözlüğü, Washington: Georgetown University Press.

KALJANOVA, E. (2005). Uygurca Dışastvustik (Giriş-Metin-Çeviri-Dizin ve Tıpkıbasım), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. (Yayımlanmamış Doktora Tezi)

KAMCHYBEKOVA, K. (2010). Kırgız Türkçesinde Duyu Fiilleri, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. (Yayımlanmamış Doktora Tezi)

KANAT, A. (2001), Renk ve Duyu Psikolojisi, İzmir: İlya Yayınevi.

KARA, G.; P. ZIEME (1976). Fragmente tantrischer Werke in uigurischer Übersetzung, Berlin: Akademie Verlag.

KARA, G.; P. ZIEME (1977). Die uigurischen Übersetzungen des Guruyogas “Tiefer Weg” von Sa-skya Paṇḍita und der Mañjuśrīnāmasaṅgīti, Berlin: Akademie Verlag.

KARAARSLAN, Ş. (2011). Kşanti Kılğuluk Nom Bitig’de Ekler: Giriş-Inceleme-Metin-Dizin, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

KASAI, Y. (2008). Die uigurischen buddhistischen Kolophone, Turnhout: Brepols.

KASAI, Y. (2011). Der Alttürkische Kommentar zum Vimalakīrtinirdeśasūtra, Turnhout: Brepols.

KAYA, C. (1994). Uygurca Altun Yaruk. Giriş, Metin ve Dizin, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KOPTAGEL-İLAL, G. (1991). Tıpsal Psikoloji, Tıpta Davranış Bilimleri, Ankara: Güneş Kitabevi.

KULİYEV, G. K. (1992). Semantika Glagolov v Tyurkskikh Yazıkakh, Baku: Akademiya Nauk Azerbaydzhana.

LEECH, G. (2013). Meaning and the English Verb, London-New York: Roudledge.

LEVİN, B. (1993). English Verb Class and Alternations: A Preliminary Investigation, Chicago: University of Chicago Press.

MİRSULTAN, A. (2010). Die alttürkische Xuanzang-Biographie X, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

MONTOYA REYES, A. (2008). “The presence of cognitive verbs in mathematical texts (1800-1900) of the Coruña Corpus”, Icame Journal, 32: 139-155.

MUSKENS, R. A. (1993). “Perception Verbs”, the Encyclopedia of Language and Linguistics, Ed. R. E. ASHER; J. M. Y. SIMPSON, New York: Pergamon, 6: 2999–3000.

NEAGU, M. (2013). “What is Universal and What is Languagespecific in The Polysemy of Perception Verbs?”, RRL, LVIII/3: 329–343.

ÖLMEZ, M. (1991). Altun Yaruk: III. Kitap (= 5. Bölüm) (Suvarṇaprabhâsasûtra), Ankara: Odak Ofset.

ÖLMEZ, M. (1994). Hsüan-Tsang’ın Eski Uygurca Yaşamöyküsü, VI. Bölüm, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. (Yayımlanmamış Doktora Tezi)

ÖZBAY, B. (2014). Huastuanift. Manihaist Uygurların Tövbe Duası, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ÖZERTURAL, Z. (1996). Maniheist Uygur Metinlerinin Dil Özellikleri ve Sözcük Varlığı, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

ROJO, A.; J. VALENZUELA (2005). “Verbs of sensory perception: An English-Spanish comparison”, Languages in Contrast, 5/2: 219-243.

RÖHRBORN, K. (1971). Eine uigurische Totenmesse, Berlin: Akademie Verlag.

RÖHRBORN, K. (2010). Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien, Neubearbeitung, I. Verben, Band 1: ab— äzüglä-, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

SEÇKİN, K. (2014). “Mental Fiiller Bağlamında Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı”, VI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu (Uludağ Üniversitesi, 4-7 Aralık 2013) Bildirileri, Bursa, II: 921-929.

SEMET, A. (2005). Lexikalische Untersuchungen zur uigurischen Xuanzang-Biographie, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

SHIMIN, G.; KLIMKEIT, H.-J. (1988). Das Zusammentreffen mit Maitreya, die ersten fünf Kapitel der Hami-Version der Maitrisimit, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

SHOGAITO, M. et al (1998). The Daśakarmapathāvadānamālā in Uighur, Kyoto: Shokado, Nakanishi Printing.

SWEETSER, E. (1990). From Etymology to Pragmatics, Cambridge University Press, Cambridge: 32-37.

ŞAHİN, S. (2012). Türkmen Türkçesinde Mental Fiiller, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. (Yayımlanmamış Doktora Tezi)

ŞİRİN-USER, H. (2009). Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları: Söz Varlığı İncelemesi, Konya: Kömen Yayınları.

TANALP, R. (1975). Duyu Fizyolojisi, Ankara: Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayınları.

TEKİN, Ş. (1976). Uygurca Metinler II: Maytrısimit, Burkancıların Mehdîsi Maitreya ile Buluşma, Uygurca İptidaî Bir Dram, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

TEKİN, Ş. (1980). Maitrisimit nom bitig, die uigurische Übersetzung eines Werkes der buddhistischen Vaibhāṣika-Schule, Berlin: Akademie Verlag.

TEKİN, T. (1993). Irk Bitig. The Book of Omens, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

TEKİN, T. (2004). Irk Bitig, Eski Uygurca Fal Kitabı, Ankara: Öncü Kitap.

TEZCAN, S. (1974). Das uigurische Insadi-Sūtra, Berlin: Akademie Verlag.

TEZCAN, S. (1975). Eski Uygurca Hsüan Tsang Biyografisi, X. Bölüm, Ankara. (Yayımlanmamış Doçentlik Tezi)

TOKYÜREK, H. (2015). Altun Yaruk Sudur, IV. Tegzinç (Karşılaştırmalı Metin Yayını), Kayseri: Laçın Yayınları.

TULUM, M. M. ; K. AZILI (2015). Eski Uygurca Edgü Ögü Tigin Anyıg Ögü Tigin (İyi Niyetli Şehzade-Kötü Niyetli Şehzade) Burkancı Seyirlik Eser, İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.

Türk Dil Kurumu (2009). XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü, II (C-D), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TÜRKDİL, Y. (2013). Anlam Bilimi Açısından Kazak Türkçesinde Duyu Fiilleri, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

UÇAR, E. (2009). Altun Yaruk Sudur, V. Kitap, Berlin Koleksiyonundaki Fragmanların Transliterasyonu Ve Transkripsiyonu Açıklamalar ve Dizin, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir. (Yayımlanmamış Doktora Tezi)

UÇAR, E. (2013). Uygurca Altun Yaruk Sudur, IX. Tegzinç, Diplomatik Neşir Usûlüyle Yayını Tercüme Açıklamalar ve Dizin, İzmir: Dinozor Kitabevi.

VIBERG, Å. (1983). “The Verbs of Perception: A Typological Study”, *Linguistics*, 21: 123-162.

VIBERG, Å. (1999). “Polysemy and differentiation in the lexicon, Verbs of physical contact in Swedish”, *Cognitive Semantics, Meaning and Cognition*, Ed. J. AUWOOD; P. GÄRDENFORS, Benjamins, Amsterdam: 87-129.

VIBERG, Å. (2001). “The verbs of perception. Language Typology and Language Universals”. *An International Handbook*, Red. M. HASPELMATH et al, De Gruyter, Berlin: 1294-1309.

WILKENS, J. (2001). *Die drei Körper des Buddha (Trikāya), Das dritte Kapitel der uigurischen Fassung des Goldglanz-Sūtras (Altun Yaruk Sudur), Eingeleitet, nach den Handschriften aus Berlin und St.Petersburg herausgegeben, übersetzt und kommentiert*, Turnhout: Brepols.

WILKENS, J. (2007). *Das Buch von der Sündentilgung, Edition des alttürkisch-buddhistischen Kšanti Kılguluk Nom Bitig, I-II*. Turnhout: Brepols.

YAKUP, A. (2006). *Eine altuigurische Bearbeitung einer Legende aus dem Catuspariṣat-sūtra*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

YAKUP, A. (2010). *Prajñāpāramitā Literature in Old Uyghur*, Turnhout: Brepols.

YAVUZ, D. (2011). *Prens Kalyanamkara Papamkara Hikâyesi, Metin (Çeviriyazı ve Aktarım), Dil İncelemeleri (Cümle Bilgisi Ve Sözcük Yapımı), İndeks*, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.

YAYLAGÜL, Ö. (2005). “Türk Runik Harfli Metinlerde Mental Fiiller”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2/1: 17-51.

YILDIZ, H. (2016). *Eski Uygurcada Mental Fiiller*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. (Yayımlanmamış Doktora Tezi)

ZIEME, P. (1975). *Manichäisch-türkische Texte*, Berlin: Akademie Verlag.

ZIEME, P. (1985). *Buddhistische Stabreimdichtungen der Uigeren*, Turnhout: Brepols.

ZIEME, P. (1996). *Altun Yaruq Sudur. Vorworte und das erste Buch, Edition und Übersetzung der alttürkischen Version des Goldglanzsūtra (Suvarṇaprabhāsottamasūtra)*, Turnhout: Brepols.

ZIEME, P. (2000). Vimalakirtinirdesasutra, Edition alttürkischer Übersetzungen nach Handschriftfragmenten von Berlin und Kyoto, Turnhout: Brepols.

ZIEME, P. (2005). Magische Texte des uigurischen Buddhismus, Turnhout: Brepols.

ZIEME, P.; G. KARA (1979). Ein Uigurisches Totenbuch, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük (www.tdk.gov.tr)

^wbisav http://www.bisav.org.tr/yayinlar.aspx?module=makale&yayinid=237&menuID=2_3&yayintipid=3&makaleid=1381 (Erişim Tarihi: 01.04.2016)

^wframe <http://framenet.icsi.berkeley.edu/> (Erişim Tarihi: 01.04.2016)